

KUL TÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Klára Bu-
zássyová, Ján Findra, Gejza
Horák, Ján Horecký, Ján Kača-
la, František Kočíš, Ivan Masár,
Ján Oravec, Matej Považaj,
Jozef Ružička, Anna Rýzková,
Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepky 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 16 — ČÍSLO 10

OBSAH

BOSÁK, J.: Lenin a jazyková kultúra v ZSSR	321
MASÁR, I.: Slovenská jazykove- da a odborná terminológia	326
HORECKÝ, J.: Systémový prís- tup k terminológii	333
TRUP, L.: Združené pomenova- nia v archeologickej termino- lógii	338
NIZNANSKÝ, J.: Z terminologic- kej vrstvy nárečovej slovnej zásoby (krupobitie, ľadovec, krúpy a synonymá)	342
PORUBSKÝ, Š.: Matematická terminológia v oblasti arit- metiky a teórie čísiel	350

Diskusie

OKÁL, A.: Ovce sa neodporáža- jú ani neporážajú	365
--	-----

Rozličnosti

Slová <i>štylista</i> , <i>štylizátor</i> , <i>štylis- tikár</i> , <i>štylistik</i> . L. Kučera	366
Ozvučenie. J. Jacko	368

Hľadáme výraz

Vychovávateľňa? K. Matěj- ová	369
--	-----

Správy a posudky

Jubilujúci Vlado Uhlár. J. Niž- nanský	371
Otázky štandardizácie a kodi- fikácie na I. československej onomastickej konferencii. M. Považaj	372
Fonetika a ortoepia v jednom učebnom texte. Á. Král	374
Výchova k jazykovej kultúre v Cvičeniach zo slovenského ja- zyka. Á. Rýzková	377
Dve bieloruské knihy o slovnej zásobe. K. Palkovič	379
Jazyková stránka jedného bul- letinu. F. Sabol	381

Lenin a jazyková kultúra v ZSSR

JÁN BOSÁK

Ak sú dnes tie základné princípy materialistickej dialektiky, ktoré tvorivo rozvinul V. I. Lenin, pevnou metodologickou bázou marxistickej jazykovedy, pri príležitosti 65. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a 60. výročia vzniku ZSSR pokladáme za politicky i vedecky aktuálne poukázať na to, ako sa Lenin zamýšľal nad jazykom v súvislosti s praktickými úlohami proletárskej revolúcie a výstavby socialistickej spoločnosti. Vychádzajúc z požiadavky, že revolučné myšlienky treba vyjadrovať jasne, presne, konkrétne a všetkým zrozumiteľne, zasadzoval sa o jazykovú správnosť v čase, keď pred celým proletariátom stáli praktické a neodkladné úlohy socialistickej revolúcie a navyše sovietskú krajinu ohrozovali zahraniční intervenenti (Petr, 1977). O tom, akú významnú úlohu pri formovaní nového štátu prikladal V. I. Lenin jazyku a jazykovej politike, svedčí nielen jeho osobná starostlivosť o postavenie a kultivovanie spisovnej ruštiny, vysoký osobný vzor v rečníctve 20. storočia, jasný štýl a presvedčivosť argumentov, ale rovnako i to, že dekrét o vzdelaní vyšiel hneď po dekrétach o mieri a pôde, že sa v r. 1917—1918 Leninovým pričinením uskutočnila demokratická reforma ruského pravopisu, že sám Lenin vyvíjal iniciatívu, aby namiesto zastaraného Daľovho slovníka ruštiny sa čím skôr pripravil jednozväzkový slovník, ktorý by zachytával slovnú zásobu ruštiny „od Puškina po Gorkého“ (tamže). Vďaka Leninovej iniciatíve jazyková kultúra dostala stále miesto v živote ľudí sovietskej spoločnosti.

Základné úlohy jazykovej kultúry vytýčené V. I. Leninom sovietski jazykovedci tvorivo rozvíjali v úzkej spolupráci so spisovateľmi, umelcami i vedcami z iných odborov (Timiriázev, Pavlov a i.). Za šesťdesiat

rokov existencie sovietskeho štátu vyšlo v ZSSR okrem základných normatívnych príručiek množstvo zborníkov z oblasti jazykovej kultúry, viaceré autorské monografie i syntetické kolektívne práce, špeciálne slovníky a praktické príručky, ktoré sa v širokom rámci využívajú na zdokonaľovanie procesu jazykovej komunikácie.

Keď si z tohto veľkého počtu prác vyberáme na posúdenie monografiu Borisa N. Golovina *Osnovy kultúry reči* (Moskva 1980), robíme to z dvoch príčin. Po prvé táto monografia je prvou vysokoškolskou učebnicou z oblasti jazykovej kultúry v ZSSR a možno ju preto brať nielen ako symbol, ale predovšetkým ako zákonitý výsledok starostlivosti sovietskej spoločnosti o jazyk (navyše ak sa s postupným zavedením osobitného predmetu jazyková kultúra ráta aj do stredných škôl). Po druhé je táto monografia dokladom, ako autor dokázal postaviť novú koncepciu teórie jazykovej kultúry aj na mimojazykových faktoroch, na Leninovom učení spätosti jazyka s myslením, vedomím a skutočnosťou.

Golovinova koncepcia jazykovej kultúry ako osobitnej jazykovednej disciplíny plne zodpovedá súčasnému trendu v rozvíjaní vedeckých disciplín: komplexne sa v nej využívajú doterajšie poznatky opisných lingvistických disciplín, pričom sa riešenie nejasných alebo nejednoznačných javov hľadá v interdisciplinárnej oblasti (psychológia, logika, estetika, sociológia, pedagogika — chýba len teória komunikácie) a tieto „spätne väzby“ sa využívajú na ďalšie prehĺbenie vlastnej analýzy i všeobecné rozvíjanie samotnej lingvistiky. Jazykovú kultúru B. N. Golovin buduje na požiadavke komunikatívnej dokonalosti. (V zhode s našou tradíciou používame termín *jazyková kultúra* namiesto Golovinovho výrazu *kultúra reči* alebo *rečevaja kultúra*.) Hlavným a východiskovým bodom jeho koncepcie je pojem *komunikatívna hodnota reči* — jazyk ako hodnota sa kladie do sústavy iných hodnôt. Úlohou jazykovej kultúry podľa B. N. Golovina je „skúmanie jazykovej štruktúry v jej komunikatívnom pôsobení“ (s. 7). Nové chápanie predmetu jazykovej kultúry ako „súhrnu a systému komunikatívnych hodnôt reči“ je založená na predpoklade, že príznaky a vlastnosti komunikatívne dokonalejšie reči možno zovšeobecniť a vypracovať aj presnú terminologickú sústavu na ich opis.

Vnútrolingvisticky je v tejto koncepcii metodologickým východiskom nielen rozlišovanie jazyka a reči, resp. kultúry jazyka a kultúry reči (porov. v tejto súvislosti zborník *Aktuální otázky jazykové kultúry* v socialistické spoločnosti, 1979; Bosák, 1980), ale autor pracuje aj s ďalšími pojmami — *rečová činnosť*, *text*, *význam textu*. Hoci by sa mohlo zdať, že práve v oblasti jazykovej kultúry nemusí byť výhodné pracovať s jazykovým znakom, B. N. Golovin stavia metodicky celú svoju koncepciu práve na znakovom mechanizme. Aj reč chápe ako

„postupnosť jazykových znakov organizovanú podľa jazykových zákonov a v zhode s potrebami vyjadrovanej informácie“ (s. 12). Pod významom textu rozumie „konkrétnu informáciu (logickú, emociálnu, estetickú a inú) vyjadrenú rečou a s jej účasťou sformovanú vo vedomí človeka“ (tamže). Teda jazyková kultúra sa chápe podstatne širšie ako len istý stupeň rozvoja a bohatstva lexiky, syntaxe, sémantiky či zvukových kvalít.

Druhým metodickým východiskom predkladanej koncepcie je interpretácia jazykovej normy (resp. noriem). Podľa B. N. Golovina (s. 18 n.) norma je funkčná vlastnosť štruktúry, reguluje výber jedného z paradigmatických a syntagmatických variantov jazykového znaku, a preto jej imanentnou vlastnosťou je kolísanie. Norma však reguluje len čisto štruktúrnú, znakovú, jazykovú stránku reči, nerešpektujú sa v nej vzťahy k spoločnosti a vedomiu, ktoré sú veľmi dôležité v komunikačnom procese. Preto autor zavádza aj ďalší faktor, ktorý reguluje výber slova a jeho významu pri „vstupe“ do reči, a to je účelnosť (celesoobraznosť). Vo využívaní lexiky a lexikálnych spojení je totiž rečový automatizmus nedostatočný, preto treba analyzovať reč aj vo vzťahu k nerečovým štruktúram. (Na ilustráciu tejto činnosti možno uviesť jednoduchý príklad autorského redigovania textov, keď sa isté slová nemenia preto, že by boli nesprávne, ale práve ako výsledok nerečových, mimojazykových vplyvov.) Kým norma je „daná“ systémom a štruktúrou jazyka, je objektívna a záväzná, účelnosť nie je „daná“ samou jazykovou štruktúrou, ale sa „žadáva“ vedomím používateľov jazyka, ktorí subjektívne chápú a hodnotia objektívnu nevyhnutnosť každej komunikatívnej hodnoty reči (okrem správnosti). Norma je rovnaká pre všetkých členov jazykového kolektívu, účelnosť charakterizuje široká škála diferencií a kolísaní podmienených sociálnymi osobitosťami používateľov jazyka (vek, profesia, vzdelanie a pod.).

Ďalším teoretickým východiskom je rozlišovanie štýlov jazyka a štýlov reči. Štýly jazyka sa chápú ako štruktúrno-funkčné varianty slúžiace rozličným druhom ľudskej činnosti (s. 20 n.). Autor v tejto súvislosti zdôrazňuje, že rečová komunikácia sa nerealizuje prostredníctvom jazyka ako celku, ale prostredníctvom istého (alebo jedného) štýlu, a preto sa komunikatívne hodnoty reči menia v závislosti od toho, aký štýl sa uplatňuje (alebo prevažuje) v komunikácii.

Originálnym prínosom B. N. Golovina do teórie jazykovej kultúry je analýza štruktúry reči vo vzťahu k nerečovým štruktúram, tvoriaca podľa názoru autora základ teórie jazykovej kultúry. Reč ako postupnosť jazykových znakov (predovšetkým slov) má nielen jazykovú štruktúru a organizáciu, ale aj nejazykový (mimojazykový) význam, ktorému sa vlastne podriaďuje. Predpokladom modernej teoretickej

konceptie jazykovej kultúry (a jej uplatňovania v konkrétnej analýze a hodnotení javov) je schopnosť určiť systémové vzťahy reči, jej jazykovej štruktúry, k nerečovým štruktúram (k mysleniu, vedomiu, objektívnej skutočnosti, k adresátovi a podmienkam komunikácie).

Na základe porovnania štruktúry reči a štruktúry jazyka možno reč hodnotiť ako správnu (ak sa dodržiavajú normy spisovného jazyka), čistú (ak nie sú v nej cudzie slová a zvraty), bohatú (ak má veľa rozličných znakov). Podľa vzťahu reči k mysleniu možno reč charakterizovať ako presnú (ak sú významy slov a spojení v presnej korelácii s obsahom vyjadrovaných pojmov), logickú (ak významy slov, slovných spojení a viet neprotirečia zákonom logiky a zákonom myslenia). Vo vzťahu reči k vedomiu možno hovoriť o takých hodnotách reči, ako je výraznosť (výber slov a rozloženie jazykových prostriedkov vplýva nielen na rozum, ale aj na citovú oblasť vedomia, udržiava pozornosť a záujem príjemcu), obraznosť (ak reč formuje konkrétne-zmyslové predstavy o skutočnosti), pôsobivosť (ak pôsobí výrazne na príjemcu). Vo vzťahu reči ku skutočnosti sa vyjadrujú tie isté komunikatívne hodnoty ako pri vzťahu reči a myslenia — presnosť a logickosť. Vo vzťahu k adresátovi je dôležitou komunikatívnou hodnotou reči jej prístupnosť (ľahká identifikácia informácie zo strany príjemcu). Napokon vzhľadom na podmienky komunikácie (miesto, čas, žáner komunikátu, cieľ komunikačného procesu) má byť reč vhodná (primeraná). Systémové vymedzenie tohto pomerne rozsiahleho súboru komunikatívnych hodnôt reči má aj teoretický, aj praktický význam, pretože výrazy na charakterizáciu komunikatívnych hodnôt reči sa veľa ráz používajú bez jednoznačného a logického významu, chýba im všeobecnejšia terminologická platnosť, o ktorú sa vo svojej sústave pokúsil B. N. Golovin.

Podstatnú časť monografie B. N. Golovina tvorí materiálová časť, kde autor uvádza množstvo pozitívnych i negatívnych príkladov na jednotlivé komunikatívne hodnoty reči, svoje výklady sa usiluje stavať prístupne, kladie si za cieľ „vychovávať k pocitu osobnej i spoločenskej zodpovednosti za rečové správanie“ (s. 8). Napriek tomu však širšie, v rámci teórie spisovného jazyka možno polemizovať s niektorými autorovými tvrdeniami a závermi, ktoré predstavujú postoje len časti sovietskych jazykovedcov, jedného prúdu jazykovej kultúry orientovaného v praxi tradičnejšie. (Môže to, pravda, vyplývať aj z faktu, že ide o učebnicu.)

Zo súboru komunikatívnych hodnôt reči možno vysloviť námietky proti zavádzaniu pojmu *čistota jazyka*. Keď V. I. Lenin bojoval proti zbytočnému používaniu cudzích slov v ruštine (ale aj proti nezrozumiteľným skratkovým slovám a vôbec proti prázdny frázam), vychádzal z vysoko demokratickej požiadavky, aby sa spisovná ruština stala

majetkom ľudových mäs, zaujala svoje zjednocujúce i mobilizujúce miesto v živote sovietskej spoločnosti (V. I. Lenin hovoril o „očiste“ jazyka). Naproti tomu v mene „jazykovej čistoty“ slovenskí puristi prekrúcali objektívne jazykové fakty v duchu separatistických politických zámerov. Na konferencii o otázkach jazykovej kultúry v socialistickej spoločnosti sa odporúčalo vzdať sa termínu *jazyková čistota*; aj keď má tento pojem na rozdiel od puristického chápania novú náplň, vedie k snahe odstraňovať aj tie prevzaté výrazy, ktoré zvyšujú komunikatívnu možnosť a účinnosť jazyka (Aktuální otázky jazykové kultúry v socialistickej spoločnosti, 1979, s. 254).

Tažko v súčasnej jazykovej situácii prijať Golovinovu konštatáciu, že „umelecká literatúra bola a zostane zdrojom obohacovania reči spoločnosti i jednotlivca“ (s. 222), keď sa dnes už všeobecne — aj pri stratifikácii národného jazyka, aj pri narastajúcej štýlovej diferenciácii pod vplyvom publicistického a odborného štýlu — pokladajú za hlavný dynamizujúci činiteľ hovorené prejavy (evidentná prevaha rozhlasu, televízie a filmu). Práve niektorí sovietski bádatelia (K. Koževniková, E. Zemská a i.) ukázali, že pri tvorivom používaní jazyka sa aj v hovorovej reči v ruštine utvorili a aktívne fungujú fixované a produktívne jazyky a modely. Tradičné chápanie jazykovej kultúry zamerané len na čistú spisovnosť pôsobí ako brzdiaci moment pri posudzovaní a hodnotení špecifiky novovznikajúcich javov a modelov (Aktuální otázky jazykové kultúry..., 1979, s. 252).

Čo si možno okrem originálnych teoretických koncepcií vybrať z inšpirujúcej sovietskej literatúry z oblasti jazykovej kultúry, je predovšetkým rozmanitosť metód a spôsobov používaných pri kultivovaní jazyka i v prenášaní výsledkov do praxe, fakt, že sa na používateľov jazyka nepôsobí jednostranne a jednostrunne. Poučné je aj chápanie jazykovej normy (noriem), keď sa za rozhodujúci činiteľ v stupni jej osvojenia pokladajú psychologické a pedagogické faktory (menej lingvistické), ako aj rozlišovanie „silnejších“ noriem, ktoré si bez ťažkostí osvoja a používajú všetci používatelia jazyka, a „slabších“ noriem, ktoré sa často narušajú. Kým nám bude v slovenčine chýbať takýto komplexný výskum, ťažko sa bude prekračovať príúzká škála hodnotenia jazykových prostriedkov len podľa kritéria spisovnosti. V tom aj vidíme jedno z hlavných poučení V. I. Lenina pre prácu v oblasti jazykovej kultúry, ktoré dokázali sovietski jazykovedci v širokej spolupráci za vyše polstoročia doviesť na vysokú úroveň zodpovedajúcu súčasnému spoločensko-politickému a vedecko-technickému stupňu rozvoja sovietskej spoločnosti.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepková 26, Bratislava

LITERATÚRA

Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979. 292 s.

BOSÁK, J.: O spoločných tendenciách v rozvíjaní jazykovej kultúry. Kultúra slova, 14, 1980, s. 199—203.

GOLOVIN, B. N.: Osnovy kultury reči. Moskva, Vysšaja škola 1980. 334 s.

LENIN, V. I.: Spisy. Zv. 30. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1954. 522 s.

PETR, J.: Klasikové marxismu-leninismu o jazyce. Praha, Svoboda 1977. 368 s.

*Slovenská jazykoveda a odborná terminológia**

IVAN MASÁR

1. Ak sa má skúmať podiel slovenskej jazykovedy na tvorbe slovenskej odbornej terminológie, ako na to nabáda daná téma, potrebné je všimnúť si tri vecné okruhy súvisiace s takým rozsiahlym a vlastne nikdy neuzavretým projektom, ako je všestranný výskum odbornej terminológie a najmä jej ustáľovanie. Do prvého okruhu zahŕňame organizačné predpoklady terminologickej práce, do druhého okruhu vypracovanie terminologickej teórie, jej dotváranie a spresňovanie a napokon do tretieho okruhu aplikáciu tejto teórie v praxi.

2. V súvislosti s prvým vecným okruhom osobitne vyzdvihujeme, že čoskoro po oslobodení sa začal prejavovať živý záujem odborníkov o terminológiu vlastného odboru. Obnovila sa činnosť komisie pre právnú terminológiu a z iniciatívy odborníkov, zväčša vysokoškolských učiteľov alebo výskumných pracovníkov, utvorili sa aj ďalšie terminologické komisie. Hodno spomenúť aj široko koncipovanú akciu na úpravu technickej terminológie v r. 1948. Pravda, pre samu technickú terminológiu dôležitejšia ako táto akcia bola príloha jazykovedného (a literárnovedného) časopisu *Slovo a tvar* (1947—1950). Príloha sa volala *Technický jazyk* a jej význam je predovšetkým v tom, že sa v nej pohotovo riešili aktuálne pomenúvacie problémy, a tak sa uspokojovali naliehavé potreby praxe. Časopis *Slovo a tvar* vychádzal síce pomerne krátko (paralelne s jeho zánikom ustala aj činnosť komisie pre technickú terminológiu — časopis bol jej publikačným orgánom), no z hľadiska našej témy je potrebné upozorniť naň preto, lebo prí-

* Článok obsahuje podstatné časti informatívnej prednášky pre účastníkov seminára Letná škola prekladu 1982, ktorý usporiadal Slovenský literárny fond (Ústredie slovenských prekladateľov) v dňoch 23.—28. 8. 1982.

lohu *Technický jazyk* viedol jazykovedec (J. Horecký), ktorý ju zväčša aj sám zaplňal príspevkami. V súvislosti so spomenutými komisiami žiada sa osobitne pripomenúť, že v nich pracovali pracovníci vtedajšieho Jazykovedného ústavu SAVU ako jazykoví poradcovia.

Pravda, v prvých rokoch po oslobodení terminologická práca vlastne nemala pevnú zjednocujúcu organizačnú bázu. Tá sa utvorila až r. 1950, keď sa v Jazykovednom ústave SAVU zriadilo terminologické oddelenie (vedúci J. Horecký). Najmä v tomto oddelení sa schádzali na pravidelných pracovných schôdkach členovia jednotlivých komisií, v ktorých okrem odborníkov príslušného odboru vždy pracoval aj jazykovedec. Sám fakt, že už koncom roku 1951 pracovalo 21 terminologických komisií, je dostačujúcim svedectvom o tom, akým veľkým prínosom bolo terminologické oddelenie z hľadiska intenzity terminologickej práce a jej cieľavedomého organizačného zabezpečenia. Intenzívna práca smerovala k ustáleniu základnej terminológie príslušného odboru, čo sa realizovalo publikovaním čiastkových výsledkov komisionálnej práce v odborných časopisoch (v absolútnej väčšine ide o jazykovedné časopisy) vo forme súpisov prediskutovaných a schválených termínov, veľmi často aj vo forme terminologických slovníkov. Ich presný zoznam je publikovaný na inom mieste (porov. Horecký, 1960; Masár, 1968); treba však zdôrazniť, že takto usmerňovanou činnosťou terminologických komisií začala sa vo vývine slovenskej odbornej terminológie veľmi významná etapa.

V etape živého záujmu odbornej verejnosti o terminologické otázky má pre slovenskú odbornú terminológiu mimoriadny význam založenie časopisu *Slovenské odborné názvoslovie* (1953). Starostlivosť o jeho vydávanie prevzali na seba jazykovedci, hoci bol publikačným orgánom všetkých terminologických komisií a vlastne slúžil slovenskej terminológii ako celku. Situácia sa nezmenila ani pri vydávaní *Československého terminologického časopisu* (1962) ako následníka Slovenského odborného názvoslovía, ani pri vydávaní časopisu *Kultúra slova* (1967), ktorý zasa nasledoval po Československom terminologickom časopise a ktorý sa síce primárne venuje otázkam jazykovej kultúry, ale v nadväznosti na predchádzajúce časopisy včleňuje do jej rámca aj terminologickú problematiku. Dnes možno povedať, že slovenská jazykoveda už tradične dáva k dispozícii vlastné publikačné orgány aj vlastných pracovníkov, aby sa starali o rozvoj odbornej terminológie, aby ho podľa možnosti aj usmerňovali, skrátka, aby slúžili potrebám odbornej terminológie. Slovenskú jazykovedu v tomto úseku práce reprezentujú napospol pracovníci Jazykovedného ústavu SAV.

Ustanovenie terminologického oddelenia, organizáciu práce komisií, založenie špecializovaných terminologických časopisov a starostlivosť

o ich vydávanie chápeme ako zabezpečenie vonkajších podmienok terminologickej práce, ako jej nevyhnutné organizačné predpoklady. V ďalšej etape vývinu sa situácia zmenila v tom, že po publikovaní základnej terminológie jednotlivých odborov sa činnosť názvoslovných komisií postupne redukovala. Po reorganizácii jazykovedného ústavu (reorganizácia sa formálne prejavila aj jeho premenovaním na Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV) zaniklo terminologické oddelenie, a tým aj gestorská úloha Jazykovedného ústavu v riešení terminologických otázok. V zmenenej situácii JÚĽŠ SAV však naďalej poskytuje terminologickým komisiám jazykové expertízy alebo do komisií vstúpila stálych zástupcov v úlohe jazykových a terminologických poradcov, pokračuje vo vydávaní jazykovedného časopisu (ide o časopis *Kultúra slova*), v ktorom má terminológia dostačujúci priestor na rozvíjanie teórie i na riešenie praktických otázok. V súčasnosti jazykovedný ústav teda nevykonáva úlohu organizačného terminologického centra, ako to bolo v začiatkoch rozvoja terminologickej práce, teda v päťdesiatych a potom aj v šesťdesiatych rokoch. Zodpovednosť za rozvoj terminológie jednotlivých odborov sa v celom rozsahu preniesla na názvoslovné komisie pracujúce spravidla pri vedeckých spoločnostiach SAV, na vysokých školách, vo výskumných ústavoch ap. V súčasnosti pokračuje pravidelná spolupráca odborníkov s jazykovedcami pri vypracúvaní terminológie niektorých tradičných odborov (botanika, zoológia, právo a i.), ako aj pri vypracúvaní terminológie nových disciplín (terminológia počítačov, moderná matematika, moderná botanika, žurnalistika atď.). Treba však povedať, že značná časť odborných termínov sa zavádza do praxe bez konzultácií odborníkov s jazykovedcami.

3. Okrem vonkajších predpokladov terminologickej práce treba pri tejto príležitosti hovoriť aj o jej vnútorných predpokladoch, o jej koncepcii, o teórii terminológie.

Prvé teoretické úvahy o problematike terminológie sú tesne zviazané s rozvojom práce terminologických komisií na ušľachťovaní jednotlivých termínov. Už na začiatku tejto práce sa ukázalo, že v centre pozornosti terminológov praktikov bola otázka, ako sa má chápať termín — inými slovami nastoľuje sa požiadavka definovať termín pre potreby aplikovanej terminologickej práce. V prvých pokusoch o definíciu termínu prevláda najmä štylistické hľadisko, v prvých úvahách o vlastnostiach termínu sa zdôrazňuje dôležitosť vzťahu medzi obsahom a formou, nenásilnosť v tvorení termínu, preferovanie tzv. ľudových názvov v istých odboroch, ale čo je z hľadiska generálneho usmerňovania terminologickej praxe vari najdôležitejšie, proklamuje sa zásada významovej priezračnosti termínu (porov. Horecký, 1960, s. 256).

Výsledky štúdia vlastností termínu a do istej miery aj viaceré praktické poznatky a jednotlivosti z práce terminologických komisií syntetizuje práca J. Horeckého *Základy slovenskej terminológie* (1956). Je to práca jazykovedca, a teda reprezentuje najmä jazykovedný, ale aj onomaziologický, nie semaziologický a štylistický podložený pohľad na terminologickú problematiku. Pre slovenskú terminológiu, pre jej teoretickú aj aplikovanú zložku, je to dielo zásadného významu, preto sa pri ňom pristavíme dlhšie. Jeho význam je v tom, že podáva definíciu termínu (pomenovanie pojmu v sústave vedného alebo výrobného odboru, c. d., s. 43), a ďalej v tom, že postuluje a analyzuje isté vlastnosti termínu aplikovateľné pomerne ľahko pri uštalovaní nových termínov, pri revízií jestvujúcich súborov termínov ap.

Spomedzi postulovaných vlastností termínu uvádza sa na prvom mieste *významová priezračnosť*. Z povahy termínu ako jazykového znaku vyplynula autorovi Základov slovenskej terminológie požiadavka, že termín má zachytávať pojem tak, aby už z formálnej stránky bolo viditeľné, čo sa pomenúva. Autor zdôrazňuje, „že termín má byť motivovaný tak, ako sú motivované ostatné slová, ba ešte o určitý stupeň viac“ (c. d., s. 45). Vytýčením takejto požiadavky sa terminologická práca usmerňovala v tom zmysle, že sa pomenúvacie potreby majú prednostne uspokojovať z domácich zdrojov a zároveň sa bránilo používaniu ľubovoľných slov v ľubovoľnom význame ako pomenovaní pojmov. Každý termín je jazykový znak a každý znak je istým spôsobom motivovaný. Takéto chápanie termínu bolo súčasne priamo zacielené proti tradičnému návyku vidieť v termíne len akúsi nálepku a v dôsledku toho pristupovať k terminologickej práci bez pevnej koncepcie. Vymedzením termínu a požadovaním jeho významovej priezračnosti ako základnej vlastnosti sa teda paralyzoval názor, že odborný termín je tzv. terminus technicus. Mimochodom, recidíva tohto názoru sa v období svetového jazykového procesu prejavuje v nekritickom preberaní pomenúvacích prostriedkov zo slovnej zásoby vedúcich jazykov v tomto procese, t. j. z angličtiny a z ruštiny.

Pri usmerňovaní praktickej terminologickej práce sa ukázala ako závažná aj druhá vlastnosť termínu postulovaná v citovanej knižnej práci. Táto vlastnosť sa označuje ako *systémovosť* a rozumie sa ňou miera, do akej termín zapadá do systému termínov konkrétneho odboru a ako túto systémovú spätosť odráža. Vlastnosť systémovosti je zasamierená proti tendencii chápať terminológiu ktoréhokoľvek odboru ako číry súpis slov, medzi ktorými nejestvuje nijaká väzba. Zároveň sa však upozorňuje, že jazykovými (slovotvornými) prostriedkami nie je možné vyjadriť všetky systémové spojitosti terminológie daného odboru, a preto je nevyhnutnou zložkou terminologickej práce

klasifikácia pojmov — využívanie klasifikačných schém a utváranie klasifikačných radov. Iba členy týchto radov tvoria systém vyjadriteľný jazykovými prostriedkami. Ako najinštruktívnejší príklad systematického radenia pojmov a jeho vyjadrenia jazykovými prostriedkami uvádza sa príklad zo systematickej zoológie, kde spomedzi jazykových prostriedkov majú výraznú systemizujúcu funkciu jednak slovo tvorné prostriedky, najmä prípony, jednak prostriedky morfológické (nominatív singuláru sa používa na pomenovanie rodov a nominatív plurálu na pomenovanie podčeľadi).

V spomínanej práci sa ďalej hovorí o *ustálenosti termínu*, pričom sa mu táto vlastnosť prisudzuje najmä na pragmatickom a logickom základe; vyzdvihuje sa, že bez ustálených termínov by nebola možná odborná komunikácia. Latentne je však v tejto vlastnosti obsiahnutá aj tendencia jazyka zostať rovnakým, vyplývajúca z kodifikovanosti spisovného jazyka, do ktorého rámca tradične patrí aj terminologická slovná zásoba. V súvislosti s vlastnosťou ustálenosti sa poukazuje na nebezpečenstvo aplikovať ju v praxi meravo a mechanicky tak, aby prekážala prirodzenému vývinu terminológie daného odboru, podmienenému rozvojom odboru a zmenami v jazyku, ktoré sa najrýchlejšie a najzreteľnejšie odrážajú práve v slovnej zásobe. Ustálený termín sa môže meniť buď z jazykových dôvodov (ak je neústrojný, zastaraný, ak nie je v súlade s požiadavkou maximálnej zrozumiteľnosti ap.), buď z vecných dôvodov, keď sa zmení všeobecne uznávaný názor na podstatu pomenúvaného pojmu. Vlastnosť ustálenosti je príznačná pre tradičné vedné disciplíny a obdobie ich pokojného, rovnomerného rozvoja. V období zmien a vzniku nových vedných disciplín sú termíny neustálené, ako to vidíme napr. na kľúčovom žurnalistickom termíne *hromadné oznamovacie prostriedky*, ktorý má viac ako desaťčlenný synonymický rad.

Vlastnosť *jednoznačnosti* a *presnosti* má zabezpečiť také chápanie pojmu pomenovaného konkrétnym termínom, aby sa znemožnila rozmanitá interpretácia významu termínu. Význam má vyplývať z termínu samého. Netoleruje sa závislosť termínu od kontextu a osobitne sa zdôrazňuje, že jednoznačnosť termínu sa zabezpečí tak, že sa pre každý pojem utvorí osobitný termín.

Napokon vlastnosť *nosnosti* znamená predovšetkým to, že ustálený termín má mať takú formálnu štruktúru, aby sa od neho dali utvoriť ďalšie potrebné slová s väčším alebo menším stupňom terminologizovanosti.

Kvôli úplnosti treba uviesť, že v Základoch slovenskej terminológie sa rozoberajú aj niektoré ďalšie terminologické otázky (ľudovosť v terminológii, medzinárodnosť termínov, postavenie termínu v publicistike atď.). Ak sa táto práca po vyjdení hodnotila ako dobrý pokus

o sústavnú teóriu terminológie, dnes po značnom časovom odstupe od jej vydania možno na základe bohatých skúseností z aplikácie tejto teórie v praxi povedať, že to bol pokus aj veľmi úspešný; o túto teóriu sa v podstate podnes opiera ustáľovanie nových potrebných termínov.

I keď je vydanie Základov slovenskej terminológie významným mezníkom vo vývine slovenskej terminológie, publikovaním tejto práce sa výskum terminológie neskončil. Napr. sám autor neskôr spresňuje svoju definíciu termínu tým, že výslovne vyžaduje definovanie pojmu: termín je „pomenovanie pojmu vymedzeného definíciou a miestom v systéme pojmov daného vedného odboru“ (Zásady, 1964, s. 134). Opierajúc sa o teóriu onomaziologických kategórií, prehĺbuje výskum vzťahu medzi pojmom a termínom a požaduje brať pri tomto výskume do úvahy kategórie onomaziologickej štruktúry, keďže tieto kategórie tvoria spojivo medzi pojmovými a slovotvornými kategóriami (Horecký, 1970, s. 119–121). Využívajúc poznatok modernej logiky, že základným elementom myslenia nie je pojem, lež predikácia (výpoveď o pojme), zavádza do našej terminologickej teórie plodný pojem *logické spektrum pojmu* (Horecký, 1974, s. 130), ktorého aplikácia veľmi uľahčuje prácu pri vypracúvaní definície termínu a pri riešení sporných terminologických problémov, napr. v spore, či v konkrétnom prípade ide o jeden pojem alebo o dva pojmy atď. Iní autori zasa skúmajú významovú stránku termínu alebo analýzou názvoslovného materiálu potvrdzujú platnosť terminologických postulátov, napr. vlastnosť významovej priezračnosti termínu, jeho systémovosť atď. (napr. Masár, 1970, 1974, 1980).

Slovenská jazykoveda sa okrem vypracovania vlastnej teórie terminológie a jej priebežného dotvárania sústavne stará o oboznamovanie terminológov aj s inými terminologickými koncepciami a teóriami. Do rámca tejto činnosti patrí predovšetkým prekladanie vybraných terminologických štúdií (táto práca sa začala už v časopise Slovenské odborné názvoslovie). Prekladmi vybraných kapitol z pozoruhodných knižných terminologických prác napr. Československý terminologický časopis sprístupnil v českom alebo v slovenskom preklade podstatnú časť práce významného sovietskeho terminológa D. S. Lotteho, štúdie T. L. Kandelakiovej a i. Prekladajú sa menšie práce západných terminológov (v tom istom časopise i v časopise Kultúra slova). Rovnaké poslanie má recenzovanie závažných zahraničných prác o terminológii, informácie o domácich aj zahraničných terminologických podujatiach. Ale možno sem zaradiť aj terminologické rozbor slovenských odborných textov, ktorými sa upozorňuje na terminologické nedostatky vyplývajúce z nedostačujúceho ovládania princípov terminologickej práce, príp. z nižšieho stupňa ovládania spisovnej normy.

Napokon sem patria diskusie o odborných termínoch, v ktorých vysvetľujú svoje stanoviská odborníci aj jazykovedci, ako aj časopisecké akcie zacielené na hľadanie vhodného názvu nového predmetu alebo javu.

4. Značná časť práce slovenskej jazykovedy na ustaľovaní odbornej terminológie súvisí s funkciou jazykového a terminologického poradcu v terminologických komisiách. Zmysel tejto funkcie je od samého začiatku rovnaký: uplatňovanie terminologickej teórie v živej praxi a starostlivosť o vysokú jazykovú úroveň odporúčaných názvov a definícií.

Terminologická práca sa však nevyčerpáva činnosťou terminologických komisií smerujúcou k vydaniu terminologických slovníkov alebo aspoň čiastkového súpisu termínov. (Mimochodom ani v tejto práci nie je účasť jazykovedcov zanedbateľná. Často posudzujú alebo sami pripravujú rukopisy terminologických slovníkov do tlače a niekedy sú zainteresovaní prakticky v celom edičnom cykle.) Značná časť terminologickej práce u nás súvisí totiž s normalizačnou činnosťou, ktorú zabezpečuje Úrad pre normalizáciu a meranie v Prahe. Je to široko koncipovaná a nepretržitá práca na schvaľovacom konaní a vydávaní československých štátnych noriem [ČSN]. Texty týchto noriem sa v rámci schvaľovacieho konania kontrolujú v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Azda nie je neužitočné upozorniť na československé štátne normy ako cenný zdroj terminologických informácií, keďže v praxi sa naň neraz zabúda.

Napokon slovenská jazykoveda poskytuje odbornej terminológii cenné služby pravidelnou poradenskou činnosťou. Myslí sa tu telefonická poradňa a konzultačná služba v JÚLŠ SAV, ako aj rozhlasová jazyková poradňa využívaná neraz na propagáciu nových termínov alebo na kritiku nevhodných termínov. Poradenskou činnosťou sa poskytuje pomoc pri riešení akútnych pomenovacích potrieb záujemcom z najširšej verejnosti vrátane odborníkov konkrétnych odborov.

5. Aspoň marginálne sa treba zmieniť o účasti slovenskej jazykovedy na medzinárodných terminologických projektoch. Na prvom mieste hodno uviesť, že v JÚLŠ SAV pracuje sekretariát Medzinárodnej terminologickej komisie pre lingvistickú terminológiu, ktorej úlohou je starostlivosť o slovanskú jazykovednú terminológiu, jej ustaľovanie a koordinovanie, a potom aspoň to, že jestvuje spolupráca s medzinárodnou prekladateľskou (a terminologickou) revue BABEL usilujúcou sa o realizáciu projektu medzinárodnej banky terminologických neologizmov.

Záver: Slovenská jazykoveda najmä prostredníctvom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV utvorila organizačné predpoklady terminologickej práce, vypracovala jej koncepciu a vlastnú teóriu terminológie, zalo-

žila publikačné orgány slovenskej odbornej terminológie, starala sa, aj sa naďalej stará o ich vydávanie, poradenskou činnosťou zasahuje do riešenia aktuálnych pomenovacích problémov. Jazykovedný ústav E. Štúra SAV ako reprezentant slovenskej jazykovedy v oblasti terminológie nemá však v súčasnosti ani úlohu organizačného terminologického centra, ani funkciu terminologickej banky. Zodpovednosť za rozvoj odbornej terminológie prešla v súčasnosti na odborníkov, ktorým jazykovedci sústavne pomáhajú ako jazykoví a terminologickí poradcovia v terminologických komisiách.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 146 s.

HORECKÝ, J.: Pätnásť rokov slovenskej terminológie. Slovenská reč, 25, 1960, s. 254—270.

HORECKÝ, J.: Otnošeníje poňatija i nazvanija. In: Lingvističeskiye problemy naučno-techničeskoj terminologii. Moskva, Nauka 1970, s. 119—121.

HORECKÝ, J.: Základné problémy terminológie. Kultúra slova, 8, 1974, s. 129—132.

MASÁR, I.: Slovenské odborné názvoslovie v r. 1918—1968. Slovenská reč, 33, 1968, s. 330—340.

MASÁR, I.: O kritériu systémovosti v terminológii. Kultúra slova, 8, 1974, s. 133—139.

MASÁR, I.: Motivácia slovenských, českých a ruských názvov liečivých rastlín. In: Jazykovedné štúdie 15 (1980), s. 169—174.

MASÁR, I.: Sémantická stránka termínu. In: Jazykovedné štúdie 16 (1981) s. 207—209.

Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie. Československý terminologický časopis, 3, 1964, s. 129—143.

Systémový prístup k terminológii

JÁN HORECKÝ

Podľa E. B. Alajeva, ktorého monografia *Ekonomicko-geografická terminológia* vyšla nedávno v slovenskom preklade (E. B. Alajev: *Ekonomicko-geografická terminológia*. Preložili RNDr. Peter Mariot, CSc., a RNDr. Štefan Očovský, CSc. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 183 s.), jestvuje niekoľko postupov pri úprave

terminológie, založených na pojmovej analýze. V prvom prípade vypracúvajú definície poprední bádatelia v danom odbore (anketa veľikánov), v druhom prípade sa k termínom hľadajú hotové definície z diel významných odborníkov (chrestomatívny postup). Niekedy sa na prípravu pracovnej definície vytvorila špeciálne pracovné skupiny, napr. na konferencii. Sám E. B. Alajev však uprednostňuje monografický postup, pri ktorom autor alebo nevelký kolektív vypracuje celý pojmový a terminologický systém.

V tejto klasifikácii pracovných postupov sa krížia dve hľadiská: pri niektorých postupoch sa zdôrazňuje vypracovanie definície, pri iných sa kladie väčší dôraz na vypracovanie termínov. Vždy však je cieľom vypracovať istý pojmový a terminologický systém.

Okrem toho pri akomkoľvek pracovnom postupe treba dodržiavať základné metodologické princípy, rešpektovať požiadavky na termín, na definíciu, ale i na vzťah termín — definícia. Vzájomný vzťah medzi uvedenými požiadavkami sa v Alajevovej monografii znázorňuje schematicky takto:

termín	↔	termín-definícia	↔	definícia
správna orientácia systematickosť derivatívnosť stručnosť ľubozvučnosť gramatickosť jedinečnosť prekladateľnosť		jednoznačnosť „nekruhovosť“ kategorialnosť primeranosť		objektívnosť historickosť zreteľnosť úplnosť

Za prvý metodologický princíp pri tvorení terminológie autor pokladá *princíp odrazu*. Ide v ňom o to (ako sa zdôrazňuje aj v našej terminologickej teórii), že termín je pomenovanie pojmu, odráža pojem a že teda pred systematizáciou termínov treba najprv vypracovať systém pojmov. S tým súvisí aj *princíp systémovosti*: všetky pojmy navzájom súvisia, tvoria systém. Nepriamo z toho vyplýva aj *princíp antinómie*; vzťah protikladnosti patrí k veľmi dôležitým vzťahom medzi termínmi, lebo sa v ňom — podľa E. B. Alajeva — odráža filozofický zákon jednoty a boja protikladov. Aj keď nesúhlasíme s autorovou tézou, že pojmy vznikajú vo vede spravidla v dvojiciach (rozumie sa protikladných), dôraz na tento princíp antinómie prináša nový pohľad na teóriu terminológie. Nie celkom oprávnený sa nám

zdá princíp predvídania. Je síce pravda, že pri každej definícii je isté riziko zastarávania, že nové vedecké objavy vyvolávajú potrebu spresňovať jestvujúce definície, ale z toho sotva možno vyvodzovať požiadavku definovať pojmy tak, aby sa predvídal budúci vývin.

Vo výklade o požiadavkách na termín autor vcelku zhŕňa názory teoretikov terminológie. Sám upozorňuje, že napr. požiadavku správnej orientácie (v našej teórii hovoríme skôr o správnej motivácii) neobyčajne zdôrazňoval D. S. Lotte, takisto ako požiadavku systematickosti (resp. systémovosti). Podobne sa už dávnejšie vyžaduje, aby termín bol nosný, aby sa od neho dali tvoriť ďalšie potrebné termíny. Alajev tu zavádza termín *derivatívnosť*; zdá sa, že tento termín lepšie vyjadruje motiváciu než náš termín *nosnosť*. Požiadavka stručnosti je na mieste, ako zdôrazňuje autor, nielen z hľadiska ľahšieho manipulovania s kratšími termínmi, ale aj z hľadiska vnútrojazykových tendencií („živý jazyk z boja proti zložitým viacsovným termínom vždy vychádza víťazne“). V požiadavke ľubozvučnosti sa spájajú vlastne dve požiadavky: eufonickosť, resp. možnosť ľahkej a pohodlnej výslovnosti, ale aj štylistická neutrálnosť (termín nemá vyvolávať nesprávne asociácie). Požiadavka gramatickej správnosti je nesporná. Treba však povedať, že príklady, ktoré tu autor uvádza (odstupňovanie ekonomických rájónov v rade termínov *mikrorajón* — *najnižší rajón* — *rajón druhého rádu* — *základný rajón*), nie sú gramaticky nesprávne, ale skôr porušujú požiadavku systémovosti. Požiadavku unikátnosti by bolo výhodnejšie formulovať ako zásadu, že už jestvujúci termín nemožno v tom istom odbore používať na označenie iného pojmu. V praxi, ako je známe, tautologické termíny sú dosť bežné a nespôsobujú osobitné ťažkosti (napr. slovo *koreň* použité ako termín v botanike, stomatológii, jazykovede a matematike).

Ako celkom nová sa tu oprávnene vyzdvihuje požiadavka prekladateľnosti termínu: už pri tvorení termínu treba uvažovať, ako sa bude môcť preložiť do iných jazykov. V období vedecko-technickej revolúcie a pri integračných tendenciách v svetovom jazykovom procese je to požiadavka veľmi rozumná. Treba však pripomenúť, že z tejto požiadavky nepriamo vyplýva zásada nevyhýbať sa internacionálnym termínom.

Definícia, ktorá je vlastne základom každej terminologickej práce (nevyhnutne vychádzajúcej od pojmu k pomenovaniu), má byť objektívna (ale musí rátať s dynamikou poznávacieho procesu vo vývine vedy), historická, zreteľná (zrejme podľa zásady *per genus proximum et differentiam specificam*) a napokon úplná (musí sa v nej operovať so všeobecne známymi pojmami alebo s pojmami, ktoré sa vysvetľujú v danom systéme).

Zo systémového hľadiska, ktoré sa tak zdôrazňuje vo všetkých

Alajevových výkladoch, vyplývajú štyri požiadavky na paradigmu *termín — definícia*. Tento vzťah má byť predovšetkým jednoznačný: každý termín sa má vzťahovať v danej terminologickej sústave vždy len na jeden pojem a naopak. Vzťah nesmie byť narušený definíciou v kruhu (definovaný pojem nesmie byť súčasťou definície). Ako požiadavka kategoriálnej zhody sa vymedzuje zásada, že definovaný termín a definované rodové slovo nemôžu patriť do rôznych kategórií: ak sa definuje pojem *živelný rast*, musí sa ako rodové slovo v definícii použiť práve slovo *rast* (napr. *živelný rast* — rast, ktorý nepodlieha nijakým zákonitostiam). Požiadavka primeranosti sa vymedzuje ako zásada, že rozsahy definovaného pojmu a definujúceho pojmu musia byť rovnaké. Podľa našej mienky však v takomto prípade nejde o primeranosť, ale skôr o rozsahovú vyváženosť.

Pri monografickom spracovaní geografickej terminológie, ktoré je vlastným cieľom E. B. Alajeva, autor analyzuje pojmový a terminologický systém geografie a ekonomickej geografie. V prvom prípade ide o termíny pre geografické útvary a objekty (napr. *súbor, interakčný súbor, zoskupenie*), ďalej pre taxóny (*areál, zóna, rajón, región*) a geografické vzťahy (napr. *rozmiestnenie, osídlenie, hustota, kritická hustota*). Osobitnú pozornosť venuje priestorovým geografickým procesom, ako je *proces rozmiestnenia, diferencovanie, koncentrovanie, aglomerovanie, polarizácia* a pod.

V druhom prípade ide o termíny ekonomickej geografie, ako napr. *podnik, kombinát, rôzne druhy sídiel, teritoriálna delba práce, proces rozmiestnenia výrobných síl, urbanizácia, osvojenie a osvojenosť územia*.

Je prirodzené, že zo systémového hľadiska venuje autor primeranú pozornosť aj tzv. intersystémom, presnejšie intersystému „geografické prostredie“, „teritoriálne hľadiská riadenia národného hospodárstva“ a „priestor“. Ako názorný príklad na systémové spracovanie terminológie možno uviesť analýzu terminológie pre procesy zhoršovania a zlepšovania geografického, resp. v širšom chápaní životného prostredia.

Proti takým tradičným dvojiciam termínov, ako je *intoxikácia — očista, aktivizácia — dezaktivizácia, deštrukcia — rekultivácia* stavia E. B. Alajev systémovo utvorené termíny založené na dvojici *deteriorácia — ameliorácia* a na týchto prejavoch zhoršovania: 1. *chemicky aktívne substancie*, 2. *chemicky inertné alebo neaktívne substancie*, 3. *teplo*, 4. *hluk*, 5. *rádioaktívne látky*, 6. *nádvukové vlny*, 7. *fyzické antropogénne narušovanie základov krajiny*, 8. *narušovanie krajiny v dôsledku zvetrávania*, 9. *narušovanie estetiky krajiny*, 10. *narušovanie priamych biologických kontaktov medzi človekom a prírodou*.

V prehľadnej tabuľke (s. 135) sa uvádzajú tieto termíny:

systémové	tradičné	systémové	tradičné
1. chemická deteriorácia	intoxikácia	ameliorácia	očista
2. fyzikálna deteriorácia	kontaminácia	ameliorácia chemická ameliorácia	očista
3. tepelná deteriorácia	kalorizácia	fyzikálna ameliorácia	dekalorizácia
4. akustická deteriorácia	sonorizácia	tepelná	desonorizácia
5. rádioaktívna deteriorácia	aktivácia	akustická ameliorácia rádioaktívna ameliorácia	dezaktivácia
6. vlnová deteriorácia	ondulácia	vlnová	dezondulácia
7. deštruktívna deteriorácia	deštrukcia	konštruktívna ameliorácia	rekultivácia
8. erozívna deteriorácia	erózia	antierózna ameliorácia	konzervácia
9. vizuálna deteriorácia	pejorizácia	vizuálna ameliorácia	magnifikácia
10. disjunktívna deteriorácia	odlučovanie	konjunktívna ameliorácia	zlučovanie

Ako vidieť, už aj v tradičných termínoch boli silné tendencie k systémovosti, napr. v tom, že sa tvorili antonymné dvojice *de-*: *kalorizácia* — *dekalorizácia*, *aktivácia* — *dezaktivácia*, *ondulácia* — *dezondulácia*, a to v prevažnej väčšine od latinských základov. Len v dvojici *odlučovanie* — *zlučovanie* je domáci základ. V dvojiciach *deštrukcia* — *rekultivácia* sa táto antonymnosť narušuje; takisto v dvojiciach *erózia* — *konzervácia*, *pejorizácia* — *magnifikácia* (tu sa zachováva antonymia základov). Pre dva procesy (*intoxikácia* a *kontaminácia*) sa uvádza spoločný názov *očista*.

V navrhovaných systémových termínoch sa vychádza zo základnej antinómie *deteriorácia* — *ameliorácia* a využívajú sa prívlastky utvorené taktiež z latinských základov. Iba *teplo* a *vlna* sú domáce základy, hoci aj tu by sa mohli utvoriť adjektíva *kalorický* a *ondulačný* — zachovala by sa tým aj nadväznosť na tradičné termíny *kalorizácia* a *ondulácia*.

Záverom treba povedať, že monografické spracovanie istého úseku geografickej terminológie je významným príspevkom nielen k vlastnej

geografickej terminológii v ruštine, ale aj k teórii terminológie a k uplatneniu systémového prístupu v tejto teórii.

Preklad Alajevovej monografie do slovenčiny je okrem toho aj dobrým príspevkom k rozvíjaniu a systemizovaniu slovenskej geografickej terminológie. Prekladatelia sa totiž, prirodzene, priklonili k medzinárodnej terminológii. Jednako však možno pochybovať, či je správne uvádzať termíny *centrálna obec* (*centrálnoje poselenije*) namiesto *stredisková obec*, *frekvencia pohybu* (*gustota dviženija*) namiesto *frekvencia dopravy*, *interakčný súbor* (*sočetaťije*) namiesto medzinárodne používaného termínu *kombinácia*, *zoskupenie* (*gruppá*) namiesto *skupina* al. *grupa*.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Združené pomenovania v archeologickej terminológii

LADISLAV TRUP

1. Rýchly rozvoj vied a výroby v rámci vedecko-technickej revolúcie spôsobil, že základné slová dlho nevystačili na pomenovanie nových skutočností. Preto sa použili iné spôsoby tvorenia nových slov, napríklad synonymizácia (v hovorovom jazyku), konverzia, derivácia, kompozícia. Používateľ jazyka však nemá vždy možnosť pomenovať mimojazykovú skutočnosť jednoslovným názvom (toto obmedzenie vyjadrovacích možností je dané niektorými črtami používaného jazykového systému alebo inými dôvodmi) a použije viacslovné komplexné pomenovania. Jednou z týchto foriem pomenovania sú zloženiny, inou sú združené pomenovania.

Pri tvorení nových názvov sa využíva predovšetkým veľká derivačná schopnosť slovenčiny, t. j. schopnosť tvoriť lexikálne jednotky pomocou predpôn, prípon a poloafixov. Hoci je počet názvov tvorených odvozovacími príponami a predponami v slovenčine dosť veľký, jednako nestačí na to, aby sa takto tvorili názvy pre všetky predmety a javy. Preto termíny veľmi často majú formu združených pomenovaní (ZP): ide o dvojslovné i viacslovné termíny vyznačujúce sa tým, že svojím základným členom označujú nadradený druh alebo skutočnosť a druhým členom, ktorý je určujúci a má najčastejšie podobu prídavného mena, vyjadrujú sa ďalšie rozlišovacie znaky.

V odbornej terminológii, kde sa kladie veľký dôraz aj na stručnosť termínov, vždy sa uprednostňovali jednoslovné pomenovania. S nimi

totiž možno lepšie narábať, dajú sa od nich ľahšie tvoriť odvodeniny (prídavné mená, slovesá). Podrobnejším skúmaním slovenskej archeologickej terminológie však zisťujeme, že rovnako častým, ba azda aj častejšie využívaným typom sú práve ZP: ich veľkou prednosťou je, že vec nielen pomenúvajú, ale ju súčasne zaraďujú do systému. Napríklad názov *mikrozúbkovú nástroj* pomenúva istý druh nástroja v celkovom systéme nástrojov.

Keď hovoríme o ZP, máme na mysli ustálené pomenovania, ktoré ako také vystupujú aj mimo vetného kontextu. Zložky ZP sú medzi sebou v určitej korelácii. Hlavným členom pomenovania je člen, ktorý stojí v základnom tvare, napr. v nominatíve, a ostatné doplňujúce členy sú s ním v istom vzťahu. Základný člen (jadro) tvorí onomaziologickú bázu, ktorá vlastne obsahuje základné znaky pojmu, a ostatné členy pojem iba istým spôsobom bližšie determinujú.

ZP je teda ustálené spojenie dvoch alebo viacerých slov, ktoré označuje jeden predmet alebo vyjadruje jeden pojem, napr. *rydlo so stopkou*. Na rozdiel od zloženín si v ZP jednotlivé komponenty uchovávajú svoj plný význam, aj keď to nemusí byť význam pôvodný: *pästný klin, križový sekáč, jednostranne opracovaný kameň* atď. Podľa vzťahu komponentov v ZP, podľa ich počtu, podľa stupňa viazanosti v rámci ZP, podľa povahy komplementárnych členov, ako aj podľa motivačných znakov možno združené pomenovania rôzne klasifikovať*.

Charakter tohto tvorenia nových názvov vynikne najmä pri porovnaní dvoch jazykov. Okrem prípadov, keď sa vo východiskovom a v cieľovom jazyku zhodne kladú viacslovné pomenovania (porov. napr. slov. *meč s trňom pre rukoväť* a špan. *espada con lengüeta*; *medená industria = industria de cobre*; *jaskynný výstroj = equipo de grutas* a i.), zaujímavé sú najmä prípady, keď jednoslovnému pomenovaniu v jednom jazyku zodpovedá viacslovné pomenovanie v druhom jazyku (napr. slov. *bodec* = špan. *punta para punzar*; *stredovek* = *Edad Media*; *obloženie rukoväti* = *embutido* atď.). Z porovnávacieho hľadiska môžeme hovoriť o lexikálnom zriadení, ak namiesto jednoslovného pomenovania sa použije pomenovanie komplexné, kým opačným

* Je zaujímavé, že tento spôsob tvorenia tradične zaraďujú francúzski lingvisti do skladania (Grevisse, 1964) a len niektorí ho vydeľujú ako samostatný slovtvorný postup. Moderná lingvistika, ktorá venuje združeným pomenovaniám značnú pozornosť, ich pomenúva rozlične. Napríklad L. Guilbert (1971) píše, že ich nachádza pod názvom *lexia* (Pottier), *synapsia* (Benveniste), *syniéma* (Martinet), *syntagmatická jednotka* (Guilbert) alebo *frazologická jednotka* (Dubois). Pripomína ešte, že sovietski bádatelia N. N. Lopaikinova a N. A. Movšovič (1958) ich takisto chápu ako *frazologické jednotky*.

jav sa označuje ako lexikálna koncentrácia. Protiklad medzi lexikálnou koncentráciou a lexikálnym zriedením vo východiskovom a cieľovom jazyku je neraz daný väčšou či menšou schopnosťou tvoriť odvodeniny alebo zloženiny; v odbornej terminológii je tento rozdiel determinovaný aj stupňom terminologickej vypracovanosti (pri vznikajúcej terminológii sa často používajú motivované viacсловné pomenovania, a to najmä tam, kde nie je použité prevzaté cudzie pomenovanie).

Ako sme už naznačili, združené pomenovania v archeológii tvoria člen určovaný (determinát) a určujúci (determinant). Vo funkcii determinátu nachádzame jednoduché slovo, zložené slovo alebo výraz utvorený poloafixáciou: *gulovitá hlavica, mezolitický trojuholník, mikroškrabadielko typu Grimaldi*. Determinantom býva adjektívum [jednoduché slovo, zložené slovo] alebo združené pomenovanie v nepriamom páde: *retušovaný obliak, ústupová fáza, druhohorný útvar, mačkovo-antropomorfné božstvo, jadro s prirodzenou úderovou plochou*.

Jednotlivé zložky združeného pomenovania môžu byť domáceho pôvodu (*obytná jama, kopijovitý pástny klin, klinové jednostranné rydlo*) alebo sú prevzaté z iných jazykov, najčastejšie z francúzštiny (*aigrignacká vrstva, pseudolevalloiský hrot, fazetovaný nôž, ozdozne profilovaný stĺpik*), ale aj z gréčtiny (*mezolitická kultúra, paleolitické náleziisko, makrocefálny človek, zoomorfná keramika*), z latinčiny (*otlčací bulbus, volútová keramika*), z nemčiny (*halštatská doba, zobák „zinken“*) a pod.

V slovenskej archeologickej — a vôbec odbornej — terminológii sú popri jednoslovných [obyčajne odvodených] názvoch najčastejším typom dvojslovné pomenovania, preto si ich všimneme bližšie. Dvojslovné ZP, vyznačujúce sa opisnosťou a tým aj značnou priezračnosťou, sú determinatívnym spojením dvoch slov, ktorým označujeme jeden pojem. Podľa F. Buffu (1955) dvojslovné termíny sa vyskytujú z viacerých príčin: buď si to vyžaduje systém (v tzv. nomenklatúre), alebo si to žiada príbuznosť pomenovaných predmetov, resp. potreba súhrnného, nadradeného názvu, alebo konečne dvojslovné pomenovanie býva jednoducho pre nedostatok výstižného a zároveň aj jazykovo správneho jednoslovného pomenovania. Do prvej kategórie budú takto patriť predovšetkým ZP so zhodným adjektívnym prívlastkom, ktorého funkcia spočíva v diferencovaní názvov vecí veľmi príbuzných, napr.: *obytná jama, paleolitická jama, sídlisková jama, hrobová jama; archeologický nález, paleolitický nález, votivny nález, keramický nález; archeologická kultúra, praveká kultúra, poľnohospodárska kultúra, klasická kultúra, jaskynná kultúra, materiálna (hmotná) kultúra, mykén-ska kultúra, postneolitická kultúra* atď.

Opačný proces nastáva pri vytváraní nadradeného pomenovania

pre predmety alebo pojmy v niečom si blízke, príbuzné, napr. *archeologický nástroj* (dláto, driapadlo, sekáč, nôž, rydlo, klin, skoba, vrťák, sekerka ...); *keramický nálež* (džbán, nádoba, váza, pohár, hrniec ...).

A konečne v tretej skupine, kde dôvodom existencie dvojslovných pomenovaní je neexistencia jednoslovného názvu, máme termíny typu *mačací jazyk* (= nástroj na štiepanie kameňa v tvare mačacieho jazyka, rydlo), *morský vták* (= tvar otlkacej plochy hrotu typu Levallois), *genealogický strom*, „*tyčinka čokolády*“ (= kamenný nástroj na hrubej čepeli, s prierezom v tvare trojuholníka alebo lomeného oblúka a s otupenými hranami) a pod. Uvedené príklady ukazujú, že substantíva v terminológii archeológie nie sú pôvodné a jednovýznamové, ale sú prevzaté z iných odborov a ich použitie je často prenesené, metaforické.

2. Pokiaľ ide o štruktúru, bývajú ZP tvorené najčastejšie takto:

a/ *adjektívum + substantívum*:

Ako sme už uviedli, najdôležitejšou skupinou sú dvojslovné terminologické ZP, ktoré najlepšie vyhovujú kritériu rôznorodosti a komplexnosti archeologických termínov a ktoré dobre fungujú vo vete. Veľmi bežným typom je práve podstatné meno rozvítené adjektívom, ktoré bližšie špecifikuje vzťah k pomenúvanému predmetu a predstavuje primárne vyjadrenie príznaku substancie. Tento model je veľmi vhodný na pomenovanie nových archeologických pojmov, pretože prídavné meno obohacuje základný element (substantívum) často o veľmi jemné sémantické odtienky. Prídavné meno môže byť akostné alebo vzťahové a vo väčšine prípadov vyjadruje: priestorový (miestny) vzťah (*okrajová retuš, pobrežná jaskyňa, pozdĺžny profil*); časový vzťah (*starší paleolit, predkeramický neolit*); tvar (*listovitý hrot, plochý hrob, zúbkovaná čepeľka*); obsiahnutý materiál (*kamenná zbraň, kovový otlkač, vápenná konkrécia*); vzhľad, farbu (*zdobená sekera, leštený nástroj, červený bronz*); fyzikálne vlastnosti (*žiaruvzdorný kameň, prepálený artefakt, surové jadro*); pôvod (*astúrska špička, egyptské nápisy, mykénska kultúra*); pohyb (*obliehacia veža, striedavé zvinutie*).

Číslovky vo funkcii adjektív sa vyskytujú v ZP zriedkavejšie. Ide najmä o radové a násobné číslovkové adjektíva, napríklad: *druhý príbytok, dvojité vrub, trojité rydlo, niekoľkonásobné driapadlo*.

b/ *substantívum + predložka + substantívum*:

Tento typ ZP je v porovnaní s predchádzajúcim menej frekventovaný. Fungujú tu predložky *na* (*nástroj na tetovanie, rezba na kosti, šidlo na trieske*), *s* (*čepeľ s trňom, päťka s kôrou*), *v* (*jaskyňa v púšti*), *bez* (*rydlo bez fazety*), *z* (*úštep z úštepu, odštepok z kameňa*), *o*

(otĺkanie o papradie), do (rytie do kovu), po (korózia po vrstvách), pre (nôž pre mužov) atď.

Otázka združených pomenovaní v slovenskej archeologickej terminológii sa v našich poznámkach rieši len čiastočne. Je to problematika oveľa komplexnejšia, v rámci nej možno podrobnejšie skúmať napríklad systém trojčlenných a viacčlenných ZP, sémantické postupy pomenovania (najmä prenášanie významu), zastúpenie kalkov a cudzích slov v ZP, proces univerbizácie viacslovných termínov a uplatňovanie zásady krátkosti (stručnosti) termínu, otázky vymedzenia hraníc medzi ZP a frazeologickými jednotkami atď., čo si však vyžaduje osobitné štúdium.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

BĀNESZ, L. — TRUP, L.: Francúzsko-slovenský a slovensko-francúzsky archeologický slovník. Nitra, Archeologický ústav SAV. 651 s. (v tlači).

BUFFA, F.: Dvojslovné odborné názvy. Slovenské odborné názvoslovie, 3, 1955, s. 353—358.

GREVISSE, M.: Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui. Gembloux (Belgique), Éditions J. Duculot 1964. 1194 s.

GUILBERT, L.: Fondements lexicologiques du dictionnaire. (Predhovor k „Dictionnaire Grand Larousse de la langue française“), zv. I, Paris, Librairie Larousse 1971, s. IX—LXXXI.

LOPATNIKOVA, N. N. — MOVŠOVIČ, N. A.: Précis de lexicologie du français moderne. Moscou, Éditions en langues étrangères 1958. 199 s.

TRUP, L.: Jazyková charakteristika španielskej archeologickej terminológie (rukopis, 204 s.).

Z terminologickej vrstvy nárečovej slovnej zásoby

(Krupobitie, ľadovec, krúpy a synonymá)

JOZEF R. NIŽNANSKÝ

Prírodné javy, procesy a reálie sa v nárečovej slovnej zásobe pomenúvajú rozličnými názvami, z ktorých mnohé sa stali súčasťou spisovnej slovnej zásoby, iné zasa ostali termínmi charakteristickými pre isté nárečové oblasti alebo lokálne dialekty.

Z množstva slov, ktoré tvoria terminologický inventár na pomenovanie prírodných javov, všimneme si pomenovanie klimatických javov charakterizovaných padaním ľadovca a snehových krúp.

1. Na slovenskom, klimaticky diferencovanom území nejde vždy a všade — najmä vo vrchárskych a horských oblastiach — o dve odlišné reálie, často označované viacerými synonymami a zároveň polysémickými (viacvýznamovými) slovami. V južnejších napr. obilnárskych, vinohradníckych alebo ovocinárskych oblastiach slovenského územia pod slovom *ľadovec* sa rozumejú kúsky tuhého ľadu rozličnej formy a veľkosti, ktoré najmä v letnom búrkovom období spôsobujú veľké škody na poľných kultúrach, v rozličných objektoch a zavše uškodia i drobnejším zvieratám. *Snehové krúpy* sú stuhnuté, pritom však mäkké zrnká snehu, ktoré zvyčajne nespôsobujú väčšiu škodu, padajú aj v iných ročných obdobiach. Pomenovania týchto reálií sa územne i lexikálnosémanticky prekrývajú a neraz stotožňujú.

2. Prírodný jav padania tvrdého ľadovca sa v spisovnom úze označuje výrazom *krupobitie* so synonymami *krúpy*, *ľadovec*, *kamenec*. Druhý význam slova *krúpy* (snehové krúpy) novšie normatívne slovníky neuvádzajú alebo neodlišujú.

Prí rozbere foriem a významov slov, ktorými sa v jednotlivých nárečiach či nárečových oblastiach pomenúva prírodný jav padania ľadovca, reálie *ľadovec* a *snehové krúpy*, vychádzame z nárečových materiálov dialektologického oddelenia JÚĽŠ SAV — kartotéky Slovníka slovenských nárečí (SSN) a údajov získaných dotazníkom *Vinohradníctvo* (1969), v ktorom sa názvom tohto javu venovali dva body (291 a, b, 292).

2. 1. Názov *krupobitie* je rozšírený najmä v juhozápadoslovenských nárečiach (Záhorie *krúpobici*, malokarpat. a trnavská oblasť *krupobití*, *krupobici*, hlohovské nárečia *krupobití*, nitrianske nárečia *krupobití*, povážske a dolnotrenč. dialekty *krupobití*), miestami na južnej Orave (*krupobitá*) a v Gemeri (*krupobití*, *krupobitá*).

A. Bernolák v Slovníku (1825; 1108, 1109) uvádza pomenovanie *krupobití* a *krúpobití* na jav i obe reálie.

V moravsko-slovenských (dolských) nárečiach susediacich so Záhorím sa vyskytuje výraz *krupobití* (Bělič, 1954, 134), podobne v češtine *krupobití* znamená hromadné padanie krúp (Trávníček, 1952, 770). Blízky základ má nemecké zložené slovo *Graupenhagel* — *krupobitie* (Kopečný, 1981, 167).

2. 2. *Krupobitie* (zároveň i reálie *ľadovec* a *snehové krúpy*) sa v juhostredoslovenských nárečiach označuje slovom *búrka* (variant *burka* je miestami na Kysuciach a časti Spiša) na rozdiel od všeobecne známeho významu slova *búrka* označujúceho „hromobitie s lejacom“ (v nárečiach *búrka*, *leja*, *leják*, *lejavica*, *príval*, *hromobitie*, *hrmavica*,

hrmävica, hrmevica, harmavica, hermota, hrimota, hrmocina, šúterica, švärenica, šturma, hrúza, ulícha, ulícha, ulichva, tuča, slota, božé dopuscení, hrozba boža, súdny den atď.). Údaje z Hontu slovo *búrka* vysvetľujú ako krupobitie (napr. *Nadošany — Búrka zžičila úrodu*). Podobne možno chápať tento výraz v exemplifikačnom texte *Príde búrka a zbije viňicu — padá ľat* (Str. Plachtince).

Ako v mnohých iných prípadoch, aj tu sa môže pomenovaním časti javu označovať celý jav — pars pro toto sa uplatňuje aj pri ostatných názvoch reálií „ľadovec“ a „snehové krúpy“ vo vzťahu k javu „krupobitie“ (*kamenec, hrad* a pod.).

2. 3. Význam prírodného javu i oboch reálií má gemerský termín *ľadovic* ž. (*Brusník — Nad Revúco je veľká ľadovic*), *ledovic* ž. (*Kameňany — Šitko nám zbila tá ledovic*).

2. 4. Vo východoslovenských nárečiach sa v týchto súvislostiach stretávame s polysémickým slovom *tuča* ž. znamenajúcim „víchricu, nepohodu“ (*Hatalov*), „krupobitie, ľadovec“ (*M. Zalužice — Šicko zarno bulo zbíti ot tej tuči*), *tuča* (*Žalobín*) vo význame „jarný dážď so snehom“ a *tučo* (s.?) znamenajúcim „búrku“ (*Priekopa*).

Formou a sčasti aj obsahom korešponduje táto lexéma so srbochorvátskym slovom *tuča*, označujúcim „ľadovec, krúpy“ (*Ristić — Kangrga, 1928, 1087; Linde, 1855, 115*).

2. 5. Vo viacerých našich nárečiach alebo ich častiach sa nevyskytuje jednoslovné pomenovanie javu padania ľadovca, príp. snehových krúp, používa sa opisné vyjadrenie, napr. *padá ľad, ľadovec, kamen, kameňec, hrad, búrka, chmel* atď.; *padajú, pršia krúpy, padá, prší krupec, krupica*. V nárečových oblastiach, kde sa ničivý ľadovec označuje inými výrazmi ako krúpy a slovo *krúpy* znamená zrnatý sneh, zložené slovo *krupobitie* možno pokladať skôr za novší termín, ktorý sa rozšíril akiste vplyvom administratívnej terminológie v súvislosti s poistením proti živelným pohromám (napr. záhor. *Proci krúpobici biuo poisceně šeko* — Kunov).

3. Na území slovenských nárečí sa používajú viaceré názvy na označenie kúska či kúskov ľadu padajúcich za letných búrok a spôsobujúcich škody. Odvođené substantívum *ľadovec* sa uplatňuje najmä v juhozápadoslovenských dialektoch (*ľadovec, ladovec*). V susedných stredoslovenských nárečiach (*ladovec, ľadovec*) sa tento výraz vyskytuje zriedkavejšie, vo viacerých oblastiach sa cíti ako novšie slovo a podobne je to aj pri jeho sporadickom výskyte vo východoslovenských dialektoch. Ide tu o istý unifikačný proces v prospech oficiálneho názvu.

V topoľčianskej oblasti sa stretáme aj s formou *ľadovič* m. (*Luďanice — Buďe dobrá úroda, aš šeko hrozno ňepobije ľadovič*).

3. 1. Základná podoba *ľad* v juhozápadoslovenských nárečiach (*ľad*, *lad*) býva často synonymom jedného alebo viacerých miestnych pomenovaní tejto reálie. V juhostredoslovenských dialektoch sa výraz *ľad(ovec)* cíti ako novšie slovo popri tradičných miestnych termínoch.

3. 1. 1. Ak sa v dialekte obidve reálie (*ľadovec* a snehové krúpy) nazývajú iba viacvýznamovým slovom *ľadovec*, často sa tam ustálili (terminologizovali) dvojslovné spojenia s kvalitatívnym adjektívnym členom bližšie špecifikujúcim vlastnosti určovaného substantíva. Stretnáme sa napr. so združenými pomenovaniami *turdi ľadovec* — *maki ľ.* (Tesáre), *velkí ľadovec* — *drobni ľ.* (V. Zálužie), *velkí ľadovec* — *mali ľ.* (Lukáčovce) alebo len *pieči ľedofce* (Skalica), príp. sa vyskytujú opačné pomenovania s prirovnaním, napr. *ľad ako holubacie vajcia* (Plášťovce) a pod.

Búrkový *ľadovec* označuje slovinský výraz *léd* a srbochorvátske slovo *léd* (Kopečný, 1981, 181).

3. 2. Označenie búrkového *ľadovca* výrazom *kamenec* nachádzame na väčšine slovenského územia — v juhozápadoslovenských nárečiach (*kamenec*), v topoľčianskych a prievidských dialektoch (*kameňec*, *kameňec*, *kemeňec*), na Orave (*kameňec*; *ulicha s kamencom* — D. Lehota), v Turci (*kameňec*), podobne v zemplínskych dialektoch, zriedkavejšie v Šariši (*kameňec spad jak pestuchi* — Slivník) a v užskom nárečí. Miestami sa vyskytujú spresňujúce ustálené spojenia *veliki kameňec* — *mali k.* (Priekopa). Niekde slovo *kamenec* je synonymom *krupobitia* (Rakovice).

3. 2. 1. Základný tvar *kameň* sa popri odvodenom termíne a iných synonymách uplatňuje v časti modranských nárečí, v trnavských, hlohovských, juhopovažských nárečiach a v časti nitrianskych dialektov. Niekde však odlišujú *kamen* a *ľadovec* podľa formy (napr. D. Orešany — *Ľadovec su také škarupini neforebné a kamen je hrubé, aš sa to sipalo na tí vinohradi*).

V češtine je substantívum *kamenec* (pôv. znamenalo „krupobitie“) pomenovaním „liadku“ (Machek, 1968, 237).

3. 3. Pomnožné substantívum *krúpy* s významom „ľadovec“ sa roztrúsene vyskytuje na celom území slovenského jazyka popri iných lokálnych synonymách. Najčastejšie sa s výrazom *krúpi* stretáme na Záhorí a v malokarpatskej oblasti, sporadickéjšie v trnavských, juhopovažských, dolnotrenčianskych a topoľčianskych nárečiach; miestami ho v tomto význame používajú na južnom strednom Slovensku (tekovské, novohradské dialekty) a vo východoslovenských nárečiach (*krupi*). Ak lexéma *krúpi* znamená aj *ľadovec*, aj snehové krúpy, reáliu niekedy konkretizujú určujúce adjektívne členy ustálených spojení ako *ľadové krúpi* (Mokrý Háj), *velké krúpi* (Doľany), podobne *velké krúpi* (Kozárovce), príp. porovnávacie konštrukcie *krúpi jag*

hrachi, jtači, slepači vajca (Bratislava-Karlova Ves a inde), *krúpi ako sekance* (Kozárovce) a pod.

A. Bernolák (1825, 1108) uvádza *ľadové krúpi*.

Pomnožené slovo *krúpi* v bánovských nárečiach je miestami synonymom názvu *krupobitie* [Kšinná].

3. 3. 1. Singulárový tvar *krúp* m. (napr. Rača), v novohradských nárečiach *krup* (Matejčík, 1975, 85), používa sa i v ustálených spojeniach ako *hrubí krúp* (Rača).

Aj v ostatných slovanských jazykoch sa uplatňuje toto slovo alebo jeho varianty či odvodeniny (v náležitých národných podobách) na označenie búrkového ľadovca: čes. *kroupa, kroupy*, poľ. *krupy*, sch. *krúpa, krupe* (drobný ľadovec i zrnatý sneh), slovin. *krúpi*, bosn. *krupan*, hluž. *krupa*, dluž. *křupa*. Podobný základ majú nemecké substantíva *Graupe, Graupen/-l* s významom „ľadové i drobné krúpy“ (Kopečný, 1981, 107; Linda, 1855, 509).

3. 4. Odvodeninami zo základu *krúp-* sú hornotrenčianske výrazy *krupec* (Trstie, Čičmany), *krúpec* (Val. Belá), v ustálenom spojení tekovského dialektu *velki krupec* (V. Ďur), v porovnávacej konštrukcii *krupce aňi orechi* (Čičmany), *krupec vačči jako nocht na palci* (Trstie). Vyskytuje sa aj forma *krupovec* (Pečenice — *Padau taki velki krupovedz ako oreche*).

Kde v šarišských nárečiach označovali obilné zrnó zbavené šúp výrazom *pencaki*, tam druhý význam slova znamenal „ľadové krúpy“ (Bzenov — *Keť hermi, ta padaju i pencaki*).

Väčšie kusy ľadovca miestami pomenúvali lokálnym termínom, napr. *škrence* (Vajnory).

3. 5. V juhostredoslovenských nárečiach a sčasti aj v spišských dialektoch sa ľadovec označuje (popri iných synonymách) slovom *búrka, burka*; napr. *Taká búrka padala ako vrabcova hlava, šaková rohatá bejvala* (Čelovce), *Taká búrka padala ako oreche* (Pukanec), *dišž z burku* (Smižany), na Kysuciach *burka zbila* (Riečnica).

3. 6. Na východnej a juhovýchodnej časti nášho územia rozšíreným pomenovaním búrkového ľadovca je slovo *hrad*. V spišských a šarišských nárečiach sa vyskytuje vo forme *hrad*, v Novohrade a v Gemeri *hrád* (napr. *Hrád zosekau šetku kukuric* — Kociha). V novohradských dialektoch sa ako synonymum používa výraz *hráb* (Horák, 1955, 157; Matejčík, 1975, 85).

V niektorých spišských a šarišských lokálnych nárečiach (napr. Letanovce, Richvald, Slivník) druhým významom slova *hrad* je „krupobitie“.

Tento názov ľadovca je známy aj v ostatných slovanských jazykoch (psl. *grady*). V morav. nárečiach sa vyskytuje výraz *hrád*, čes. *hrady*, *hrad* — ľud. búrkový mrak, *krupobitie* (Holub — Kopečný, 1952, 131),

ukr. *hrad*, poľ., duž., sch., rus., bulh. *grad* [Machek, 1968, 182]; tu malo slovo aj význam „krupobitie“, ktoré sa však prevažne pomenúva zloženým slovom — stčs. *hradobit*, poľ. *gradobić* ž., *gradobicie* s., rus. *gradobitie*, sch. *gradobitje* [Holub — Kopečný, 1952, 131; Linde, 1855, 115]. Táto lexéma súvisí s lat. slovom *grando*; v nem. ako jeden z jeho ekvivalentov sa uvádza substantívum *Schlosse*, *Schlossen* [Kopečný, 1981, 167; Ristić — Kangrga, 1928, 109].

3. 7. K iným územne však značne obmedzeným výrazom označujúcim ľadovec patrí substantívum *chmeľ*, ktoré sa najmä v topoľčianskej oblasti ako oblasti tradičného pestovania chmeľu a chmeľníc vyskytuje vo forme *chmel* i *chmeľ* ako synonymum iných názvov ľadových krúp. S termínom *chmel* sa miestami stretáme v nitrianskych nárečiach [napr. Čakajovce], v severohlohovskom prechodnom dialekte [Radošina — Lonni nám vinohradi zbeu *chmel*], v topoľčianskych nárečiach [Tesáre, Súlovce a inde], v bánovských [Kšinná — Čerajsi *chmeľ nám kukuricu zlámau*; Bánovce n. Bebravou — *Padau chmel, zbeu zbožie*] a v dolnotrenčianskych nárečiach [Ripka, 1981, 45].

Miestami ustálené spojenia s aktualizujúcim adjektívnym členom špecifikujú význam jedného termínu na označenie oboch reálií, napr. *veľkí chmel* — *drobní ch.* [Súlovce].

Toto pomenovanie akiste vyplýva z istej podobnosti niektorej formy ľadovca s chmeľovým kvetom alebo sa meno poškodenej hospodárskej významnej kultúry prenieslo na škodiaci jav či ničivú reáliu.

3. 8. Medzi zriedkavé a územne ešte obmedzenejšie výrazy na označenie ľadovca patrí slovo *hrach* v dolnotrenčianskych nárečiach [napr. Luborča; porov. Ripka, 1981, 45]. Na vznik tohto terminologického synonyma mohli pôsobiť časté prirovnania ľadovca k forme a veľkosti hrachu, čo sa vyskytuje aj v iných nárečiach [*ľadovec jak hrach* — Kuchyňa, *krúpi jag hrachi* — Bratislava-Karlova Ves, *krúpi ako hrášok* — Kozárovce a inde].

Údaje z gemerských nárečí zachytávajú ako synonymum miestnych názvov ľadovca, krúp sporadicky výraz *jedovať* [Kociha — *Padá jedovať a zbija šitko*].

4. Aj druhá reália — snehové krúpy, ktoré natoľko alebo vôbec nepoškodzujú hospodárske kultúry [*krúpi nezbižu* — okolie Trnavy], má viacej pomenovaní vyskytujúcich sa často v terminologických dvojiciach s rozdielnymi formami aj obsahmi, pričom sa pomenúvajú obe reálie [ľadovec, kamenec atď. — krúpy]. V západoslovenských nárečiach sa stretávame napr. s dvojicami *ľad, ľad, ľadovec, ľadovec* — *krúpi; kamen, kamenec* — *krúpi; chmel* — *krúpi*, prípadne sa synonymá názvu ľadovca vyskytujú spolu viaceré oproti jednému (*krúpi*) znamenajúcemu snehové krúpy.

V niektorých dialektoch na označenie snehových krúp slúžia od-

vodené slová, napr. oproti združenému termínu *ľadové krúpi* deminutívum *krúпки* (Mokrý Háj), v prievidzských nárečiach výraz *kámeňec* oproti *krupec* (Prievidza — *To ňeňi kámeňec, len krupec padá*).

4. 1. Podobne sa vyskytujú dvojice výrazov na pomenovanie týchto dvoch blízkych reálíí aj tam, kde sa ľadovec a snehové krúpy označujú jedným slovom, no ich diferencovaný obsah (účlnok) sa vyjadruje aktualizujúcim adjektívnym členom ustálených či lexikalizovaných spojení. Údaje z dotazníka Vinohradníctvo (1969) uvádzajú napr. dvojice spojení *tvrdí ľadovec* — *malí ľadovec* (Tesáre), *veľkí ľadovec* — *malí ľadovec* (Lukáčovce), *veľkí kameňec* — *malí kameňec* (Priekopa), *veľkí chmel* — *drobní chmel* (Súlovce), *veľkí krupec* — *slabí krupec* (V. Ďur) a pod.

Inokedy sa v nárečovom prostredí združený termín využíva iba ako názov snehových krúp, napr. *ľadovec* — *snehoví dážď* (Kuchyňa), *krúpi* — *dážď ze snehom* (Modra), *ľadovec* — *snehová búrka* (Podlužany).

A. Bernolák (1825, 1108) uvádza dvojicu *ľadové a snehové krúpi*.

4. 2. Význam „snehové krúpy“ má aj výraz *krupica*, ktorý sa sporadicky vyskytuje v novohradských nárečiach (Matejčík, 1975, 85) a miestami v dolnonitrianskych dialektoch (Šurany).

K srbochorvátskemu slovu *krupa* F. Kopečný (1981, 167) uvádza nemecký ekvivalent *kerniger Schnee* [zrnatý sneh]. So slovenským nárečovým termínom *krupica* formou i obsahom korešponduje dalmátsko-bosniacke slovo *krupice* (Linde, 1855, 509).

5. Prírodný jav krupobitie sa prejavuje hromadným padaním ľadovca alebo snehových krúp, čo vyjadrujú akčné slovesá s významom „padať“ a „ničť“. Na túto činnosť je na celom našom území štylisticky neutrálne sloveso *padať*: *ľadovec* atď. *padá*, *krúpy padajú* i *pršia*. A. Bernolák (1825, 1108) uvádza úzus *krúpi padajú, pršia*.

5. 1. Dôsledky padania ľadovca vyjadruje už viacero slovies. Bezpríznakové sú činnostné slovesá *zbiť* (náreč. *zbit/-ť*, *zbíti/-ti*, *zbič*) i *pobiť* (vsl. *pobic*), *zničiť/zničť*, *zňičťi* (*Búrka zňičila úrodu* — Tekov, Trstany). Slovesá *dobíť* (Vinosady), *víbiť* (*Ľadovec víbel šeco zbožá* — Val. Belá), *obiť* (*Kameňedz obeu ovocie* — Navojovce), *zmiasč* (*Šťtkú ovocnu zmiatlo krupobičča* — Kameňany) a pod. konkretizujú spôsob poškodenia istej kultúry.

V neosobnej forme sa uplatňuje najmä sloveso *zbiť* — *zbilo* [zboží, vinohradi atď.], so zosilňovacím príslovkovým členom, ako *kone zbilo* (Záhorie), *načisto zbilo* (okolie Trnavy), *dočista zbilo* (Sečovce), *zbilo nacapar* (Bošáca) a pod., sa vyjadruje úplné zničenie.

5. 2. Expresívne akčné slovesá s významom „zbiť“ označujú emotívne a často obrazne dôsledky ničivého zásahu ľadovca. Stretáme sa so slovesami *stúciť* (Vajnory, Bošáca a inde), *stľciť stľciť* (okolie Tr-

navy), *dotľet*, *potľet*, *potúct* (Záhorie, malokarpatská oblasť), *potľ'et* (Prievidza — *Šetko potľ'kou kámeňec*), *strepat*, *ššesat* (Brestovany), *dotrískat* (Vinosady), *zesekat* (Rozbehy), *zosekať* (Kociha), *zošekac* (Novosady), *krupobítia šicko na skazu doňeslo* (Rochovce), *doščandi vitrepal hrat pšenicu* (Dl. Lúka), *krúpi zalí* (Topoľčianky), *burka nám vipila šecko víno* (Pukanec) a pod. Expresívnosťou sa vyznačuje aj neosobný tvar slovesa *šlahnúť* (*Šlahuo to na Vajnori*).

6. Tieto pomenovania *krupobítia*, *ľadovca* a *snehových krúp* alebo ich základov sú zväčša známe aj v iných slovanských jazykoch. Na väčšine slovenského územia sa v nárečiach uplatňuje domáci termín *kamenec*. Územne obmedzené sú miestne výrazy *búrka* (*burka*), *chmeľ* a sporadicky sa vyskytujúce slová *hrach*, *jedovať*.

7. Z hľadiska spisovného jazyka možno pokladať synonymné slová *ľadovec*, *kamenec* za náležité neutrálne výrazy na označenie *búrkového* *ľadovca* a ich ďalšie synonymá (*ľad*, *kameň*, *krúpy*, *krupec*, *krúpovec*, *chmeľ*, *hrad*, *hrád*, *hráb*, *hrach*, *búrka*, *jedovať* atď.) za (štylisticky príznakové lexémy charakteristické pre dialekty) nárečové výrazy. Slová *krúpy*, *krupec* označujú potom menej škodiace *snehové krúpy*. V tomto prípade je označenie padania *ľadovca* alebo *krúp* primeranejšie v opisnej forme: *padá ľadovec*, *kamenec* atď., *padajú*, *pršia krúpy*.

Pri vyjadrení tohto prírodného javu zloženým slovom *krupobitie* náležitým označením jeho dvoch sprievodných reálií sú potom lexikalizované spojenia *ľadové krúpy* a *snehové krúpy*.

Pravda, aj ostatné terminologické výrazy z tohto vecného okruhu patria do celonárodnej slovnej zásoby a ich uplatnenie najmä v písaných spisovných prejavoch závisí od zámeru, s ktorým sa používajú.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

- BERNOLÁK, A.: *Slovár Slowenský, Česko-Latinsko-Nemecko-Uherský*. Budín, Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825. 4446 s.
- BĚLIČ, J.: *Dolská nářečí na Moravě*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1954. 382 s., 18 map. příloh.
- HOLUB, J. — KOPEČNÝ, F.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha, Státní nakladatelství učebnic 1952. 576 s.
- HORÁK, G.: *Nářečie Pohorelej*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955. 252 s.
- KOPEČNÝ, F.: *Základní všeslovanská slovní zásoba*. Praha, Academia 1981. 484 s.

- LINDE, S. B.: Słownik języka polskiego. Zv. II [G—L]. Lwów, 1855.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968. 868 s.
- MATEJČÍK, J.: Lexika Novohradu. Vecný slovník. Martin, Osveta 1975. 312 s., 36 map. príloh.
- ORLOVSKÝ, J.: Stredogemerské nárečia. Martin, Osveta 1975. 272 s.
- RIPKA, I.: Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí. Bratislava, Veda 1981. 338 s., 1 obr.
- RISTIĆ, S. — KANGRGA, J.: Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika. II. diel. Belehrad 1928. 1264 s.
- TRÁVNÍČEK, F.: Slovník jazyka českého. 4. vyd. Praha, Slovanské nakladatelství 1952. 1804 s.
- VINOHRADNÍCTVO. Výskum nárečovej lexiky. Pripravil J. Nižňanský. 1969. 623 bodov, 4 obraz. [Cyklostyl. dotazník.]

Matematická terminológia v oblasti aritmetiky a teórie čísiel

ŠTEFAN PORUBSKÝ

Matematici sú ako Francúzi, všetko si preložia do svojej reči a v ten moment to znamená niečo iné.

J. W. Goethe

Jazyk je najdôležitejším prostriedkom ľudskej komunikácie v najširšom zmysle slova. Bez jazyka nie je možné myslenie; všetko naše myslenie sa uskutočňuje na báze jazyka. Najmenšou významovou jednotkou jazyka je slovo, prostredníctvom ktorého jazyk "fixuje" výsledky myslenia, a tak umožňuje sprostredkovanie poznatkov, citov ap. Každé slovo má svoj význam, obsah. Význam slova je pre veľkú skupinu slov daný jeho používaním v jazyku a jeho fungovaním v systéme určitej činnosti. Preto sa väčšina slov v prirodzených jazykoch vyznačuje väčšou alebo menšou významovou neurčitostou, akýmsi rozptylom významu. To je na jednej strane nielen dôsledok abstraktného procesu, ktorý prebieha vo vývoji jazyka, ale aj predpoklad ekonomickej komunikácie funkcie jazyka. Na druhej strane takáto neurčitosť sťažuje komunikáciu, v ktorej záleží na jednoznačnom výklade významu slov alebo termínov. Takéto situácie nastávajú aj v bežnom živote, ale vo zvýšenej miere v každej rozvinutej odbornej alebo vedeckej činnosti. Ustálenie významu slov a spojení vo vedných disciplínach je však proces, ktorý je úplne analogický tomu, ktorý poznáme z každodenného života. Nezainteresovaný na tomto procese sa prirodzene

nemôžu zbaviť akejsi vyumelkovanosti alebo dokonca neúčelnosti tohto procesu, čo ironizuje v uvedenom citáte aj J. W. Goethe. Takýto proces je však prítomný v akejkoľvek sfére uvedomenej ľudskej činnosti. Spomeňme hoci len tvorenie žargónových slov alebo spojenia slov "šité" na určité situácie prežívané len istou skupinou ľudí a pod.

Tvorba odborných termínov má niekoľko foriem. Najčastejšou a najprirodzenejšou formou je zúženie škály významov daného slova pre potreby tej-ktorej vednej disciplíny; nám pôjde o matematiku. Ako príklad môže slúžiť slovo *trieda* alebo *rovina*. V takomto prípade možno pochopiť význam termínu na základe analógií. Niekedy však tento postup nie je možný. Nie je zriedkavý prípad, keď význam slova v bežnej reči je na odborné ciele príúzký, a preto sa na základe analógie rozširuje; tak je to pri termíne *číslo*. Niekedy sa zase už raz zúžený termín na základe odborných analógií začne používať v situáciách, ktoré tiež prekračujú význam v bežnej reči, napríklad *konečná rovina*. Inokedy sa pristúpi k umelému utvoreniu termínu, a to z rozmanitých dôvodov. Typickým príkladom je dnes zaužívané slovo *množina*, ktoré bolo prevzaté z češtiny, kde príslušný doslovný domáci ekvivalent (napr. pre nemecký termín *Menge*) by bol *množství*. Toto slovo však pri skloňovaní vykazuje malú variabilitu tvaru, a preto bolo nahradené umele utvoreným slovom *množina*.

To bolo len niekoľko príkladov na proces tvorby termínov, zďaleka to nie je vyčerpávajúci prehľad. Napríklad často sa použije už zdomácnené cudzie slovo, aby sa zdôraznil istý aspekt, napríklad *rationálne číslo*, *reálne číslo* a pod.

Ako sme už spomenuli, pri tvorbe odborných termínov vznikajú často synonymné termíny alebo nejednoznačnosť pri výklade istých termínov. Preto je úsilie štandardizovať, keď už nie celú, tak aspoň podstatnú časť terminologickej slovnej zásoby. Najjednoduchšie možno toto úsilie realizovať v úzkej oblasti prijatím rozhodnutia, že za terminologický štandard sa budú pokladať termíny a ich výklad tak, ako boli použité v knihe, ktorá je všeobecne známa a rozšírená. Táto cesta však vedie často k rozporom s inými oblasťami danej vednej disciplíny, pričom treba brať do úvahy aj okolnosti, že v početne menších národoch pracuje v niektorých oblastiach len minimálna skupina ľudí, ktorá v materinskom jazyku nemá ani jednu odbornú publikáciu zo svojho odboru. Keď sa tvorba termínov ponechá len na špecialistov pracujúcich v danej oblasti, vzniká ťažkosť aj v tom, že pri tvorbe termínov sa nezohľadnia (často mimovoľne a neúmyselne) rôzne gramatické a morfológické zákonitosti materinského jazyka. Ako príklad môžeme uviesť pokus rozlišovať prípony *-ov*, *-ovský* napríklad v spojeniach *Euklidova geometria*, ale *neeuclidovské geometrie* alebo *Fareyova postupnosť*, ale *fareyovský zlomok* a pod.

Problematikou slovenskej matematickej terminológie sa už dlhší čas zaoberá terminologická komisia pre matematiku, ktorú ustanovila Jednota slovenských matematikov a fyzikov a ktorá pôsobí aj v rámci Vedeckého kolégia SAV pre matematiku, fyziku a elektroniku. Jej predsedom je profesor dr. V. Medek, CSc., zo Stavebnej fakulty SVŠT. Ďalšími členmi v súčasnosti sú: RNDr. I. Bock, CSc. (EF SVŠT), RNDr. J. Bosák, DrSc. (MÚ SAV), doc. dr. J. Čížmár, CSc., RNDr. A. Dávid, CSc., RNDr. A. Legéň, CSc., RNDr. J. Plesník, CSc. (všetci MFF UK), RNDr. T. Hlaváč, CSc. (VVS Bratislava), PhDr. I. Masár (JÚLŠ SAV), doc. dr. K. Rečičár, CSc. (t. č. dôchodca), a RNDr. Š. Šujan, CSc. (ÚMMT SAV). Popri týchto členoch komisie (a ďalších, ktorí v nej pracovali v minulosti) prípravná časť práce pri zostavovaní návrhov sa prenáša na jej subkomisie zriadené pre jednotlivé matematické disciplíny. Navrhované termíny a ich definície predložené subkomisiami podrobuje komisia dôkladnému rozboru a po uplatnení prípadných pripomienok ich schvaľuje. Hoci je takáto forma práce časovo náročná, ukazuje sa na základe doterajších skúseností ako optimálna. Takýmto spôsobom boli v minulosti pripravené tri vydania *Matematickej terminológie* (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, 1977; tretie vydanie je v tlači), ktorá obsahuje matematické heslá (termíny s definíciami) potrebné pri vyučovaní matematiky na základných a stredných školách. Nedávno začala komisia pracovať na príprave hesiel z vysokoškolskej matematiky. Ukážka v tomto čísle Kultúry slova predstavuje výsledok v jednej z dosiaľ spracovaných disciplín. Tento materiál pripravil autor týchto riadkov zo subkomisie pre algebru. Ide o termíny z oblasti aritmetiky a teórie čísiel a ich výklad tak, ako ich prijala terminologická komisia. Tento výber predstavuje asi tri pätiny z celého pripraveného rozsahu hesiel z tejto oblasti. Je prirodzené, že k výberu hesiel, formulácií, tvaru i výkladu možno mať výhrady. Veď už samotné názvy *aritmetika* a *teória čísiel* môžu vyvolať isté pochybnosti, lebo tieto výrazy sa často chápu ako synonymá. Je isté, že ich významy sa čiastočne prekrývajú, ale neznamenajú to isté. V súčasnosti sa pod aritmetikou rozumie v prvom rade náuka o číslach a operáciách nad nimi. Ako príklad uvedieme rozširovanie číselných oborov napr. z racionálnych čísiel na reálne, z reálnych na komplexné. Niekedy sa výraz *aritmetika* používa v tomto smere aj v prenesenom význame, napr. *aritmetika kvadratických foriem*. *Teória čísiel* je zasa, zhruba povedané, časť matematiky, ktorá sa v prvom rade venuje štúdiu vlastností celých, racionálnych, algebraických a transcendentných čísiel. Lenže celé čísla sú nerozlučne späté s aritmetickými operáciami sčítovania, odčítovania, násobenia, príp. delenia, a preto rozdiel medzi aritmetikou a teóriou čísiel sa môže niekomu zdať ako rozdiel medzi stĺpom a stožiarom.

rom. Rozdiel tu však je, aj keď pre nezainteresovaného ťažko opísateľný.

Podobné problémy deskriptívneho rázu však vystupujú aj v niektorých heslách, napr. hneď pri prvom hesle *číslo*. Problém spočíva okrem iného aj v tom, ako sme už naznačili, že pojem *číslo* má v matematike širší význam než ten, ktorý je nám na prvý pohľad sprostredkovaný každodenným životom. Preto boli zvolené dva spôsoby vymedzenia jeho obsahu. Prvý môže vyvolať kritiku filozofov, druhý je primitívnejší, ale pre naše ciele plne postačujúci, lebo význam pojmu *číslo* vymedzíme uvedením možných významov. Spôsob vymedzenia významu daného termínu je aj tak často problematický a nájdenie optimálneho riešenia závisí od mnohých kritérií a okolností. V prvom rade výklad musí byť z hľadiska zvolenej úrovne vyčerpávajúci. Napríklad pre nás, keď sa obmedzíme len na oblasť komplexných čísel, druhá alternatíva výkladu čísla plne postačuje. No len čo by sme potrebovali napr. pojem *kardinálne číslo* alebo *ordinálne číslo*, s touto alternatívou nevystačíme, ak máme ambície zahrnúť pod pojem *číslo* aj tieto pojmy. Tu vstupuje na scénu aj názorové stanovisko, či pojem *kardinálne číslo* zapadá do našej hierarchie čísel alebo nie. Dôležitým nárokom na výklad hesla je jeho čo možno najkratšia forma. Na tomto mieste vstupuje do hry aj koncepcia výstavby terminológie. Vezmime ako príklad heslo *reálne číslo*. Je to heslo fundamentálneho významu, ktoré všetkým zainteresovaným pedagogickým pracovníkom spôsobuje vrásky na čele. Nechceme tu zachádzať v tomto smere do detailov, ale pri tvorbe hierarchie hesiel *prírodné číslo*, *celé číslo*, *racionálne číslo*, *reálne číslo* sme upustili od zásady „od jednoduchšieho k zložitejšiemu“, ktorá sa praktizuje v pedagogickom procese, a za základný sme zvolili pojem *reálne číslo*. Tento postup bol prevzatý zo spomenutej publikácie *Matematická terminológia*. Výklad hesla *reálne číslo* a *pole reálnych čísel* sa môže nematematikovi zdať príliš nejasný, je však matematicky správny. Tu zvíťazilo stanovisko, že nenahrádzame učebnicu, a tým predpokladáme, že potenciálnemu používateľovi je tento pojem blízky a vie rozlišovať (aspoň principiálne) od jeho „susedov“: *racionálne číslo* a *komplexné číslo*. Na druhej strane pri takejto koncepcii už potom nepotrebujeme (komplikovaným spôsobom) budovať postupne *prírodné čísla*, z nich *celé čísla*, ďalej *racionálne čísla* a procesom zúplnenia nakoniec *reálne čísla*. Tento postup by pre nematematika bol iste komplikovanejší. Na druhej strane postup od jednoduchšieho k zložitému je zvolený pri budovaní pojmu *mocnina reálneho čísla*.

Problémy, ktoré sme práve uviedli, sú takého rázu, že v určitej intenzite sa musia objaviť vždy a sú vlastne odborného charakteru. Uvedieme teraz dva príklady interakcie matematikov a jazykovedcov.

Prvý príklad je heslo *jeden* ako slovné označenie pre prirodzené číslo vyjadrujúce kvantitu *jeden*. V prvej etape vznikla diskusia, pri ktorej sa presadzovala mienka, že *jeden* je jedine správne označenie pre toto prirodzené číslo. V takej podobe je to heslo aj publikované v predchádzajúcich vydaniach Matematickej terminológie. Pri spresňovaní heslára sa však ukázalo, že dôsledné dodržanie tohto označenia viedlo pre matematikov k „neprijemným“ spojeniam, ako napr. *odmocnina z jedného*. Preto sa prijalo riešenie, že prirodzené číslo *jeden* možno označiť aj tvarom ženského rodu *jedna*. Podobne boli výhrady aj k používaniu slova *obor*.

Druhým príkladom, ktorý by sme chceli pripomenúť, sú spomínané prípony *-ov* a *-ovský*. Ako príklad vezmeme zatiaľ spojenia *Euklidova geometria* a *neeuclidovské geometrie*, ktoré síce nepatria do prezentovanej oblasti, ale sú všeobecne známe. Predtým zaužívané termíny boli *Euklidova geometria* a *Neuklidove geometrie*. V čom je problém? Euklidova geometria je principiálne jediná a jej vybudovanie pochádza z dôb Euklida, preto je tu prípona *-ova*, kým geometrií, ktoré nie sú Euklidove a boli vybudované neskôr, je principiálne niekoľko (napr. *Riemannova*, *Lobačevského* atď.), a preto správna prípona je *-ovské*. Ak by sa nám táto diferenciácia zdala zbytočná, pripomeňme si len rozdiely v slovách *otcov* a *otcovský*. Teda prípona *-ov* (*-ova*, *-ovo*) sa má používať pre tie objekty, ktoré sú principiálne jednoznačne určené. Zdôrazňujeme principiálne, lebo v každej rovine môžeme zostrojiť Euklidovu geometriu, a keďže rovín je nekonečne veľa, možno namietat, že správne označenie by malo byť *euklidovské geometrie v rovine*. Háčik je však v tom, že v každej tejto rovine je tá geometria v podstate tá istá. Zhruba povedané, po premiestnení rovín jedna do druhej „splynú“ a takisto aj tieto geometrie v nich. To všetko možno presne matematicky zdôvodniť, ale to nie je naša úloha.

Z nášho heslára uvedieme k tejto problematike heslá *euklidovský algoritmus* a *Euklidov algoritmus* alebo *Ludolfovo číslo*, ale *mersenovské čísla* a pod. Prirodzene, dôsledná interpretácia tejto zásady nie je bez problémov. Máme napr. *Fareyovu postupnosť rádu n*. Pre dané *n* je jednoznačne určená. Ale čo, keď chceme hovoriť o systéme všetkých alebo viacerých takýchto postupností (podotýkame, že takéto situácie v matematike naozaj existujú, napríklad v tzv. kruhovej metóde), a teraz vyberieme jednu z nich bez označenia konkrétného rádu. Vtedy by sme mali použiť označenie *fareyovská postupnosť*.

Iný okruh problémov vzniká okolo formy spracovania heslára, napr. spôsobu zoradenia hesiel. Zoradiť heslá abecedne, alebo podľa frekvencie použitia, na základe vnútornej závislosti pojmov, prípadne podľa iného kritéria. V našom prípade je zoradenie kombináciou hľadiska od jednoduchšieho k zložitejšiemu, vnútornej závislosti pojmov

[t. j. pri definícii pojmov vystupujú podľa možnosti len predtým už definované pojmy] a hľadiska predpokladanej potenciálnej potreby použitia jednotlivých pojmov. Iný okruh problémov tvorí otázka, či každý pojem definovať prostredníctvom samostatného hesla. Dôsledné splnenie takejto požiadavky však nie je účelné. Preto sme využívali aj možnosť tzv. hniezdovania pojmov. Napr. v hesle *zlomok* sú definované aj ďalšie termíny: *čitateľ*, *menovateľ* a *zlomková čiara*.

Napokon poznamenávame, že budeme povďační každému čitateľovi za konkrétne a vecné pripomienky k nadhodenej problematike, ako aj k heslám. Sme si vedomí, že veľa termínov nesie pečať svojich tvorcov, ale veríme, že práve ich ventilovaním môžeme nielen odstrániť takéto nánosy, ale aj povzbudiť latentný záujem vnímavého čitateľa o svoj materinský jazyk.

Matematický ústav SAV

ul. Obrancov mieru 49, Bratislava

1. Číslo

a/ matematický pojem vystihujúci kvantitatívnu charakteristiku predmetov a javov objektívneho sveta a objektov z oblasti abstraktných systémov
b/ prirodzené číslo, celé číslo, racionálne číslo, reálne číslo, komplexné číslo, kardinálne číslo, ordinálne číslo, ...

2. pole reálnych čísiel

usporiadané pole, v ktorom každá neprázdna, zhora ohraničená podmnožina má supremum

3. reálne číslo

prvok poľa reálnych čísiel

4. pole komplexných čísiel

karteziánsky súčin množiny reálnych čísiel so sebou s binárnymi operáciami *sčítania* a *násobenia* definovanými takto

$$[a_1, b_1] + [a_2, b_2] = [a_1 + a_2, b_1 + b_2]$$

$$[a_1, b_1] \cdot [a_2, b_2] = [a_1 a_2 - b_1 b_2, a_1 b_2 + a_2 b_1]$$

5. komplexné číslo

prvok poľa komplexných čísiel, t. j. usporiadaná dvojica $[a, b]$ reálnych čísiel; číslo a nazývame *reálnou časťou* komplexného čísla $[a, b]$, číslo b nazývame *imaginárnou časťou* komplexného čísla $[a, b]$

6. súčet čísiel z_1, z_2

číslo $z_1 + z_2$; čísla z_1, z_2 nazývame *sčítancami*; súčet čísiel $z_1, z_2, \dots, z_n$

$[n \geq 1]$ označujeme $\sum_{j=1}^n z_j$ (čítaj: suma alebo súčet čísiel z_j pre j od 1 do n)

7. súčin čísiel z_1, z_2

číslo $z_1 \cdot z_2$; čísla z_1, z_2 nazývame *činiteľmi*; súčin čísiel $z_1, \dots, z_n$

$[n \geq 1]$ označujeme $\prod_{i=1}^n z_i$ (čítaj: súčin čísiel $z_1, z_2, \dots, z_n$ pre j od 1 do n)

8. **nula**
komplexné číslo 0 , t. j. jediný prvok poľa komplexných čísiel s vlastnosťou, že $z + 0 = z$ pre každé komplexné číslo z
9. **jeden = jedna**
komplexné číslo 1 , t. j. jediný prvok poľa komplexných čísiel s vlastnosťou, že $z \cdot 1 = z$ pre každé komplexné číslo z
10. **kladné číslo**
reálne číslo väčšie než nula
11. **záporné číslo**
reálne číslo menšie než nula
12. **nekladné číslo**
záporné číslo alebo nula
13. **nezáporné číslo**
kladné číslo alebo nula
14. **absolútna hodnota reálneho čísla a**
číslo $|a| = \max \{-a, a\}$
15. **(lineárna) číselná os**
priamka spolu s pevne danou karteziánskou sústavou súradníc
16. **opačné číslo ku komplexnému číslu z**
číslo $-z$, t. j. prvok poľa komplexných čísiel, ktorý je inverzný k číslu z vzhľadom na sčítovanie komplexných čísiel
17. **prevrátené číslo k nenulovému komplexnému číslu z**
číslo $z^{-1} (= \frac{1}{z})$, t. j. prvok poľa komplexných čísiel, ktorý je inverzný k číslu z vzhľadom na násobenie komplexných čísiel
18. **odčítovanie komplexných čísiel**
binárna operácia definovaná na množine komplexných čísiel, ktorá usporiadanej dvojici $[z_1, z_2]$ komplexných čísiel priraduje číslo $z_1 + [-z_2]$, kde $-z_2$ je opačné číslo k číslu z_2 ; číslo z_1 nazývame *menšencom*, číslo z_2 *menšiteľom* a číslo $z_1 + [-z_2]$ *rozdielom* čísiel z_1, z_2 ; rozdiel čísiel z_1, z_2 označujeme $z_1 - z_2$
19. **delenie komplexných čísiel**
zobrazenie, ktoré usporiadanej dvojici komplexných čísiel $[z_1, z_2]$, kde $z_2 \neq 0$, priraduje číslo $z_1 z_2^{-1}$, kde z_2^{-1} je prevrátené číslo k číslu z_2 ; číslo z_1 nazývame *delencom*, číslo z_2 *deliteľom* a číslo $z_1 z_2^{-1}$ *podielom* čísiel z_1, z_2
20. **prírodné číslo**
prvok množiny N reálnych čísiel, ktorá má tieto vlastnosti:
 1. obsahuje reálne číslo 1 ,
 2. spolu s každým reálnym číslom x obsahuje aj reálne číslo $x+1$,
 3. ak M je množina reálnych čísiel, ktorá má vlastnosti 1. a 2., tak $N \subset M$
21. **celé číslo**
prírodné číslo alebo nula, alebo číslo opačné k prírodnému číslu
22. **racionálne číslo**
reálne číslo, ktoré je podielom dvoch celých čísiel, pričom deliteľ je rôzny od nuly

23. iracionálne číslo

reálne číslo, ktoré nie je racionálne

24. zlomok

symbol tvaru $\frac{a}{b}$; a nazývame čitateľom zlomku, b menovateľom zlomku, čiaru, ktorá ich oddeľuje, v uvedenom zápise nazývame zlomkovou čiarou

25. hodnota zlomku $\frac{z_1}{z_2}$ ($z_1, z_2 \neq 0$ sú komplexné čísla)

číslo $z_1 \cdot z_2^{-1}$

26. vlastný zlomok

zlomok, ktorého hodnota leží v uzavretom intervale $[0,1]$

27. nevlastný zlomok

zlomok, ktorého hodnota neleží v uzavretom intervale $[0,1]$

28. pravý zlomok

zlomok, ktorého hodnota leží v otvorenom intervale $(0,1)$

29. nepravý zlomok

zlomok, ktorého hodnota neleží v otvorenom intervale $(0,1)$

30. zlomok v základnom tvare

zlomok, ktorého čitateľ i menovateľ sú celé nesúdeliteľné čísla

31. zjednodušenie (krátenie) zlomku

úprava zlomku $\frac{ka}{kb}$ ($k \neq 0$) na tvar $\frac{a}{b}$

32. rozšírenie zlomku

úprava zlomku $\frac{a}{b}$ na tvar $\frac{ka}{kb}$ ($k \neq 0$)

33. Fareyova postupnosť rádu n (n je prirodzené číslo)

rastúca postupnosť všetkých vlastných zlomkov $\frac{a}{b}$ ($a, b \neq 0$ sú celé čísla) v základnom tvare, kde $1 \leq b \leq n$

34. fareyovský zlomok

prvok Fareyovej postupnosti niektorého rádu

35. kmeňový zlomok

zlomok, ktorého čitateľ v základnom tvare sa rovná číslu jeden

36. číslo e

limita postupnosti $\left\{ \left(1 + \frac{1}{n}\right)^n \right\}_{n=1}^{\infty}$

37. číslo π = Ludolfovo číslo

číslo, ktoré sa rovná obsahu kruhu s polomerom jeden

38. číselná sústava

spôsob zápisu reálnych čísiel podľa určitých pravidiel

39. pozíčná číselná sústava

číselná sústava, v ktorej je zápis čísla založený na princípe „pozíčnej hodnoty“ symbolu, t. j. hodnota symbolu závisí od pozície, ktorú tento symbol zaujíma pri zápise

40. rozvoj reálneho čísla r vzhľadom na základ q ($q \geq 2$ je prirodzené číslo)

vyjadrenie reálneho čísla r v tvare

$$r = \sum_{n=m}^{\infty} a_n q^n, \text{ ak } r \geq 0$$

alebo

$$r = - \sum_{n=m}^{\infty} a_n q^n, \text{ ak } r < 0,$$

kde m a a_n sú celé nezáporné čísla také, že $a_n \leq q-1$ pre $n \leq m$, pričom $a_n \neq q-1$ pre nekonečne mnoho n a $a_m \neq 0$, ak $m > 0$

41. **desiatkový [= dekadický] rozvoj reálneho čísla r**
rozvoj čísla r vzhľadom na základ 10
42. **dvojkový [= dyadický] rozvoj reálneho čísla r**
rozvoj čísla r vzhľadom na základ 2
43. **číslná sústava so základom $q = q$ -adická číselná sústava** ($q \geq 2$ je prirodzené číslo)
pozičná číselná sústava, v ktorej používame skrátený zápis $x_m x_{m-1} \dots$
 $\dots x_1 x_0, x_{-1} x_{-2} \dots$, resp. $-x_m x_{m-1} \dots x_1 x_0, x_{-1} x_{-2} \dots$ pre reálne číslo,
ktorého rozvoj vzhľadom na základ q je $\sum_{n=m}^{\infty} a_n q^n$, resp. $-\sum_{n=m}^{\infty} a_n q^n$, kde
 $x_n = f(a_n)$, pričom f je dané bijektívne zobrazenie množiny celých
čísel $\{0, 1, 2, \dots, q-1\}$ na množinu q symbolov, ktoré používame pre zápis
týchto čísel
44. **dvojková [= binárna, dyadická] číselná sústava**
číselná sústava so základom 2
45. **trojková [= triadická] číselná sústava**
číselná sústava so základom 3
46. **desiatková [= dekadická] číselná sústava**
číselná sústava so základom 10
47. **šesťdesiatková [= sexagesimálna] číselná sústava**
číselná sústava so základom 60
48. **q -adický zápis reálneho čísla r**
zápis čísla r v číselnej sústave so základom q
49. **dvojkový [= dyadický] zápis reálneho čísla r**
 q -adický zápis čísla r pre $q = 2$
50. **desiatkový [= dekadický] zápis reálneho čísla r**
 q -adický zápis čísla r pre $q = 10$
51. **cifra [= číslica] q -adickej číselnej sústavy**
každý zo symbolov, ktoré sa používajú na zápis čísel $0, 1, 2, \dots, q-1$
v číselnej sústave so základom q
52. **dvojková cifra = dvojková číslica**
každý zo symbolov 0, 1
53. **desiatková cifra = desiatková číslica**
každý zo symbolov 0 (nula), 1 (jednotka), 2 (dvojka), 3 (trojka), 4
(štvorka), 5 (päťka), 6 (šestka), 7 (sedmička), 8 (osmička), 9 (de-
viatka)
54. **cifra n -tého rádu v q -adickom zápise reálneho čísla r** (n je celé číslo)
cifra x_n v q -adickom zápise $x_m x_{m-1} \dots x_1 x_0, x_{-1} x_{-2} \dots$ reálneho čísla
 $|r|$; celé číslo n sa nazýva aj *rádom cifry x_n*
55. **prvá platná cifra v q -adickom zápise reálneho čísla r**

cifra k -teho rádu v q -adickom zápise reálneho čísla r , kde $k = \max \{n; a_n \neq 0\}$, ak $\sum_{n=m}^{\infty} a_n q^n$ je rozvoj čísla $|r|$ vzhľadom na základ q

56. **rádová čiarka**
značka, ktorá oddeľuje (v prípade potreby) cifru nultého rádu od cifry mínus prvého rádu
57. **desatinná čiarka**
rádová čiarka v desiatkovom zápise reálneho čísla
58. **prírodzená mocnina reálneho čísla r**
reálne číslo a^n (n je prírodné číslo), ktoré je definované takto:
 1. $a^1 = a$,
 2. $a^n = a \cdot a^{n-1}$, ak $n > 1$
59. **celočíselná mocnina nenulového reálneho čísla r**
reálne číslo r^b (b je celé číslo), ktoré je definované takto:
 1. ak $b \geq 1$, tak r^b je prírodnou mocninou čísla r ,
 2. $r^0 = 1$,
 3. ak $b < 0$, tak r^b sa rovná prírodzenej mocnine $(\frac{1}{r})^{-b}$ čísla $\frac{1}{r}$
60. **n -tá odmocnina z nezáporného reálneho čísla r**
nezáporné reálne číslo x , pre ktoré $x^n = r$; toto číslo označujeme $\sqrt[n]{r}$ alebo $r^{1/n}$
61. **raciálna mocnina kladného reálneho čísla r**
číslo $r^{m/n}$, ktoré sa rovná kladnému reálnemu číslu $\sqrt[n]{r^m}$, kde m je celé a n je prírodné číslo
62. **reálna mocnina kladného reálneho čísla r**
reálne číslo $r^b = \lim_{n \rightarrow \infty} r^{a_n}$, kde $\{a_n\}_{n=1}^{\infty}$ je (ľubovoľná) postupnosť racionálnych čísiel, pre ktorú $b = \lim_{n \rightarrow \infty} a_n$
63. **mocnina so základom r a exponentom b**
reálne číslo r^b (čítaj: r na b alebo r na b -tu), ak je toto číslo definované; priradené čísla r^b k usporiadanej dvojici $[r, b]$ čísiel nazývame umocňovanie
64. **logaritmus kladného reálneho čísla r pri základe a** (a je reálne kladné číslo rôzne od 1)
reálne číslo y , pre ktoré platí $a^y = r$; označenie $y = \log_a r$
65. **dekadický [= desiatkový] logarithmus čísla r**
logaritmus čísla r pri základe 10; označenie $\log r$
66. **prírodný logarithmus čísla r**
logaritmus čísla r pri základe e ; označenie $\ln r$
67. **charakteristika dekadického logarithmu reálneho čísla r**
rád prvej platnej cifry desiatkového rozvoja reálneho čísla r
68. **mantisa dekadického logarithmu reálneho čísla r**
číslo $\log r - k$, kde k je rád prvej platnej cifry desiatkového rozvoja čísla r
69. **imaginárne číslo**
komplexné číslo, ktorého imaginárna časť sa nerovná nule

70. rýdzo imaginárne číslo

imaginárne číslo, ktorého reálna časť sa rovná nule

71. (rýdzo) imaginárna jednotka

komplexné číslo $[0,1]$; označenie i

72. absolútna hodnota [= modul] komplexného čísla $z = [z_1, z_2]$

reálne číslo $|z| = \sqrt{a_1^2 + a_2^2}$

73. amplitúda [= argument] nenulového komplexného čísla $z = [z_1, z_2]$
= hodnota argumentu nenulového komplexného čísla $z = [z_1, z_2]$
 každý prvok množiny reálnych čísiel

$$\left\{ x; \cos x = \frac{a_1}{\sqrt{a_1^2 + a_2^2}}, \sin x = \frac{a_2}{\sqrt{a_1^2 + a_2^2}} \right\}$$

74. exponenciálna funkcia komplexnej premennej

funkcia, ktorá komplexnému číslu $z = [z_1, z_2]$ priradzuje komplexné číslo $e_z = [e^{z_1} \cos z_2, e^{z_1} \sin z_2]$

75. algebraický tvar komplexného čísla $z = [z_1, z_2]$

zápis tohto čísla v tvare $z = z_1 + i \cdot z_2$

76. goniometrický tvar nenulového komplexného čísla z

zápis tohto čísla v tvare $z = r(\cos \varphi + i \cdot \sin \varphi)$, kde r je absolútna hodnota komplexného čísla z a φ je hodnota argumentu komplexného čísla z

77. exponenciálny tvar nenulového komplexného čísla z

zápis tohto čísla v tvare $z = r \cdot e^{i\varphi}$, kde r je absolútna hodnota komplexného čísla z a φ je hodnota argumentu komplexného čísla z

78. komplexne združené číslo ku komplexnému číslu $z = [z_1, z_2]$

komplexné číslo $[z_1 - z_2] = z_1 + i(-z_2)$; označenie $z = z_1 - iz_2$

79. komplexná jednotka

komplexné číslo, ktorého absolútna hodnota je 1

80. primitívna n-tá odmocnina z čísla jeden = hodnota primitívnej n-tej odmocniny z čísla jeden (n je prirodzené číslo)
 každé z komplexných čísiel

$$\left[\cos \frac{2k\pi}{n}, \sin \frac{2k\pi}{n} \right],$$

kde k je celé číslo nesúdeliteľné s n

81. (otvorená) Gaussova rovina = rovina komplexných čísiel

Euklidova rovina spolu s jednoznačným zobrazením množiny komplexných čísiel na množinu bodov tejto roviny, ktoré komplexnému číslu $[z_1, z_2]$ priradzuje bod s karteziánskymi súradnicami $[z_1, z_2]$

82. aritmetická operácia

sčítanie, odčítanie, násobenie, delenie, umocňovanie a odmocňovanie

83. aritmetický priemer komplexných čísiel $a_1, a_2, \dots, a_n$ (n je prirodzené číslo)

komplexné číslo $\frac{a_1 + a_2 + \dots + a_n}{n}$

84. geometrický priemer nezáporných čísiel $a_1, a_2, \dots, a_n$ (n je prirodzené číslo)

nezáporné číslo $\sqrt[n]{a_1 \dots a_n}$

85. **milión** = číslo 10^6
miliarda = číslo 10^9
bilión = číslo 10^{12}
biliarda = číslo 10^{15}
trilión = číslo 10^{18}
triliarda = číslo 10^{21}
kvadrilión = číslo 10^{24}
86. **(celočíselný) násobok čísla a**
 číslo tvaru na , kde n je celé číslo
87. **spoločný násobok daných (celých) čísiel**
 celé číslo, ktoré je násobkom každého z daných celých čísiel
88. **najmenší spoločný násobok daných (celých) čísiel**
 najmenší spomedzi kladných spoločných násobkov daných celých čísiel, ak sú všetky dané čísla rôzne od nuly; v opačnom prípade číslo 0
89. **párne číslo**
 celé číslo, ktoré je násobkom čísla 2
90. **nepárne číslo**
 celé číslo, ktoré nie je násobkom čísla 2
91. **deliteľnosť celých čísiel**
 binárna relácia | definovaná v množine celých čísiel takto: $a|b$ (čítaj a delí b), ak b je násobkom čísla a
92. **deliteľ (celého) čísla a**
 každé celé číslo s vlastnosťou, že a je jeho násobkom
93. **vlastný deliteľ (celého) čísla a**
 každý taký deliteľ čísla a , ktorý je rôzny od 1, -1 , a , $-a$
94. **spoločný deliteľ daných (celých) čísiel**
 celé číslo, ktoré je deliteľom každého z týchto daných čísiel
95. **najväčší spoločný deliteľ daných (celých) čísiel**
 najväčší spomedzi spoločných deliteľov daných celých čísiel
96. **nesúdeliteľné (celé) čísla**
 celé čísla, ktorých najväčší spoločný deliteľ je číslo 1
97. **(celé) čísla po dvoch nesúdeliteľné**
 sústava celých čísiel, z ktorých každé dve sú nesúdeliteľné
98. **súdeliteľné (celé) čísla**
 celé čísla, ktoré majú kladného spoločného deliteľa rôzneho od čísla 1
99. **algoritmus delenia (celých čísiel)**
 predpis priradujúci každej usporiadanej dvojici $[a, b]$, $b \neq 0$ celých čísiel usporiadanú dvojicu $[q, r]$ celých čísiel, o ktorých platí
- $$a = bq + r,$$
- pričom číslo r spĺňa niektoré podmienky (napríklad podmienky uvedené v č. 100–102); číslo q nazývame *neúplný podiel* čísiel a , b , číslo r *zvyšok* pri delení čísla a číslom b
100. **najmenší kladný zvyšok (celého) čísla a pri delení (nenulovým celým) číslom b**
 celé číslo r , z intervalu $[0, |b|]$, pre ktoré platí
- $$a = bq + r$$

101. **najmenší absolútny zvyšok (celého) čísla a pri delení (nenulovým celým) číslom b**

celé číslo r z intervalu $[-\frac{|b|}{2}, \frac{|b|}{2}]$, pre ktoré platí

$$a = bq + r$$

102. **najmenší nezáporný zvyšok (celého) čísla a pri delení (nenulovým celým) číslom b**

celé číslo r z intervalu $[0, |b|]$, pre ktoré platí

$$a = bq + r$$

103. **delenie so zvyškom**

algoritmus delenia s najmenším nezáporným zvyškom

104. **euklidovský algoritmus**

spôsob výpočtu najväčšieho spoločného deliteľa dvoch celých čísel spočívajúcich na opakovanom použití algoritmu delenia

105. **Euklidov algoritmus**

euklidovský algoritmus používajúci algoritmus delenia s najmenším nezáporným zvyškom, t. j. algoritmus na výpočet najväčšieho spoločného deliteľa dvoch celých čísel, ktorý je konečnou postupnosťou delení so zvyškom, pričom v $(i+1)$ -om delení je deliteľom deliteľ z i -tého delenia a deliteľom zvyšok z i -tého delenia

106. **prvočíslo**

prírodné číslo p väčšie než jeden, ktoré je deliteľné jedine číslami $1, -1, p, -p$

107. **zložené číslo**

prírodné číslo väčšie než jeden, ktoré nie je prvočíslo

108. **bezkvadratické číslo = číslo bez kvadratických deliteľov**

prírodné číslo, ktoré nie je deliteľné druhou mocninou žiadneho prvočísla

109. **binomické číslo**

číslo tvaru $a^n \pm b^n$, kde a, b sú celé čísla a n je prírodné číslo

110. **mersennovské číslo**

číslo tvaru $2^n - 1$, kde n je prírodné číslo

111. **mersennovské prvočíslo**

prvočíslo tvaru $2^n - 1$, kde n je prírodné číslo

112. **fermatovské číslo**

číslo tvaru $2^{2^n} + 1$, kde n je prírodné číslo

113. **fermatovské prvočíslo**

prvočíslo tvaru $2^{2^n} + 1$, kde n je prírodné číslo

114. **prvočíselné dvojčatá**

dvojica nepárnych prvočísel, ktorých rozdiel sa rovná číslu 2

115. **Eratostenovo sito**

metóda na určenie všetkých prvočísel v intervale $[1, N]$, ak poznáme prvočísla v intervale $[1, \sqrt{N}]$, založená na skutočnosti, že každé zložené číslo $\leq N$ má prvočíselného deliteľa $\leq \sqrt{N}$

116. **rozklad (celého) čísla na činitele = faktorizácia celého čísla**
vyjadrenie daného celého čísla v tvare súčinu celých čísel s istou vlastnosťou
117. **rozklad prirodzeného čísla n ($n > 1$) na prvočinitele**
vyjadrenie čísla n v tvare $n = p_1 p_2 \dots p_k$, kde $p_1, p_2, \dots, p_k$ sú prvočísla: čísla $p_1, p_2, \dots, p_k$ nazývame *prvočinitele* čísla n
118. **kanonický rozklad prirodzeného čísla n ($n > 1$)**
vyjadrené čísla n v tvare $n = p_1^{a_1} p_2^{a_2} \dots p_s^{a_s}$, kde $a_1, a_2, \dots, a_s$ sú prirodzené čísla a $p_1, p_2, \dots, p_s$ sú navzájom rôzne prvočísla
119. **kongruencia podľa modulu m = kongruencia modulu m** (m je prirodzené číslo)
relácia ekvivalencie " $\equiv \pmod{m}$ " definovaná v množstve celých čísel nasledujúcim spôsobom:
 $a \equiv b \pmod{m}$, ak m je deliteľ čísla $a - b$ (symbol " $a \equiv b \pmod{m}$ " čítaj " a je kongruentné s b podľa modulu m ")
120. **zvyšková trieda podľa modulu m** (m je prirodzené číslo)
každá z množín

$$\{n; n \equiv r \pmod{m}\},$$

kde r je celé číslo z intervalu $[0, m-1]$

121. **úplný zvyškový systém podľa modulu m** (m je prirodzené číslo väčšie než 1)
množina celých čísel, z ktorých žiadne dve nie sú kongruentné podľa modulu m , pričom každé celé číslo je kongruentné podľa modulu m práve s jedným číslom tejto množiny
122. **redukovaný zvyškový systém podľa modulu m** (m je prirodzené číslo väčšie než 1)
množina celých čísel, z ktorých žiadne dve nie sú kongruentné podľa modulu m , pričom každé celé číslo nesúdeliteľné s m je kongruentné podľa modulu m práve s jedným číslom tejto množiny
123. **aritmetická funkcia**
funkcia, ktorej definičný obor je istá množina prirodzených čísel a obo-
rom hodnôt je množina komplexných čísel
124. **generujúca funkcia aritmetickej funkcie f**
funkcia, ktorej rozvoj do istého nedokončeného radu (najčastejšie moc-
ninového alebo dirichletovského) má za koeficienty čísla $f(n)$ pre
 $n = 1, 2, 3, \dots$
125. **konvolúcia aritmetických funkcií f a g**
aritmetická funkcia $f \cdot g$ definovaná takto
$$(f \cdot g)(n) = \sum_{d|n} f(d) \cdot g\left(\frac{n}{d}\right),$$

pričom d prebieha všetky (kladné) delitele čísla n
126. **Eulerova funkcia φ**
aritmetická funkcia, ktorej hodnota v čísle n sa rovná počtu prirodze-
ných čísel menších než n a nesúdeliteľných s n
127. **Möbiova funkcia μ**
aritmetická funkcia, ktorá je definovaná takto:

$$\mu(n) = \begin{cases} 1, & \text{ak } n = 1, \\ (-1)^k, & \text{ak (bezkvadratické) číslo } n \text{ má} \\ & \text{kanonický rozklad } n = p_1 p_2 \dots p_k, \\ 0, & \text{ak } n \text{ je deliteľné druhou mocninou nejakého prvočísła} \end{cases}$$

128. funkcia signum

funkcia definovaná na množine reálnych čísel takto:

$$\operatorname{sgn}(x) = \begin{cases} 1, & \text{ak } x \text{ je kladné číslo} \\ 0, & \text{ak } x = 0, \\ -1, & \text{ak } x \text{ je záporné číslo} \end{cases}$$

129. celá časť reálneho čísla x

funkcia definovaná na množine reálnych čísel, ktorá v čísle x sa rovná najväčšiemu celému číslu menšiemu alebo rovnajúcemu sa číslu x , označenie $[x]$; (*Ent x , Int x*)

130. horná celá časť reálneho čísla x

funkcia definovaná na množine reálnych čísel, ktorá v čísle x sa rovná najmenšiemu celému číslu väčšiemu alebo rovnajúcemu sa číslu x

131. zlomková [= necelá] časť reálneho čísla x

funkcia definovaná v množine reálnych čísel, ktorá v čísle x sa rovná číslu $x - [x]$, kde $[x]$ označuje celú časť čísla x

132. dirichletovský rad

rad tvaru $\sum_{n=1}^{\infty} a_n e^{-\lambda_n s}$, kde $\{\lambda_n\}_{n=1}^{\infty}$ je rastúca neohraničená postup-

nosť kladných (reálnych) čísel, $\{a_n\}_{n=1}^{\infty}$ postupnosť komplexných čísel a s je komplexné číslo

133. mrežový bod

bod Euklidovho priestoru, ktorého všetky súradnice sú celé čísla

134. algebraické číslo

komplexné číslo, ktoré je koreňom nenulového polynómu s racionálnymi koeficientmi

135. minimálny polynóm algebraického čísla α

ireducibilný polynóm nad poľom racionálnych čísel, ktorého jeden z koreňov je číslo α a ktorého vedúci koeficient sa rovná číslu 1

136. stupeň algebraického čísla α

stupeň minimálneho polynómu čísla α

137. celé [= celistvé] algebraické číslo

algebraické číslo, ktorého minimálny polynóm má celočíselné koeficienty

138. gaussovské celé číslo

komplexné číslo, ktorého reálna i imaginárna časť sú celé čísla

139. kvadratická iracionála

reálne algebraické číslo druhého stupňa

140. transcendentné číslo

komplexné číslo, ktoré nie je algebraické

Ovce sa neodporážajú ani neporážajú

ALBÍN OKÁL

Nedávno si čitatelia dennej tlače mohli všimnúť správu, že neďaleko belgických hraníc sa za jazdy prevrátil kamión vezúci asi 300 oviec. Pri tejto havárii sa veľa oviec zabilo a mnohé utrpeli ťažké zranenie. Zranené ovce museli byť — podľa pisateľa správy — *hneď odporazené*. V inej krátkej správe uverejnenej v dennej tlači sa písalo o tom, že na farme jedného JRD víchrica zrútila ovčinec plný oviec. Pri tejto nehode zrútené konštrukčné prvky ovčincea mnoho oviec zabili a veľa vážne poranili. Poranené ovce museli vraj byť *hneď porazené*. V ďalšej správe sa uvádzalo, že rachot na streche ovčincea tak naľakal ovce, že sa od strachu zhrkli do jedného kúta. Pri tejto pohrome zostalo veľa oviec zadusených a mnohé boli poudierané alebo vážnejšie zranené. Aj pri tomto nešťastí museli vraj byť zranené ovce *porazené*.

Proti adjektívu *porazený* ani proti podstatnému menu *porážka*, ba ani proti slovesu *poraziť* nemožno mať námietky. Veď aj Slovník slovenského jazyka spomenuté slová zaznamenáva a objasňuje, pravda, v iných spojeniach a významoch, ako je to vo východiskových publicistických vyjadreniach. Prídavné meno *porazený* vykladá takto: „ten, kto utrpel porážku pri meraní síl, napr. v boji, v športovej alebo inej súťaži“ a dokladá spojeniami *porazené vojsko*, *porazený štát*; sloveso *poraziť* vykladá takto: „premôcť pri meraní síl, telesnou alebo duševnou silou zvíťaziť nad niekým; spôsobiť niekomu, niečomu porážku“. Podstatné meno *porážka* má význam 1. podľahnutie pri meraní síl, prehra (*porážka súpera*, či *porážka nepriateľa*), 2. ochrnutie centrálnych orgánov tela (*mozgová porážka*) a po 3. náhle zahynutie stromov, apoplexia.

Je teda zrejmé, že formy *odporazený*, *porazený* boli v spomenutých správach volené nenáležite. Veď zranené ovce neboli *odporazené* ani *porazené*, lež núdzovo *podrezané* či *zarezané*, aby vykrvácali prv, než zahynú. Mäso z nedokonale vykrvácaných zvierat považujú hygienici len za podmienenčne použiteľné, ale mäso z nevykrvácaných zvierat je súčasne iba do kafilérie.

Forma *odporazený* nie je však prijateľná v nijakom spojení, lebo spojenie predpony *od-* so základom *poraziť* — *porazený* pôsobí rušivo, a nezaznamenáva ju ani II. diel Slovníka slovenského jazyka z roku 1960, ani VI. diel Doplnky z roku 1968.

Niečo môže byť *odtrhnuté, odstránené, odročené*, ale nič nemôže byť *odporazené*. Domáce zvieratá — určené na mäso (ale ani kožušínové zvieratá, čo majú mäso nejedlé) — *sa neodporážajú*, ani *neporážajú*, lež *podrezávajú, zakáľajú*, či inakšie *zabíjajú*, pravda, za normálnych podmienok tak, aby pri tom necítili bolesť a aby dokonale vykŕmili.

Výskumný ústav chovu a šľachtenia hydiny

Ivánka pri Dunaji

ROZLIČNOSTI

Slová štylista, štylizátor, štylistikár, štylistik

Pri čítaní prác zo štylistiky sa neraz zamýšľame nad pomenovaním ľudí, ktorí obratne zostavujú a upravujú svoj ústny alebo písomný jazykový prejav, a nad pomenovaním autora štylistiky, resp. odborníka [teoretika] v štylistike. Ako ich nazvať?

V titulku sme na nadhodené otázky vlastne už uviedli odpovede. Ide o slová *štylista, štylizátor; štylistikár, štylistik*. Lenže medzi týmito názvami (*štylista — štylizátor; štylistikár — štylistik*) sú vecno-významové a štylistické rozdiely.

Azda najmenej otáznikov je pri používaní slova *štylista*, ak pod týmto slovom rozumieme zostavovateľa či upravovateľa písaného alebo ústneho textu. V ženskom rode je názov *štylistka*. O štylistovi, resp. o štylistke hovoríme už aj v školách, napr. *Tento žiak vie napísať slohovú prácu alebo pohoťovo, súvisle vyjadriť svoje myšlienky. To je dobrý štylista!* To je prvý a — hneď pridáme — správny lexikálny význam slova *štylista*. V Slovníku slovenského jazyka (IV. diel, s. 468) sa tento význam slova *štylista* zachytáva takto: ten, kto štylizuje, zostavuje al. upravuje text, štylizátor. Na tej istej strane je v SSJ jeho synonymné slovo *štylizátor*. Ani v SSJ, ani v Slovníku cudzích slov A/Z (Bratislava, SNP 1979) sa neuvádza nijaký štylistický kvalifikátor slova *štylizátor*, to značí, že ho hodnotia ako spisovný, štylistický neutrálny jazykový prostriedok. Slovo *štylista* sa okrem uvedeného vecného významu v jazykovej praxi používa ešte v jednom význame: „autor štylistiky, odborník v štylistike“. I keď ide o chybné používanie slova *štylista* v takomto význame (autor štylistiky), neraz sme ho čítali alebo počuli aj na zasadnutiach predmetových komisií škôl I. a II. cyklu.

Je pravda, že Slovník slovenského jazyka IV nezachycuje pomenovanie pre autora štylistiky, resp. pre odborníka v štylistike, teoretika štylistiky. Iba citovaný Slovník cudzích slov A/Z (SCS) na s. 858 uvádza neologizmus *štylistikár*. Teda o autorovi štylistiky či štylistík, štylistických štúdií by sme podľa SCS mali hovoriť ako o *štylistikárovi*. Lenže toto slovo sa nepoužíva ani medzi vyučujúcimi slovenského jazyka škôl I. a II. cyklu, ani na pedagogických a filozofických fakultách. Ak hovoríme v školskej praxi o *matematikárovi*, máme na mysli jeho praktickú činnosť — vyučovanie matematiky. Teoretika v matematike či autora matematických štúdií nevoláme *matematikár*, ale *matematik*. Obdobne význam, ktorý sa pomenúva slangovým či hovorovým slovom *fyzikár*, neutrálne vyjadríme spojením *učiteľ (stredoškolský profesor) fyziky*. Avšak teoretik je — *fyzik*.

Na pomenovanie teoretika, vedeckého pracovníka z jednotlivých jazykovedných disciplín máme takéto názvy: *fonetika* — *fonetik*, *gramatika* — *gramatik*, *sémantika* — *sémantik*, a sem zapadá aj tvorenie *štylistika* — *štylistik*. Takto dostávame pomenovanie autora štylistiky či teoretika v štylistike, pričom slovo je ústrojne a systémovo utvorené a v jazykovej praxi sa aj používa. Priradujeme ho k pomenovaniam odborníkov v istom odbore: *fonetik*, *syntaktik*, *gramatik*, *botanik*, *fyzik*, *matematik*, *chemik*, *logik* (má aj druhý význam — „správne uvažujúci človek“), *optik*, *akustik*.

V slove *štylistik* vychádzame zo základného (bázového) slova *štylistika*, slovný základ je *štylistik* — a vlastne nulovou morféмой vzniklo pomenovanie autora štylistiky či odborníka v štylistike. Prípona *-ár*, ktorá je v slove *štylistikár*, je takto nadbytočná. Slovo *štylistikár* je hovorové slovo, ktoré môže mať aj pejoratívny významový odtieň: *To je len taký štylistikár!* Slovo *štylistik* je neutrálne slovo a používa sa aj ako odborný (jazykovedný) termín.

Ešte sa vrátime k slovu *štylizátor*. Zo školskej praxe vieme veľmi dobre, že učitelia (profesori) slovenčiny ho nepoužívajú, keďže na pomenovanie tvorca hovoreného či písaného textu jestvuje výstižné, bežné a zrozumiteľné slovo *štylista*. Slovo *štylizátor* oproti slovu *štylista* vyjadruje skôr aktuálny priebehový význam: „kto práve štylizuje, kto štylizoval konkrétne dielo“, ale keďže tento významový prvok aktuálnosti netreba vždy vyjadriť, zväčša slová *štylista* a *štylizátor* vystupujú ako synonymné.

Na záver zhrnieme jednotlivé poznámky. Najprv: *štylista* nie je autor štylistiky, odborník v štylistike, ale taký používateľ jazyka (i žiak), ktorý sa vhodne, vecne a obratne vyjadruje ústne alebo písomne.

Slovo *štylizátor* ako synonymum slova *štylista* je zriedkavejšie, bežne ho ľudia nepoužívajú, o čom sme sa presvedčili aj medzi učiteľmi (profesormi) slovenského jazyka.

Na pomenovanie autora štylistických prác, štylistiky alebo odborníka, prednášateľa štylistiky používame slovo *štylistik*. Je to neutrálne slovo a používa sa aj ako odborný termín. Novotvar, neologizmus *štylistikár* má trochu pejoratívny významový odtieň a nevystihuje pojmovo presne myšlienkový obsah (autor štylistiky, odborník v štylistike). Skorej ukazuje na praktickú stránku štylistického odborníka.

Ladislav Kučera

Ozvučenie

V Slovníku slovenského jazyka II, s. 639, sa uvádza ako samostatné heslo sloveso *ozvučiť* s označením *film*. (= termín vo filmovníctve) a s významom „dať zvuk k filmovému pásu“ — *ozvučiť film*. V tlači sa stretávame aj so slovesným podstatným menom *ozvučenie*, ktoré v istých prípadoch už stráca dejový význam. Uvedieme niektoré príklady:a ďalšie zariadenia potrebné na ozvučenie kultúrnych domov, škôl, štadiónovAj vybavenie na ozvučenie na moskovskej olympiáde bolo z vrábeľskej Tesly (Pravda, 6. 2. 1982, s. 1) — ...keď elektrické osvetlenie malo 932 domov smútku, ozvučenie 438 (Pravda, 22. 1. 1982, s. 4). — ...rozhlasové ústredie s výkonom do 300 W na ozvučenie klubov, škôl... (Pravda, 15. 12. 1981, s. 4). — ...pretože na štadióne je veľmi zlé ozvučenie... (Východoslovenské noviny, 28. 8. 1981, s. 6). — ...ktoré potrebujú kvalitné ozvučenie výrobných hál, učební, priestorov... (Nedeľná Pravda, 6. 11. 1981, s. 22).

Okrem podstatného mena *ozvučenie* existuje v spisovnej slovenčine aj prídavné meno *ozvučovací*: Projekt, dodávka celého ozvučovacieho zariadenia... (Nedeľná Pravda, 13. 11. 1981, s. 23).

Prídavné meno *ozvučovací* je utvorené z nedokonavého slovesa *ozvučovať* príponou *-ací*, podobne ako *spací*, *žací*, *hnací*, *písací*, *sčítací*, *šijací*, *sejací*, *umývací*, *osvetľovací* a i. Ako sme uviedli, SSJ II uvádza iba dokonavé sloveso *ozvučiť*, nedokonavú podobu *ozvučovať*, prídavné meno *ozvučovací* ani podstatné meno *ozvučenie* neuvádza.

Na pomenovanie počuteľnosti reči v nejakej miestnosti, na štadióne atď. sa v spisovnej slovenčine používa podstatné meno cudzieho pôvodu *akustika* (*dobrá akustika*, *slabá akustika* a pod.). Na základe viacerých dokladov z dennej a periodickej tlače vidíme, že analogicky podľa podstatného mena *osvetlenie* (= stav svetla v nejakom priestore) sa v súčasnej spisovnej slovenčine popri slove *akustika* používa aj podstatné meno *ozvučenie* na pomenovanie stavu zvuku v nejakom priestore (*dobré, slabé ozvučenie*). Podstatné meno *ozvučenie* a prídavné meno *ozvučovací* sú utvorené od sloves *ozvučiť* a *ozvučovať*. Aj význam slovesa *ozvučiť* je v súčasnosti širší, ako sa uvádza v SSJ,

pretože sa ním vyjadruje nielen význam „dať zvuk k filmovému pásu“, ale aj význam „zabezpečiť zvuk v istom priestore“.

Ukazuje sa teda, že v nových lexikografických príručkách bude treba zachytiť aj nedokonavé sloveso *ozvučovať*, prídavné meno *ozvučovací* a podstatné meno *ozvučenie* a pri dokonavom slovese *ozvučiť* doplniť aj nový význam „zabezpečiť zvuk v istom priestore“.

Jozef Jacko

HLADÁME VÝRAZ

Vychovávateľňa?

M. H. z Košíc nám napísala: „Na našom pracovisku sa miestnosť, kde sa zdržiavajú vychovávatelia, bežne nazýva slovom *vychovávateľňa*. Toto slovo som nenašla v žiadnej jazykovej príručke. Aký je Váš názor na pomenovanie *vychovávateľňa*?“

Zastavme sa bližšie pri slove *vychovávateľňa* a rozoberme si jeho slovotvornú štruktúru i jeho motiváciu.

Prípona *-ňa*, ktorou je slovo *vychovávateľňa* utvorené, je v slovenčine veľmi produktívna (pozri Slovenský jazyk — Lexikológia, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 109—110). Tvoria sa ňou názvy miesta, kde je uložené to, čo sa označuje substantívnym slovotvorným základom, napr. *kotolňa*, *strojovňa*. Inokedy sa ňou tvoria názvy miesta, kde sa odohráva dej označený slovesným slovotvorným základom alebo dejovým podstatným menom. Takto sú utvorené napr. slová *poradňa*, *predajňa*, *výkrmňa*.

Aj názvy miesta utvorené zdanlivo alebo skutočne od názvov na *-teľ* — a to je náš prípad — sa tvoria príponou *-ňa*, napr. *riadiateľňa*, *hlásateľňa*, *pozorovateľňa*, *sprostredkovateľňa*, *kazateľňa*, *sporiteľňa*. Tieto názvy svojou slovotvornou štruktúrou pripúšťajú motiváciu názvom osoby. Uvedené slová pomenúvajú miestnosť, kde sa zdržiavajú osoby označené slovotvorným základom, napr. *hlásateľ* — *hlásateľňa*; pomenúvajú však aj miestnosť, kde sa vykonáva činnosť charakteristická pre osobu označenú slovotvorným základom: *hlásateľňa* nie je iba miestnosť, v ktorej sa zdržiava hlásateľ, ale aj miestnosť, z ktorej sa hlási, oznamuje. Podobne slovo *riadiateľňa* neoznačuje iba miestnosť, kde sa zdržiava riadiateľ, ale aj miestnosť, z ktorej sa riadi činnosť pracoviska; *pozorovateľňa* je nielen miesto, kde sa zdržiava pozorovateľ, ale aj miesto, resp. miestnosť, odkiaľ sa pozoruje.

Niektoré z názvov s príponou *-ňa*, napr. *sporiteľňa*, *sprostredkova-*

teľňa, sú utvorené priamo od sloves, takže možno hovoriť o novej prípone *-teľňa*. Nastáva tu nové rozloženie slova, t. j. prevláda v nich motivácia primárnym slovom — slovesom. Slová *sporiteľňa*, *sprostredkovateľňa* sú preto iba názvami miesta, kde sa odohráva alebo vykonáva činnosť označená ich slovotvorným základom.

Na pozadí slov *hlásateľňa*, *riaditeľňa*, *pozorovateľňa*, *kazateľňa* môže analogicky utvorené slovo *vychovávateľňa* slúžiť na pomenovanie miestnosti, v ktorej sa zdržiavajú vychovávatelia, kde sa konajú ich pravidelné pracovné porady.

Lenže na pozadí slov ako *sprostredkovateľňa* a *sporiteľňa*, ale aj slov, ktoré sú primárne motivované slovesom, napr. *herňa*, *predajňa*, *poradňa* (k nim môžeme zaradiť aj staršie pomenovanie *polepšovňa*), sa pri slove *vychovávateľňa* môže vybaviť ako prvý nie význam „miestnosť, kde sa zdržiavajú vychovávatelia“, ale význam „miestnosť, kde sa vychováva“. To by však pri správne utvorenom slove *vychovávateľňa* nemalo byť na prekážku.

Pravda, v slovenčine sa názov miesta, kde sa zdržiavajú pedagógovia, tvorí od iného slovotvorného základu: je ním slovo *zbor* ako časť združeného pomenovania *pedagogický zbor*; od neho je utvorený názov *zborovňa*. Môže sa ním označiť nielen zborovňa v škole, ale aj zborovňa v internáte. Na odlíšenie toho, či ide o zborovňu pre učiteľov v školskej budove, alebo o zborovňu pre vychovávateľov v budove internátu, by sa azda mohlo použiť aj pomenovanie *zborovňa vychovávateľov*. Tento názov je však dosť farebavý, a preto na označenie napr. na dverách miestnosti nie najvhodnejší.

Môžeme uvažovať aj o ďalšej možnosti: v školách sa stretáme napr. s funkciou *výchovný poradca*. Toto pomenovanie sa používa nielen na označenie pracovníka, ktorý poskytuje žiakom i rodičom rady v otázkach profesionálnej orientácie mládeže, ale i na označenie na dverách miestnosti. Analogicky by sa na dverách miestnosti v budove internátu, kde sa zdržiavajú vychovávatelia, mohol uviesť nápis *vychovávateľia*.

Vznik slova *vychovávateľňa* si vynútila prax. Keďže ide o neologizmus, je prirodzené, že ho jazykové príručky zatiaľ nezachytávajú, a preto niektorí používatelia jazyka zaujímajú k nemu vážavý postoj. Je to však správne utvorené slovo na označenie miestnosti, kde sa zdržiavajú vychovávatelia, kde sa konajú ich pracovné porady.

Katarína Matějová

Jubilujúci Vlado Uhlár

Takmer pred päťdesiatimi rokmi sa na stránkach Slovenskej reči (1934) prihlásil príspevkami a už v nich sa prejavil ako bystrý a starostlivý pestovateľ národnej jazykovej kultúry s postrehom správneho smeru, ktorým sa má uberať. A to platí v jeho všestranne fundovanej jazykovednej činnosti dodnes, keď v aktívnej sedemdesiatke pri zvažujúcom zamyslení pozerá z úvrate na doterajšie výsledky svojej dobre vykonanej a spoločensky užitočnej práce a nestráca chuť v nej pokračovať.

Čitatelia Kultúry slova poznajú nášho jubilanta z jeho príspevkov už od 1. ročníka. Stredoškolský profesor lingvista PhDr. Vlado Uhlár sa narodil 16. novembra 1912 v Pažiti na hornej Nitre. Po vysokoškolských štúdiách vlastivedného smeru pôsobil ako slovenčinár na našom východe i západe, až napokon zakotvil v Liptove — v prostredí strednej slovenčiny, ktorá tvorí uholný kameň spisovnej slovenčiny. A Uhlár zasvätil celý svoj plodný život práve zapálenému kultivovaniu hovoreného i písaného spisovného jazyka.

Ako pedagóg venoval jubilant veľkú pozornosť pestovaniu národného jazyka v prostredí bezprostredného pôsobenia medzi školskými lavicami a učiteľmi sa s jeho názormi o jazykovej kultúre a umeleckom prednese oboznamovali najmä zo stránok *Učiteľských novín* a *Slovenského jazyka a literatúry v škole*. Mimoriadna starostlivosť o ortoepiu sa zase prejavovala v jeho práci s recitátormi, ktorých pripravoval a vodil od samého začiatku na Hviezdoslavov Kubín, o čom vydal svedectvo v jubilejnej publikácii *Tak prišla k nám poézia* (1980) pri príležitosti 25. výročia trvania tohto významného podujatia. Kultivovaniu hovoreného a predovšetkým umeleckého prejavu venoval V. Uhlár viaceré závažné štúdie (*Pravidlá slovenskej spisovnej výslovnosti*, Slovenská reč, 1956; *O vetnej melódii v slovenčine*, Slovenská reč, 1958; *Spĺývavá výslovnosť v slovenčine*, Jazykovedný zborník, 2, 1969; *O výslovnosti spoluhlásky k ako g ...*, Kultúra slova, 1981 a i.) a radosť mu spôsobovali priaznivé ohlasy na jeho zapálenú starostlivosť o kultúrnu výslovnosť. Napokon neváhal sa ozvať na najvyšších kompetentných miestach [1981] s požiadavkou, aby sa úroveň hovorenej slovenčiny stala vecou srdca predovšetkým pedagógov, ktorí majú novým generáciám vštepovať lásku k hodnotám a krásam dobrej slovenčiny.

V. Uhlára natrvalo pripútal aj aktívny záujem o toponomastiku, staršiu a nárečovú slovnú zásobu slovenčiny. Neprestávajú ho znepokojoval neuspokojúce výklady pôvodu a formy miestnych či chotárných názvov, preto sa usiluje uviesť ich na správnu mieru alebo naznačiť smer ich prijateľnejšieho výkladu. A tak pri tejto heuristickej práci vyrástli alebo vyrastajú mu spod pera články a štúdie o Choči, Veľestúre, Vihorlate, Rázsutci a o názvoch mnohých iných lokalít na Slovensku. Medzi najpozoruhodnejšie jeho práce patrí štúdia o starom slovenskom pomenovaní Zemplína (*Zemno — Zemnen — Zemplín*, Slovenská reč, 1978), podobne o názve Bošian (Kultúra slova, 1978), monografia *Veľké Uherce 1274—1974* a pozornosť si zasluhujú aj viaceré iné.

Odchod spred školských lavíc neznamenal pre V. Uhlára „odpočinok“, ktorý prakticky vari ani nepozná. Práve naopak, znamenalo to viacej času na overovanie a dopĺňanie súpisu chotárnych názvov priamo v teréne, umožňovalo pochodiť veľké množstvo slovenských dedín od Bielych Karpát až po Vihorlat, skade sa vraciaval s bohatým úlovkom plnokrvnej nárečovej lexiky, ktorú obetavo pomáhal zachytiť a vychytiť odvievajúcemu ju času. To aby sa ne-zabudlo na staré furmanské *zábavy* — hostince, *tlá*, *príslopky*, *prievaly* a všetky ostatné slová, s ktorými oboznamoval čitateľov v zaujímavých, materiálovo fundovaných a často objavných príspevkoch. A tak aj Uhlárovou nemalou zásluhou spoznávame to, čo treba uchrániť po otcoch — vyjadrené pozitívne formulovaným jadrom vyznania študenta z novely K. Horáka *Zánik dialektu*, ktorú Uhlár s vrúcnuou zainteresovanosťou čitateľom priblížil príspevkom vo vlašňajšom ročníku Slovenskej reči.

V súčasnosti V. Uhlár venuje intenzívnu pozornosť rodnej hornej Nitre — jej zaujímavej histórii a ešte zaujímavejším nárečiam, najmä topoľčianskemu dialektu, ktorý doteraz nenašiel svojho dialektológa. Nuž a v tomto aj vo všetkých ostatných pracovných i osobných podujatiach želáme jubilantovi hojnosť úspechov, tvorivých síl a spokojnosti pri stálom a dobrom zdraví.

Jozef Nižnanský

Otázky štandardizácie a kodifikácie na I. československej onomastickej konferencii

V dňoch 18. až 21. 5. 1982 sa v Trojanoviciach na Morave konala I. československá onomastická konferencia s medzinárodnou účasťou, ktorej organizátormi boli Ústav pro jazyk český ČSAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Pedagogická fakulta v Ostrave. Ústrednou témou konferencie bola *Onomastika ako spoločenská veda*. Na konferencii sa zúčastnilo 58 bádateľov z oblasti jazykovedy, histórie atď., z toho 25 zo zahraničia, a odznelo 55 pripravených referátov a komunikátov a 84 diskusných príspevkov. V úvodný deň rokovania na plenárnom zasadnutí okrem iných odzneli tieto referáty so všeobecnejšou onomastickou tematikou: J. Petr (Praha) Filozofické aspekty onomastiky, W. Lubas (Katovice) Onomastika a sociolingvistika, E. Eichler (Lipsko) O vlastnom mene ako odraze vývoja spoločnosti, V. Blanár (Bratislava) Onomastika vo svetle vedy o vede, M. Knappová (Praha) Osobné meno a spoločnosť, R. Šrámek (Brno) Objektívna realita a vlastné mená, J. Spal (Plzeň) Onomastika a psychológia. V ďalších dňoch bolo rokovanie konferencie rozdelené do niekoľkých sekcií: História a osídlenie, Toponomastika, Antroponomastika, Literárna onomastika a folkloristika, Gramatika, štandardizácia a kodifikácia, Dialektológia a slangy, dejiny onomastiky, bibliografia, pričom súbežne sa referovalo vždy v dvoch sekciách. So zreteľom na zameranie nášho časopisu v tejto informácii venujeme pozornosť iba niektorým referátom a komunikátom, ktoré odzneli v sekcii gramatiky, štandardizácie a kodifikácie.

A. Polívková (Praha) vo svojom referáte *Aktuálne otázky jazykovej kodifikácie* konštatovala, že kodifikačná činnosť je jedna z hlavných úloh starostlivosti o jazykovú kultúru a že v súčasnosti sa v češtine obnovuje kodifikácia spisovnej normy, ale aj miestnych názvov. Cieľom tejto obnovy je kodifikovať celý systém českých a moravských osadných názvov. Referentka upozornila na niektoré problémy súčasnej kodifikácie (napr. názvy zakončené na *-ice* typu *Budějovice* boli kodifikované ako pomnožné podstatné mená mužského rodu, kým v jazykovej praxi sa používajú ako pomnožné podstatné mená ženského rodu, preto sa v Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost pri nich už uvádza ženský rod; tam, kde v úze jestvuje ešte pri niektorých miestnych menách na *-ice* vedomie singuláru, treba uvádzať aj dublety, pravda, iba na základe podrobného výskumu) a navrhla, aby sa zvážili súčasné metódy kodifikácie. Podľa nej by kodifikácia mala byť voľnejšia, širšia a pravidelnejšia.

L. Dvonč (Bratislava) v referáte *Dynamika exonym a ich standardizácia* upozornil na problémy súvisiace so vzrastom počtu cudzích zemepisných názvov používaných u nás. V spisovnej slovenčine je skupina zemepisných názvov, pri ktorých popri cudzej podobe jestvuje aj domáca podoba, napr. *Wien* — *Viedeň*. Tieto domáce podoby cudzích zemepisných názvov sa volajú exonymá. V slovenčine exonymá pomenúvajúce mestá tvoria niekoľko skupín: 1. exonymá pravopisne upravené z typografických dôvodov: *Besançon* — *Besançon*, *Toruń* — *Toruň*; táto skupina exonym je stále otvorená; 2. exonymá, pri ktorých ide o písanie podľa výslovnosti: *Habana* — *Havana*, *Warszawa* — *Varšava*; táto skupina je pomerne uzavretá; 3. exonymá, pri ktorých ide o výslovnosť podľa pravopisu: *Valencia*, *Dallas*, *Porto*; je to produktívna skupina; 4. exonymá, pri ktorých ide o prispôbenie cudzieho názvu slovenskému fonologickému systému: *München* — *Mníchov*, *Osaka* — *Osaka*; 5. exonymá s náhradou cudzích podôb slovotvorných prípon domácimi podobami: *Kraków* — *Krakov*, *Kyjiv* — *Kyjev*; 6. exonymá, pri ktorých ide o úpravu zakončenia názvu, aby sa dal skloňovať podľa niektorého domáceho vzoru: *Athénai* — *Atény*, *Thermopylé* — *Termopyly*; 7. exonymá, pri ktorých ide o preklad pôvodného názvu: *Cape Town* — *Kapské Mesto*; tento typ je zriedkavý a na ústupe.

M. Považaj (Bratislava) vo svojom komunikáte *Regulovanie výberu rodných mien* venoval pozornosť právnym, predovšetkým však jazykovým faktorom usmerňujúcim výber rodného mena a jeho zápis do matriky. Z jazykových faktorov zakotvených v právnych predpisoch a usmerňujúcich výber rodného mena je v súčasnosti relevantný najmä ten, podľa ktorého sa neumožňuje výber a zápis domáckych podôb rodných mien. V súčasnosti sa totiž táto zásada dostáva do rozporu so všeobecnou tendenciou dávať deťom krátke mená, ktoré sú pôvodne domáckymi podobami mien, pravda, keď tieto podoby už stratili alebo strácajú príznak domáckosti (famiľárnosti) a nadobúdajú charakter základného (úradného) mena. Túto tendenciu dokumentoval na viacerých príkladoch (*Nela*, *Iva*, *Teo*, *Gréta* atď.). Osobitnú pozornosť venoval aj preberaniu rodných mien z iných jazykov a ich začleňovaniu do systému rodných mien v slovenčine, a to tak z tvaroslovného, ako aj z pravopisného a niekedy aj z výslovnostného hľadiska.

Z. Kaletowa (Krakov) vo svojom komunikáte *Sémantické funkcie kategórie čísla pri vlastných menách* venovala pozornosť používaniu množného čísla pri vlastných menách a jeho sémantickej a štylistickej hodnote.

K predneseným referátom a komunikátom sa rozvinula diskusia, v ktorej sa bližšie osvetlili niektoré konštatácie, poukázalo sa na mnohé spoločné, ale aj odlišné problémy pri štandardizácii a kodifikácii vlastných mien v jazykoch účastníkov konferencie.

Podrobnejšia informácia o rokovaní I. čs. onomastickej konferencie bude uverejnená v jazykovednom časopise a pričinením Pedagogickej fakulty v Ostrave vyjde osobitný zborník s referátmi a komunikátmi, ktoré odznali na konferencii.

Matej Považaj

Fonetika a ortoepia v jednom učebnom texte

(MARČÁKOVÁ, A.: Fonetické cvičenia pre zahraničných študentov. 4. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 50 s.).

V Slovenskom pedagogickom nakladateľstve vyšiel v skriptovej úprave (už vo štvrtom vydaní) učebný text *Fonetické cvičenia pre zahraničných študentov*. Podľa názvu by mohol čitateľ predpokladať, že pomôcka je určená všetkým zahraničným študentom u nás. No autorka v II. kapitole uvádzacieho textu píše, že cvičenia zostavovala s ohľadom na vietnamčinu — text je teda určený vietnamským študentom učiacim sa po slovensky. Pretože sa tento text vydáva opakovane a vo vyššom náklade (posledné vydanie v náklade 4000 exemplárov), treba upozorniť na niektoré fakty všeobecnejšieho i špeciálneho rázu.

Prekvapuje, že v úvodných kapitolách zostalo viac neobratných a aj nejasných štylizácií. Píše sa tu o *vlastnom jazyku študentov* (autorka myslela na materinský jazyk), píše sa o tom, že sa *nesprávne zafixuje daný stav vo výslovnosti* (autorka myslela na „správne“ zafixovanie chybného stavu), že *návyky (sa) naďalej prehľbujú* (návyky sa skôr upevňujú), píše sa o hláskach, ktoré *vietnamský jazyk nemá* (hovoríme radšej o hláskach, ktoré vo vietnamčine nie sú), mnohokrát sa opakuje formulácia *asimilovaná výslovnosť* (ide o to, že v asimilačnom procese vznikla určitá výslovnosť) atď. Často sa tu vyskytuje umelá konštrukcia *daný jav, dané javy, daný konsonant, daná slabika*.

Z fonetického a ortoepického hľadiska treba upozorniť na rozličné nejasnosti, nepresnosti a chyby:

1. Neobstoí tvrdenie, že pri *neasimilovanej výslovnosti daného konsonantu v pozícii, kde má nastať asimilácia, musí zákonite nastať pauza* (s. 4). Aj Slovák môže bez prestávky a bez znelostnej asimilácie (chybne) vysloviť spojenie ako (*nastať asimilácia, k vlaku, biť inžinierom*) atď. Splyývavej výslovnosti neprekáža ani výslovnosť [*va kiňe*], lebo splyývavá výslovnosť sa neruší samou prítomnosťou samohlásky [ə]. Okrem toho samohláska [ə] nie je určitý neartikulovaný zvuk. Je to artikulovaný zvuk. Je to samohláska.

2. Nepochopiteľné je tvrdenie, že Vietnamcov učiacich sa po slovensky by na začiatku význam slov *odvádzal od hlavnej úlohy ... od nácviku správnej*

výslovnosti. Prečo by sa mala výslovnosť odtrhávať od ostatných stránok jazyka? Iné je, že v určitej etape štúdia jazyka a na niektorých vyučovacích hodinách sa venujeme predovšetkým určitej látke. No okrem celkom okrajových prípadov nemali by sme výslovnosť nacvičovať na prázdnych jazykových formách. Podobne je nerozumné učiť výslovnosť vyhľadávaním takých hláskových radov (napr. aj slov), ktoré učitelia sa *nebudú ani v blízkej budúcnosti potrebovať*.

3. Chybné je zaradenie konsonantu *h* medzi velárne spoluhlásky.

4. Vlastné fonetické cvičenia sa skladajú zo súboru slov, slovných spojení a už od tretej lekcie aj z krátkych viet [cvičenie 6]. Výber slov súvisí so situáciami a s lexikou, ktorá sa študuje v lekciami učebnice T. Dratvu a kol., *Slovenčina pre cudzincov*, 1. časť. (2. vyd. Bratislava, SPN 1974, 303 s.).

V cvičnom texte A. Marčákovskej sa od šiestej lekcie bez osobitnej volenej interpunkcie vedľa seba radia slová, slovné spojenia i vety. Napr.: ... *pri posteli na stoliku, na stoliku zvoní budík, pri posteli na stoliku zvoní budík, cez okno prichádza svetlo z lampy, spáľňa, spáľňa nie je veľká miestnosť, dve postele, sú tu dve postele, nočný stolík ... dve skrine ...*, v jednej skrini, obleky, košeľa, kabáty, bielizeň, vstávame, ...; *telefónne čísla, dátum narodenia a mená rodičov a súrodencov, ako máme poskytnúť prvú pomoc pri utopení, obesení, popálení, otrávení, telefónne čísla záchranných služieb, požiarnikov a verejnej bezpečnosti, na vreckovke uzol ...* atď. v rozsahu celej jednej strany. Takáto grafická úprava sťažuje používanie textu. Predpokladá sa, že študujúci (študentov) je zasa nadbytočné upozornenie: „*Pozor! Individuálne sa vo výslovnosti vyskytuje záměna v-j [v]laša — plaša a pod.*“ Nadbytočné je upozornenie na záměnu *n-l*, *c-s* atď., lebo o takýchto markantných chybách každý učiteľ tejto školy vie.

5. Keď sa hovorí o výslovnosti *t, d, n, l* (o tzv. mäkkosti), treba uvádzať, že tieto spoluhlásky sa (v domácich slovách) vyslovujú aj pred dvojhlasikami *ia, ie, iu*.

6. Vo fonetických cvičeniach možno rozlišovať zvuky (hlásky) *j — ĺ*. Odporúčali by sme rozlišovať ich, aby sa cudzinci neusilovali vyslovovať ten istý zvuk aj v slovách *jedáreň, jazyk, krajina*, aj v slovách *kraj, kroy, fajčiť, máj*. Podobne treba rozlišovať (a hodnotiť) aj dvojicu *v — ť*.

7. V slovách *schôdzka*, *prechádzka* sa nevyslovuje *dz*, lež *c*.

8. V slovách *dcéra, srdce* Slováci nevyslovujú a ortoepická norma nežiada výslovnosť (*tcéra, srce*), lež (*céra, sr>ce*).

9. Autorka očividne nie je informovaná o jestvovaní zdvojených spoluhlások v spisovnej slovenčine. Vedie totiž používateľov svojho textu k nejestvujúcej výslovnosti (*visvetčenie, mlatšľa, hratčani, otľal, dvatsľateho, retši, mlatšei, pretstavovať sa, sprievotcovia, stroivodcovia, naipostatnejšia, pretsa*) atď. Vyslovuje sa však (*visve>čenie, mla>čľa, hra>čani, o>ľal, dva>čiateho/dvačiateho, re>či, mla>čeň, prectavovať sa, sprievo>covia, stroivo>covia, naipoctatnejšia, pre>ca*). Pripúšťa sa výslovnosť [*j_pretsieňi*] aj [*j_pre>cieňi*].

10. Podľa tohto cvičného textu sa v slovenčine spoluhláskové skupiny nezjednodušujú. Predpokladá sa nejestvujúca (nespisovná, chybná) výslovnosť

[pretstaíte st, natskakovaf, pretstaveñie, tutské, potstatñeířia] atď. Vyslovuje sa [prectaíte si, nackakovať, prectaveñie, lucké, poctatñeířia].

11. V tomto cvičnom texte sa požaduje v spisovnej výslovnosti používať (východoslovenský) výslovnostný variant [náűřteva, náűřteűñici]. Vyslovuje sa [náűřteva, náűřteűñici/náűřteűñici].

12. V texte sa predpisuje iba výslovnosť ű aj v slovách ako rovnó, krυνý, hlavný, snemovňa, klubovňa, hoci výslovnostná norma tu pripűřta výslovnosť v aj ű [rovno/roűno] atď.

13. V cvičeniach sa ďalejšia: „Dajte pozor na správny prízvuk a splývavú výslovnosť!“ Ani poučenie o „správnom prízvuku“, ani poučenie o splývavej výslovnosti v texte nie je, kontext však odůvodűuje podozrenie, že naši hostia z Vietnamu sa učia bezvýnimodne prízvukovať jednoslabičné predložky. Vyplýva to z faktu, že pri nácviku „správneho prízvuku“ sa sústavne uvádzajú práve spojenia s jednoslabičnými predložkami. Z kontextu ďalej vychodí, že aj predložky v, k (ako slová) sú prízvučné, lebo sa vnucuje analógia: ulica — na ulici, chodník — po chodníku, roh — na rohu, auto — za autom // mesto — v meste, park — v parku, hrad — ěk hradu a pod. Autorka sa vōbec nezmlieűuje o enklitikách a proklitikách.

14. V mechanizme analógie by mohol vzniknúť aj chybný výklad inštrukcie o intonácii zistovacej a dopűňacej otázky.

15. Podľa cvičenia 11.02 by sa malo v mechanizme znelostnej asimilácie vyslovovať [dűřť]. Ako vieme, slovenská výslovnosť je [dűřť, dűřť prűi], resp. [dűřť — dűřť a sűex].

16. V cvičebnici sú technické chyby, ktoré sa pri príprave štvrtého vydania mohli odstrániť. Napr.: v slove podĚ nenastáva zmena Ě na t, v slove mladűř nenastáva zmena t na Ě (podobne v slovách riedky, redűř, sladkűř, sladűi), v slovách vysvedűenie, mladűia nenastáva zmena d na t, a v slovách sladkosti, med, odprevadili nenastáva zmena Ě na t. Slovo vpravo nie je vhodné ako príklad na zmenu v na f, lebo druhé v sa neasimiluje (ak sa už zvolilo ako príklad, bolo treba výslovne uviesť, že asimilácia sa týka iba prvého v), a slovom autobusová nemoűno ilustrovať asimilačnú zmenu v na ű. Nejasné je, aký rozdiel majú pozorovať študenti v protiklade k Vltave — k autu [cvičenie 5.04].

Eűte poznámka k metodickej a didaktickej stránke textu: Treba vyslovit výhradu voči mechanickému a schematickému postupu autorky pri zostavovaní cvičného textu, voči jej povrchnému a zjednodűujúcemu pohľadu na javy slovenskej fonetiky a ortoepie. Niektoré časti textu nemajú inú hodnotu a iný význam než hodnotu, resp. význam súborov slov, v ktorých sa bez ďalšieho metodického prehĺbenia vyučovacieho postupu nachádza niektorý výslovnostný jav (obyčajne niektorá hláska). Veľmi užitočné by bolo ű aj usporiadanie slov do skupín podľa náročnosti na budovanie nových artikulačných stereotypov (t. j. podľa ich kombinatoriky). Napr. palatálne spoluhlásky medzi samohláskami, palatálne spoluhlásky pred prednými samohláskami, pred prestávkou po samohláske, spoluhláska ě vo vokalickej okolí, v postavení pred inou spoluhláskou a pod.

Napriek cieľu autorky zostaviť cvičebnicu fonetiky (a ortoepie) máme pred sebou skôr cvičebnicu lexiky a gramatiky, slovníkovú excerpciu a do-

plnok rozsiahlych textov učebnice T. Dratvu a kol. Vôbec nemožno hovoriť o postupnosti v precvičovaní látky: tie isté hláskoslovné javy sa vyzdvihujú opakovane bez príčiny a bez odôvodnenia. Napr. na výslovnosť *v-ň*, resp. *v-f* autorka upozorňuje vo všetkých lekciami (od prvej po štrnástu). To signalizuje, že od začiatku do konca kurzu, ktorý sa má absolvovať podľa tejto učebnice, musí sa precvičovať všetko rovnako.

Autorka mala dobrý úmysel — chcela doplniť citovanú učebnicu textom na nácvik slovenskej výslovnosti. V učebnici T. Dratvu sa totiž táto látka nepreberá. To, čo je v nej na prvých jedenástich stranách, nestačí ani ako upozornenie, ani ako úvod, ani ako diferencujúca poznámka k vzťahu pravopisu a výslovnosti v spisovnej slovenčine. Tým menej, že aj tam sú elementárne chyby. No kosi mal autorku na niektoré veci upozorniť. Odstrániť sa mali aspoň elementárne nedostatky — ak nie skôr, tak aspoň pri opakovaných vydaniach. Aj pred rokom 1974 boli poruke pramene, v ktorých sa zrozumiteľne hovorí napr. o výslovnosti spoluhlások *t, d, n, l*, — *t, d, ň, l*, o znelostnej asimilácii, o výslovnosti zdvojených spoluhlások. Poučky o týchto javoch sú aj v Pravidlách slovenského pravopisu, ktoré majú (aj pre zachytené zvukové javy) kodifikačnú platnosť a autori majú povinnosť rešpektovať ich. Pretože po štvrté vydanie sa chyby a nedostatky, ktoré sme vyššie spomenuli, neodstránili, bolo na ne treba upozorniť autora, recenzenta aj vydavateľstvo.

Abel Král

Výchova k jazykovej kultúre v Cvičeniach zo slovenského jazyka.

{BETÁKOVÁ, V. — ZAHRÁDKOVÁ, M. — GAŠINEC, E.: Cvičenia zo slovenského jazyka pre 5. ročník základnej školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 128 s.; BETÁKOVÁ, V. — ZAHRÁDKOVÁ, M. — GAŠINEC, E.: Cvičenia zo slovenského jazyka pre 6. ročník základnej školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 152 s.)

Cvičenia zo slovenského jazyka sú nepovinný záujmový učebný predmet v základnej škole, ktorého cieľom je vzbudiť záujem žiakov o hlbšie poznávanie materinského jazyka a na základe poznania jazykových prostriedkov rozvíjať vyjadrovacie schopnosti žiakov a kultúrnosť ich jazykových prejavov.

Názvy prvých učebníc, ktoré sa dostali do školskej praxe, sú v súlade s názvom učebného predmetu: *Cvičenia zo slovenského jazyka pre 5. ročník* (ďalej Cvičenia 5), *Cvičenia zo slovenského jazyka pre 6. ročník* (ďalej Cvičenia 6). V úvode oboch učebníc sa autori — V. Betáková, E. Gašinec, M. Zahrádková — prihovoria žiakom a sľúbili im učebnicu, ktorá bude ich priateľom po celý rok (Cvičenia 5) a odhalí im tajomstvá, ktoré doteraz nepoznali (Cvičenia 6). Ak chceli autori splniť cieľ vytýčený učebnými osnovami, ako aj prisľub, ktorý dali žiakom, nemohli pri tvorbe učebníc využiť iba nejaký tradičný stereotypný postup, museli, ako uvádzajú v predhovore, učebnice písať zodpovedne a s láskou.

Učebné osnovy predpisujú venovať sa v rámci nepovinných cvičení zo slovenského jazyka v 5. i 6. ročníku týmto tematickým okruhom: 1. besedy o jazyku, 2. rozvíjanie vyjadrovania žiakov, 3. výcvik v zhromažďovaní materiálu, 4. jazyková prax, 5. všestranné jazykové rozbor (so zdôraznením slohovej stránky), pričom tematickú náplň jednotlivých okruhov spresňujú pre jednotlivé ročníky v tematických hesliach.

Samy tematické okruhy naznačujú, že učiteľ základnej školy, ako aj učebnice majú dosť priestoru na rozvíjanie jazykovej kultúry žiakov. Zaujímalo nás preto, ako toto rámcové určenie učebného predmetu konkretizovali autori Cvičení zo slovenského jazyka, do akej miery sa v učebniciach venovali otázkam výchovy k jazykovej kultúre.

Už aj zbežný pohľad do Cvičení naznačuje, že autorom sa podarilo utvoriť učebnice nového typu — učebnice, z ktorých sa žiak môže, a nie musí učiť. K takémuto dojmu z učebníc prispieva fakt, že názvy jednotlivých kapitol spracúvajúcich uvedené tematické okruhy sa nevzťahujú na náukový obsah, ako aj to, že posledný tematický okruh (všestranné jazykové rozbor) nesppracovali autori ako osobitnú kapitolu, ale zaradili ich k jednotlivým témam ako prostriedok na upevnenie získaných a oživenie starších vedomostí (pozri Betáková, V. — Zahradková, M., *Metodologická príručka k učebnici nepovinného predmetu Cvičenia zo slovenského jazyka pre 6. ročník základnej školy*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 3).

V učebniciach zaujmú už samy názvy kapitol. Napr. prvý tematický okruh (besedy o jazyku) sa uvádza v Cvičeniach 5 titulkom *Lúbme si rodnú reč!* a v Cvičeniach 6 titulkom *Šetríte reč: to dedičstvo, tú pozostalosť predkov najdrahšiu (Hviezdoslav)*. Je sympatické, že autori sa vyhýbajú tomu, aby sa uvedené titulky stali frárou. Cvičenia v učebniciach usporiadali tak, že uvádzajú deti do hry, ponechávajú ich hrať sa, pričom výsledkom detskej hry sú seriózne, vedecky podložené poznatky o jazykovom systéme. Napr. piataci sa v kapitole *Nie je čelo ako čelo* (Cvičenia 5, s. 68 a n.) hravým spôsobom oboznamujú s tým, čo sú homonymá, aké sú druhy homonym, pričom si rozširujú slovnú zásobu, lebo autori ich vedú aj k práci so slovníkmi. Podľa dispozícií v jednotlivých cvičeniach by mali žiaci postupne dostať do rúk všetky prístupné slovníky: Slovník slovenského jazyka, Malý synonymický slovník, Malý frazeologický slovník, Slovník cudzích slov, Malý slovník cudzích slov, Slovensko-český slovník, Česko-slovenský slovník, Príručný slovník slovenskej výslovnosti, Retrográdny slovník. Okrem toho by mali používať aj inú odbornú literatúru, napr. Pravidlá slovenského pravopisu, Príručku slovenského pravopisu pre školy, Jazykovú poradňu, Svedectvo dejín o slovenčine, Slovenskú výslovnosť, 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny atď., ba aj odborné časopisy, napr. Kultúra slova. Cvičenia 5 na s. 15, 16 zoznamujú žiakov s niektorými slovami prevzatými z angličtiny, pričom ich vedú k práci s odbornou literatúrou takto:

— *Vypíšte si do slovníčka vyznačené slová. Povedzte, čo značia. Ak niektoré z nich nepoznáte, vyhľadajte si ich v SSJ a zreferujte o nich.*

— *V reportáži je slovo tréning. Všimnite si jeho zakončenie na -ing. Prečítajte si v knižke 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny (na s. 52) o slove dispečing. Čo sa tu hovorí o anglickej príponě (-ing) a o pravopise slov s touto príponou?*

— *Vyhľadajte v SSJ ďalšie slová s príponou -ing, a to: puding ... Alebo v Cvičeníach 6 je na s. 61 titulok V chate a hneď nasledujú dispozície:*

— *Prineste pohľadnice, na ktorých sú známe rekreačné strediská. Uvádzajte ich presné názvy ...*

— *Ako nazývate osobu, ktorá v hoteloch, chatách a pod. upratuje hostom izby? Vypracujte si referátik na tému: Chýžná — upratovačka — pokojská? Na pomoc si vezmite jazykovú poradňu 5, s. 40—41. Tam nájdete príspevok s názvom Nie „pokojská“, ale izba ... V SSJ si prečítajte o význame slova upratovačka. Potom vysvetlite významový rozdiel medzi slovami upratovačka a chýžná.*

Autori neponechávajú nič na náhodu, nútia žiakov všímať si aj detaily. Svedčí o tom niekoľko dispozícií z cvičenia:

— *Slovo hybaj si vyhľadajte v SSJ. Význam skratky defekt. si nájdete v Zozname skratiek (I. diel SSJ, s. XII.—XIV vpredu).*

— *Rozlíšte významy slov zamerkovať niekoho — zamerkovať si niečo. Obidve slová si vyhľadajte v SSJ. Význam skratiek hovor., zastar. si nájdite v Zozname skratiek.*

— *Sloveso čurčať (voda čurčala) nahraďte slovami podobného významu čiže synonymami, ktoré sa uvádzajú v SSJ. V SSJ je pri slovese čurčať skratka expr. Slovo expresívum si vyhľadajte v Malom slovníku cudzích slov ... (Cvičenia 6, s. 54)*

Mohli by sme pokračovať ďalej. Nazdávame sa však, že aj týchto niekoľko príkladov dokazuje, že Cvičenia starostlivo dbajú o pestovanie jazykovej kultúry u žiakov.

Je potešiteľné, že spracovanie jednotlivých tém v učebniciach je vyvážené, vidno, že učebnice nenapísali viacerí autori nezávisle od seba, písal ich autorský kolektív.

Škoda, že aj do takýchto dobrých učebníc sa dostali niektoré drobnejšie chyby, ktoré im uberajú na presvedčivosti. Napr. v Cvičeníach 5 je nevhodné adjektívum *záhorácky*: *záhorácke nárečie* (mapka na s. 41; správ. *záhorské*). Ešte viac nás mrzí, že si učebnice protirečia v hodnotení cyriliky: „*Grécka abeceda bola základom pre cyriliku, dnešnú azbuku. Zostavil ju Naum, nitriansky Slovien ...*“ (Cvičenia 5, s. 22), ale: „*... písmo, ktoré našim predkom zostavil Konštantín, nazývaný Cyril. Podľa neho sa písmo volá cyrilské alebo cyrilika.*“ (Cvičenia 6, s. 29)

Napriek uvedeným nepresnostiam, ktorých našťastie nie je veľa, majú žiaci v rukách dobré učebnice. Svedčí o tom aj fakt, že krátko po vyjení doslova zmizli z kníhkupectiev. Treba len ľutovať, že ide o učebnice nepovinného učebného predmetu, teda o učebnice, ktoré sa nedostanú do rúk všetkým žiakom.

Anna Rýzková

Dve bieloruské knihy o slovnej zásobe

Príslušníci viacerých národov Sovietskeho zväzu žijú v podmienkach dvoj-
jazyčnosti (bilingvizmu), keďže ruština sa im stala takmer druhým materin-

ským jazykom. Aj v Bielorusku sa vo všetkých oblastiach spoločenskej činnosti uplatňujú popri sebe dva blízke jazyky, bieloruština a ruština. Tieto jazyky vzájomne na seba vplývajú vo fonetike, výslovnosti, pravopise, tvarosloví, syntaxi a najmä v slovnej zásobe. Vážnym problémom pri dorozumievaní sa stávajú slová v oboch jazykoch formálne zhodné alebo podobné (homonymá a paronymá). Sú to „falošní priatelia“, lebo môžu priviesť prekladateľa pri timočení z jedného jazyka do druhého ku kuriozitám aj absurdnostiam.

S. M. Grabčikov sa podujal zabrániť neželateľným zámenám slov a ich významov v ruštine a bieloruštine špeciálnym slovníkom *Mežjazykovyje omonimy a paronimy* (Minsk, Izdatel'stvo BGU im. V. I. Lenina 1980, 216 s.). V slovníku sa uvádza vyše 550 slovných dvojíc, výnimočne trojíc, 553 ruských a 569 bieloruských heslových slov v základnom tvare. Objasňuje sa ich význam a spresňuje sa konkrétnym použitím slova v kontexte na príkladoch z beletrie, populárno-náučnej literatúry, zriedka aj z periodickej tlače. V záhlaví každého hesla sú uvedené ruské slová a ich bieloruské ekvivalenty vo dvoch (troch) riadkoch pod sebou tak, že začiatkové slovo prvého riadka a posledné slovo druhého (tretieho) riadka tvoria homonymnú dvojicu a sú vytlačené tučne. Napr.

Nedeľa — tydzeň.

Voskresenije — ňadzeľa.

Výklad a exemplifikácia je pri ruských východiskových slovách v ruštine, pri bieloruských slovách v bieloruštine.

V slovníku je v abecednom poriadku spracovaných päť typov formálne zhodných alebo blízkyh slov: rusko-bieloruské, podľa autora „medzijazykové“ homonymá ako (na prvom mieste sa uvádza ruské slovo) *divan — dyvan* (koberec), medzijazykové paronymá, napr. *koňušňa — koňušyna* (ďatelina), slová zhodné iba v jednotlivých tvaroch čiže medzijazykové homoformy, napr. *gaz* (gen. *gaza*) — *haza* (v písme je *g*, *petrolej*), slová zhodné iba v písomnej podobe čiže medzijazykové homografy (ale s odlišným prízvukom, označujeme ho čiarkou), napr. *pálca* (1. stará zbraň, 2. žezlo) — *palica* (polička) a slová len čiastočne zhodné v písomnej podobe, napr. *vodá* (voda) — *váda* (chyba).

Autor slovníka takéhoto špeciálneho typu si musel vyriešiť niektoré lexicografické problémy. Neuvádza napr. gramatickú charakteristiku slov ani ich deriváty (pokladá ich za významovo zhodné so základným slovom, to však nemusí vždy platiť v plnom rozsahu), uvádza iba jednu z vidových foriem, druhú formu len vtedy, ak má odlišný význam, iba zriedka používa stylistickú charakteristiku a ustálené spojenia. Najväčšiu ťažkosť, ako autor pripomína, robí rozhraničenie odlišných významov pri polysémických slovách. V slovníku to rieši dvojako. Pri niektorých ruských východiskových slovách sa uvádza v záhlaví bieloruský ekvivalent, ktorý je formálne (a jedným z významov) zhodný s ruským. V druhom riadku je východiskom ruský ekvivalent k jednému odlišnému významu tohto slova v bieloruštine, napr. *list* — *list*: *pismo* — *list*. Potom sa vykladá význam ruského slova (*list* — na strome) i bieloruského slova (*list* — napísaný text, *list*). Pri iných viacvýznamových slovách sa síce uvádzajú dva odlišné významy, ale zhodné významy sa nespomínajú. Napr. za záhlavím hesla *krivoj* — *paškodžany* (pra voka);

adnávoki: *chromoj* — *kryvyj*. Nasleduje výklad dvoch odlišných významov ruského slova *krivoj* 1. „poškodený (o oku)“, 2. „jednooký“, ako aj bieloruského slova *kryvy* „chromý“, ale neuvádza sa tu význam „šikmý, nerovný“, ktorý je spoločný obidvom jazykom.

Pri presnejšom spracúvaní významovej zložky porovnávaných slov mohol byť slovník aj hodnotným príspevkom k porovnávacej lexikálnej sémantike. Grabčikovov slovník vyvoláva potrebu lexikografického spracovania lexiky slovanských jazykov z hľadiska homonymie, paronymie a polysémie na vedeckom základe. Aj v tomto je okrem praktickej hodnoty jeho aktuálny prínos.

Spracovanie medzijazykových paronym (slov formálne blízkych, ale významovo odlišných v dvoch blízkych jazykoch), tematiky v jazykovej kultúre novej a značne atraktívnej, predchádzala kniha o bieloruských paronymách, ktorú vydal ten istý autor v bieloruštine pod názvom S. M. Hrabčykav: *Ciažkija vypadki ŭžyvaŭŭa blizkich pa hučaŭŭu slov* (Minsk, Izdatelstvo BGU im. V. I. Lenina 1977, 328 s.). Ide o špecifický výkladový slovník bieloruských paronymných párov, resp. trojštvorčlenných radov. Špecifika slovníka spočíva vo výbere lexiky. Jeho základom sú pre používateľa „ťažké“ slová, ktoré sa často zamieňajú pri ústnych, niekedy aj pri písomných prejavoch.

Hoci autor v knihe nerieši teoretické otázky, predsa si aj tu musel vyriešiť mnohé lexikologické a lexikografické problémy. Ide o také javy, ako je vzťah medzi paronymiou a synonymiou, paronymiou a homonymiou, pri viacvýznamových slovách vymedzenie hierarchie jednotlivých významov a výber najvýstižnejších príkladov na exemplifikáciu. Pri riešení viacerých problémov sa autor stretol, ako sám uvádza, pri nedostatku bieloruských normatívnych prác s veľkými ťažkosťami.

Štruktúra slovníka je podobná, ako je v jeho vyššie citovanej knihe. V záhlaví heslovej state sú tučne vytlačené paronymné dvojice alebo rady. Napr. *matadalohija* — *metodyka*, *filtr* — *filtrat*, *trak* — *trakt* — *traktat*, *magistr* — *magistrant* — *magistrat*. Stať obsahuje výklad jednotlivých tučnejším písmom vytlačených paronymných slov, ktoré sú uvedené aj v záhlaví. Pri niektorých polysémických slovách sa uvádzajú aj ďalšie významy. Za príslušným výkladom každého významu nasleduje exemplifikácia v podobe vety z beletrie alebo tlače. Praktickosť slovníka umocňuje citovanie viet s ne správne použitou formou príslušného člena paronymného páru.

Obidve knihy sú dobrými pomôckami pri zvyšovaní kultúry bieloruštiny v oblasti slovnej zásoby. V slovenčine sa zatiaľ objavujú príspevky, v ktorých sa poukazuje na správne používanie formálne blízkych, ale významovo odlišných slov. To je dôkaz toho, že problematika „ťažkých“ slov je aktuálna aj v slovenčine a zaslúžila by si väčšiu pozornosť v podobe praktickej príručky.

Konštantín Palkovič

Jazyková stránka jedného bulletinu

Kooperačné zásobovacie združenie podnikov miestnej výroby a služieb SSR v Banskej Bystrici vydáva neperiodický bulletin *Informácie KZZ*. Publi-

kuje v ňom odborné príspevky zamerané na riešenie problémov v poskytovaní práčskych, čistiarских, kozmetických, holičských a kadernických služieb. Zaujala nás jazyková úroveň bulletinu, ktorá očividne pokrívka za solídnu obsahovou úrovňou príspevkov a neželateľne ovplyvňuje jazykové povedomie tisícov čitateľov. Preto si pokladáme za povinnosť pomôcť jeho redakčnému kolektívu. Urobíme tak rozborom jazykovej stránky 7. čísla *Informácií KZZ* z roku 1981.

V spomenutom čísle nájdeme dosť veľa nespisovných alebo nevhodných výrazov. Udierajú do očí v spojeniach *preplácať faktúry (uhradzovať, platiť, vyplácať faktúry)*, *jedná sa o úlohu (ide o úlohu)*, *nie je k dostaniu (nedostať)*, *je nutné (treba)*, *po nezbytné nutnú dobu (na nevyhnutne potrebný čas)*, *jednať so zákazníkmi (zaobchádzať so zákazníkmi, správať sa k nim)*, *začína nový cyklus (začína sa...)*, *náhradné diely (náhradné dielce, náhradné súčiastky)*, *jednanie zástupcov TEPSu (rokovanie zástupcov TEPSu)*. Ďalej sú to výrazy *ješitnosť (márno myseľnosť)*, *liknavosť (pomalosť, farbavosť)*, *rada (rad, množstvo)*, *prádlo (bielizeň)*, *chovanie (správanie)*, *kartáč (keňa)*, *obor (odbor)*, *doporučovať (odporúčat)*, *ovšem (pravda)*. Viaceré z nich sa akiste používajú v profesionálnom slangu a v neúradnom jazykovom styku, lenže v tlačенých textoch bolo treba použiť iba ich spisovné ekvivalenty.

Prekvapilo nás používanie nenáležitých adjektív v pomenovaniach *práčovenská a čistiarenská oblasť a práčovnícko-čistiarenské služby* či *práčovensko-čistiarenské služby*. Ich primeranými spisovnými náprotivkami sú: *práčske a čistiarске služby*, *prípadne práčovňové a čistiarске služby* (ak nechceme tieto služby pomenovať podľa pracovníkov práčovní a čistiarňí). V podnikoch miestnej výroby a služieb poznajú len *prevádzkárne*, teda *nle oblasti*. Pre vecnú odlišnosť práčskych a čistiarских služieb (perie sa bielížeň a čistí sa šatstvo) a pre ich prevádzkovú samostatnosť (čistiarne sú zväčša samostatné prevádzkárne) nemožno tieto služby pomenúvať zloženými prídavnými menami so spojovníkom. Ide tu o rovnaký priradovací vzťah ako pri pomenovaní *holičské a kadernické služby*.

Na povrchný výber lexikálnych prostriedkov poukazujú aj časté použitia nekorektných predložiek. Uvedieme predložkové spojenia, ktoré nie sú vhodné na vyjadrovanie požadovaného významu: *pripaviť k regenerácii (na regeneráciu)*, *služi k vyrovnaniu (na vyrovanie)*, *určené pre odmasťovanie kovov (na odmasťovanie)*, *z dôvodu vylepšenia služieb (na zlepšenie služieb* — vo všetkých týchto spojeniach ide o vyjadrenie účelového významu), *závisí na požiadavkách (od požiadaviek)*, *u hodnotení kvality prania (pri hodnoteniach)*, *puky a záhyby u sukni (na sukniach)*, *dostali pre rok 1982 (na rok 1982)* a i. Naozaj prekvapuje, s akou nerozvážnosťou niektorí používatelia spisovnej slovenčiny používajú nespisovné vyjadrovacie prostriedky a postupy, akoby im nevyhovovali zaužívané spisovné vyjadrovacie spôsoby.

Vo viacerých príspevkoch bulletinu sa neúčelne použili opisné pasíva, ktorými sa ešte zvýraznila meravosť vyjadrovania. Ukážeme si to na citátoch: *Na vlastnom zasadaní TK bolo podrobne jednané o úlohách... — Týmto sa*

zdalo, že môže byť prístupné ku konkrétnemu plneniu úlohy. — ...momentálne schválené množstvá sú zo strany dodávateľov prekračované. Po vypustení balastu navrhujeme takúto úpravu citovaných textov: Na zasadnutí TK sa podrobne rokovalo o úlohách...; Zdalo sa, že už možno konkrétne začať plniť úlohy;dodávatelia prekračujú dohodnuté množstvo.

Vinou nedôslednej jazykovej úpravy príspevkov sa do bulletinu dostali aj štylistické nepodarky, napr.: *Apretáciou čisteného materiálu je tomuto dodávaná potrebná apretácia a tým je zlepšený jeho omak.* — Vážme si stálych zákazníkov, neznižujme u nich kvalitu práce, neuberajme na starostlivosti v chovaní. Málokto by čitateľ sa dovŕti, čo tu chcel autor vyjadriť, keďže textom chýba logický zmysel. Na viacerých miestach bulletinu sme našli významovo nezreteľné slovo *omak*, ako keby sme nemali významovo priezračný výraz *ohmat* (od slovesa *ohmatať*).

Do textov sa prešmykli aj viaceré nesprávne utvorené slová, porov.: *zosilovače*, (nam. *zosilňovače*), *náhodile* (*náhodne*), *vzniklý* (*vzniknutý*), *terciálna sféra* (*terciárna*), *odpadná voda* (*odpadová*), *zmäkčovaného cyklu* (*zmäkčovacieho*), *odberu vzorkov* (*vzoriek*). Našu pozornosť upútal prídavný tvar adjektíva *dostaný*, ktorý sa použil vo vete *Výsledky sú spracované na základe dostaných štatistických údajov*. Čím dlhšie sa zamýšľame nad týmto novotvarom, tým väčší sa utvrdzujeme v presvedčení, že by sme ho nemali odmietať, lebo je v jazyku potrebný: nahradzal by nekorektnú podobu *obdržaný*.

Z chybných tvarov podstatných mien a sloviess používaných v bulletine spomenieme aspoň doktoré: *účesami* (nam. *účesmi*), *pracovníčiek* (*pracovníčk*), *kaderničiek* (*kaderničk*), *sorpčnej fázi* (*fázy*), *nedistribuje sa* (*nedistribuje sa*). Nevhodná väzba sa vyskytuje vo vyjadrení *dosiahnuť 100%-ného zregenerovania* (*dosiahnuť stopercentné zregenerovanie*), chybné sa použili zámenné tvary v týchto spojeniach: *samé o sebe* (*samy osebe*), *tak citlivé* (*také citlivé*). Nenáležitý slovosled škripal v konštrukcii *čo v najširšom rozsahu* (správne: *v čo najširšom rozsahu*).

Nemáme v úmysle vyratúvať všetky jazykové a štylistické nedostatky *Informácií KZZ*, ani ich podrobne rozoberať. No aj z toho, čo sme uviedli, vysvitá, že s ich jazykovou stránkou nie sme spokojní. Mal by si to uvedomiť aj redakčný kolektív bulletinu.

Filip Sabol

SPYTOVALI STE SA

Obradník. — Š. K. z Bratislavy sa spytuje: „V Slovníku cudzích slov som si všimol, že sa popri slove *ceremoniár* uvádza aj slovo *obradník* ako označenie osoby, ktorá sa stará o obrady. V II. diele Slovníka slovenského jazyka sa však slovo *obradník* hodnotí ako zastarané, hoci tento slovník vyšiel r. 1960. Možno slovo *obradník* používať v súčasnosti?“

Doktoré slová pretrvávajú po celé stáročia takmer bez zmeny, iné vznikajú

a zanikajú s istou reáliou, ktorú pomenúvajú, alebo s danou spoločenskou situáciou. Sú však aj také slová, ktoré sa už ocitli na periférii jazyka, ale znova ožívajú, lebo sa opäť stali potrebnými. Jedným z takýchto slov je podstatné meno *obradník*. Znova sa s ním stretávame aj napriek tomu, že sa pred viac ako dvadsiatimi rokmi pokladalo za slovo vypadávajúce zo slovnej zásoby.

Obrazy už od najstarších čias zastávajú významné miesto v živote každého človeka od samého príchodu na svet až po odchod z neho. V náboženskom živote, na kráľovských, panovníckych a šľachtických dvoroch sa im pripisovala a ešte stále sa pripisuje mimoriadna dôležitosť, preto sa slovo *obradník* vyskytovalo kedysi predovšetkým v týchto kruhoch, ako to ukazujú napr. spojenia *biskupský obradník*, *kráľovský obradník*.

Na niektorých podstatných menách s príponou *-ník*, medzi ktoré patrí aj slovo *obradník*, možno zreteľne pozorovať zmeny, ktoré prekonala spisovná slovenčina od svojho vzniku. V staršom jazyku bolo takýchto slov oveľa viac ako dnes. Namiesto nich sa v súčasnom jazyku utvorili slová s inými slovo- tvornými príponami, napr. volakedajší *cestovník* je dnes *cestovateľ*, *zástupník* je *zástupca*; niektoré boli nahradené prevzatým slovom.

Slovo *obradník* výstižne použili pracovníci Slovenskej kremačnej spoločnosti v texte, v ktorom sa písalo o novom spôsobe pochovávaní ostatkov zomretých tzv. vsypom. Vsyp je občiansky obrad a úlohou obradníka pri ňom je privítať hostí, požiadať ich, aby sa zapísali do pamätnej knihy, predniesť rozhodnutie o vsype, vykonanie vsypu a prednesenie krátkeho rozlúčkového prejavu. Od obradníka sa vyžaduje primerané dôstojné správanie a oblečenie, ako aj kultivované vyjadrovanie.

Domnievame sa, že opätovné zavedenie slova *obradník* do používania je dobrým riešením pri hľadaní názvu osoby s opísanými povinnosťami a že ho privítajú najmä pracovníci národných výborov ako potrebné pri rozličných občianskych obradoch. Slovo *obradník* možno vhodnými prívlastkami ďalej spresňovať, napr. *pohrebný obradník* — *obradník pri pohreboch*, *svadobný obradník* — *obradník pri svadbách*, *obradník pri slávnostnom vstupe detí do života* atď. Ak funkciu obradníka bude vykonávať žena, bude sa volať *obradníčka*. Príslušné vzťahové prídavné meno od slova *obradník* je *obradnícky*, napr. *obradnícky oblek*, názov povolania je *obradníctvo*.

Eva RISOVÁ

Plastická fólia? — M. N. z Trnavy: „Na svojom tlačiarskom pracovisku prichádzam do styku s výrobkom, ktorý má názov *plastická fólia*. Nepokladám ho za dosť presný — výstižnejší sa mi zdá názov *fólia z plastickej látky*. Uvažujem správne?“

Výskyt názvu (spojenia) *plastická fólia* je v oblasti polygrafie naozaj veľmi častý. Ukazuje to napr. návrh definícií polygrafických termínov vypracovaný členmi terminologickej komisie pre odvetvie geodézie a kartografie. Spojenie *plastická fólia* sa v tomto návrhu vyskytuje v definícii termínov *montážna fólia* (= rozmerovo stála plastická fólia prepúšťajúca svetlo...), *výťažkový filter* (= farebná sklená tabuľa, farebná plastická fólia

alebo farebný roztok...) a v ďalších definíciách. Spojenie *plastická fólia* možno v týchto kontextoch pokladať z významovej stránky za jednoznačné len za predpokladu, že prídavné meno *plastický* znamená „poddajný, ľahko tvarovateľný, formovateľný, prispôsobivý“, t. j. že má druhý význam z piatich významov slov zachytených v Slovníku cudzích slov (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 883). Lenže prívlastkom *plastický* sa danej reálii neprisudzuje takáto vlastnosť. Potvrdzuje to vyjadrenie *rozmierovo stála plastická fólia* (poddajná fólia totiž nie je schopná zachovať rozmerovú stálosť), ale aj niektoré ďalšie definície termínov, napr. definícia termínu *ofsetová fólia* (= listový materiál na zhotovenie ofsetovej formy matrice; rozlišuje sa kovolist, papierová ofsetová fólia, ofsetová fólia z plastickej látky). V tejto definícii sa použilo vyjadrenie *fólia z plastickej látky*, ktoré je presnejšie ako spojenie *plastická fólia*. Aj na dvojici *plastická fólia — fólia z plastickej látky* sa teda potvrdzuje platnosť zistenia, že spojenia so zhodným prívlastkom bývajú významovo menej zreteľné. Ako potvrdili odborníci, v tomto prípade je spojenie *plastická fólia* skráteným (pripomíname, že aj „skratovým“) variantom spojenia *fólia z plastickej látky*.

Odpoveď na nadhodenú otázku však neuzavrieme odporúčaním preferovať významovo zreteľnejšie spojenie *fólia z plastickej látky*. To preto, že termín *plastická látka* je na ústupe a namiesto neho sa v odbornej komunikácii presadzuje jednoslovný termín *plast*, ktorý už preniká aj do publicistiky: *K tým najpríťažlivejším (rozumej akciám) patrí výstava Racionalizácia použitia plastov, ktorá je v Dome techniky ČSVTS (Večerník 30, 6. 1982, s. 1).* Od názvu *plast* sa príponou *-ový* ľahko utvorí prídavné meno *plastový*, ktorému treba dať prednosť pred adjektívom *plastický* vtedy, keď ide o význam „zhotovený, vyrobený z plastickej látky, z plastu“, ale aj pred predložkovým výrazom *z plastickej látky*, ktorý je síce zreteľný, ale menej praktický.

Ivan Masár

Exlibris — ex libris. P. K. z Bratislavy nám píše: „Z času na čas sa v tlači objavujú správy o výstavách exlibrisov. Naposledy som sa stretol v denníku Práca s článkom Severské exlibrisy. Zaujíma ma význam tohto slova, jeho pôvod aj jeho pravopisná a gramatická stránka, pretože v niektorých jazykových príručkách sa uvádza aj v podobe *ex libris*.“

Slovo, o ktoré sa náš čitateľ zaujíma, nepatrí síce k základným a častým slovám v našom jazyku, ale má v ňom svoje miesto. Nie je to u nás napokon ani nové slovo.

Aký je význam slova *exlibris*? Na lepšie pochopenie pôvodu a významu tohto slova vyjdeme z prvotnej písanej podoby *ex libris*, ktorá ešte dožíva ani nie tak v súčasnej jazykovej praxi ako skôr v niektorých jazykových príručkách. Podoba *ex libris* zreteľne ukazuje na latinský pôvod — spojenie predložky *ex* a príslušného pádu podstatného mena *liber*, čo doslova značí „z kníh“ alebo voľnejšie „jedna z kníh [istého majiteľa]“. Význam pomenovania *exlibris* (*ex libris*) je „knižná značka, nálepka alebo pečiatka umiestnená na vnútornej strane knižného obalu“. Má podobu obrázka, kresby, rytiny a pod. znázorňujúcich zvyčajne istý symbol a obsahuje meno majiteľa knihy.

Takéto knižné značky mávajú umeleckú výtvarnú hodnotu — používajú sa pri nich rozličné grafické techniky —, preto sa stali predmetom zberateľstva a objektom výtvarných výstav.

Ako sme už spomenuli, niektoré jazykové príručky (Slovník slovenského jazyka, Príručka slovenského pravopisu pre školy, Slovník cudzích slov z r. 1971) uvádzajú dve písané podoby, ktoré majú platnosť dublety — dvojtvary: *ex libris* aj *exlibris*. Iné príručky (Pravidlá slovenského pravopisu, 11. vyd., Praktická príručka slovenského pravopisu z r. 1973) uvádzajú iba podobu *exlibris*. Závažné je, že rozličná podoba má dosah na odlišné gramatické zaradenie. *Ex libris* je nesklonný výraz stredného rodu, kým novšia jednoslovná podoba ukazuje na zaradenie slova do slovenského skloňovacieho a odvodzovacieho systému a na zaradenie k mužským neživotným podstatným menám. Preto je táto jednoslovná podoba progresívna, lepšie vyhovuje potrebe používať množné číslo [*výstava exlibrisov*], dáva možnosť tvoriť potrebné odvodeniny [*exlibrisová tvorba; Krúžok slovenských exlibristov a bibliofilov*], a preto ju aj odporúčame používať v jazykovej praxi.

Popri odporúčanom vzťahovom prídavnom mene *exlibrisový* (utvorenom príponou *-ový*) možno sa stretnúť aj s prídavným menom *exlibristický*. Vzniklo pravdepodobne analógiou podľa iných prevzatých slov, ako sú *ekvilibristický*, *numismatický* a pod. Tvorenie takéhoto prídavného mena však predpokladá základné substantívum *exlibristika*, ktoré sme zatiaľ nezaznamenali (hoci nie je vylúčené), ale zároveň sa vzťahuje aj na názov osoby *exlibrista* (zberateľ *exlibrisov*).

Domácim ekvivalentom slova *exlibris* je združené pomenovanie *knížná značka*. Stretli sme sa s ním aj v názve výstavy *Knižné značky sovietskeho severu*.

Elena Smiešková

Ks

OBSAH 16. ROČNÍKA

Bosák, J.: Lenin a jazyková kultúra v ZSSR	321
• Bugárová, M.: O lexike vysokoškolákov	43
Dorotjaková, V.: Starostlivosť o jazykovú kultúru v časopise <i>Rus- skaja reč</i>	110
• Doruľa, J.: Niekoľko poznámok k jazyku novín	272
Dvonč, L.: Interpunkčné znamienka v spisovnej slovenčine	208
• O nezdômacnených a zdômacnených podobách gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine	133
Pomenovanie mesta v spisovnej slovenčine	77
Holčík, J.: O skracovaní dlhých samohlások v spisovnej slovenčine	41
Horák, G.: Nadpisy úvodníkov Pravdy	302
Staraf sa a starieť sa	81
• Horecký, J.: Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine	130
• Jazyk v novinách	257
• Svetový jazykový proces	97
Systémový prístup k terminológii	333
Výkladové postupy v učebnici	16
• Chloupek, J.: Automatizácia a štýlová aktivizácia publicistického textu	265
• Jacko, J.: Nové názvy osôb a vecí (nástrojov)	230
• Kačala, J.: Hromadné oznamovacie prostriedky a jazyková kultúra Úvodné slovo	225 129
Krajčovič, R.: Na prahu spisovného obdobia (Kapitoly z dejín jazykovej kultúry 7)	154
Slovenčina v období uhorského baroka (Kapitoly z dejín jazykovej kultúry 6)	65
Slovenčina v období uhorského humanizmu (Kapitoly z dejín jazy- kovej kultúry 5)	3
• Kráľ, Ā.: Ústnosť a písomnosť rečových prejavov v masovej komuni- kácii a jazyková kultúra	289
Mačák, I.: Opis a terminológia fujary	183
• Masár, I.: Slovenská jazykoveda a odborná terminológia	326
Termín a jeho neterminologické náprotivky v športovej publicistike Vlastné mená v práci <i>Bohovia a hrdinovia antických báji</i>	268 145
Michel, G.: Jazyková kultúra a jazyková estetika	10
Mistrík, J.: Jazyk nie je len skloňovanie	261
Nábělková, M.: Naším deťom	71
O jazyku a štýle detských časopisov	305
Nižnanský, J.: Z terminologickej vrstvy nárečovej lexiky (<i>krupobitie</i> , <i>ľadovec</i> , <i>krúpy</i> a synonymá)	342
Ondrejovič, S.: Novináři o jazyku	309
Palková, Z.: Rozhlasový text a percepcia	298
Palkovič, K.: Hláska a písmená <i>h</i> a <i>g</i>	106
• O transkripcii latinských a gréckych mien	137
• Polláková, N.: O výslovnosti anglických vlastných mien v slovenčine	38

Porubský, Š.: Matematická terminológia v oblasti aritmetiky a teórie čísiel	350
Ríšová, E.: O jazyku rozhlasového seriálu <i>Čo nového, Bielkovci?</i>	198
O socialistickej jazykovej kultúre v NDR	9
Ružička, J.: Modálna vetná konštrukcia <i>bolo počuť niečo</i>	193
O vetrnej konštrukcii <i>bolo ti mlčať</i>	159
Sabol, J.: Hovorené slovo v rozhlasovom vysielaní	295
• Sekvent, K.: O zásadách výslovnosti francúzskych vlastných mien v slovenčine	33
Slančová, D.: Osobitosti eseje ako žánru	204
• Škoviera, D.: K problematike transkripcie antických mien	149
Trup, L.: Združené pomenovania v archeologickej terminológii	338
Uhlár, V.: O pôvode miestnych názvov <i>Kšinná, Alekšince, Jalakšová</i>	236
Základné názvy z astronómie. Astrofyzika 2	188

DISKUSIE

Horák, G.: Za vhodným výrazom — Ako nazvať obľúbenú detskú hračku?	213
Okál, A.: Ovce sa neodporážajú ani neporážajú	385

ROZLIČNOSTI

Čo je recesia? (M. Pisárčiková) 172 — Glac — glacký (J. Šikra) 23 — Kontrakultúra (S. Ondrejovič) 175 — Nechtík lekársky (M. Majtánová) 239 — Nie je koľaj ako koľaj alebo o slangu žilinských vysokoškolákov (J. Košecká) 277 — Nové slová s predponou *disko-* (J. Horecký) 217 — O slovách *windsurfing* a *skateboarding* (E. Ríšová) 47 — O slove *pík* (E. Ríšová) 174 — O úprave veršov pre deti (J. Ružička) 242 — Ohrievky (G. Horák) 312 — Ozvučenie (J. Jacko) 368 — Povera o lezúňovi (J. Ružička) 24 — Pravopis slovného vyjadrenia sumy (L. Dvonč) 246 — Pravopis vlastných mien *Skalnaté pleso* a *Zemplínska štrava* (J. Jacko) 117 — Primáš ostane primášom (J. Ružička) 49 — Pri príležitosti, z príležitosti (K. Buzássyová) 115 — Slová *stylista*, *stylizátor*, *stylistikár*, *stylistik* (L. Kučera) 366 — Slovo *odmák*, jeho štruktúra a význam (J. Horecký) 117 — Sobáš, sobášny — svadba, svadobný (E. Smiešková) 215 — Ustálené slovné spojenia a frazeologické spojenia (J. Mlacek) 50 — Výslovnosť koncovej slabiky „spoluhláska + er“ v anglických slovách prevzatých do slovenčiny (J. Lenhardt) 46 — Význam a používanie spojenia *hlavné mesto* (L. Dvonč) 21 — Zajace nie sú králiky (A. Okál) 241 — Zemežlč, cintária, stozlatková zelina (M. Majtánová) 85 — Zhody a rozdiely v rodných menách v slovenčine a češtine (K. Palkovič) 244

HEADÁME VÝRAZ

Vychovávateľňa? K. Matějová	369
-----------------------------	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Aj návod reprezentuje. K. Matějová	369
Beseda o jazykovej kultúre v Rudných baniach. I. Masár	88
Dobrá kniha o hospodárskom rozvoji krajín RVHP. M. Považaj	93
27. Hviezdoslav Kubín. K. Matějová	52
Dve bieloruské knihy o slovnej zásobe. K. Palkovič	379
Esteticky o estetike. K. Buzássyová	90
Fonetika a ortoepia v jednom učebnom texte. Á. Kráľ	374
Jazyková stránka jedného bulletinu. F. Sabol	381
Jazyková stránka učebnice dejín tanca a baletu. M. Považaj	186
Jubileum Štefana Peciara. I. Masár	313
Jubilujúci Vlado Uhlár. J. Nižnanský	371
Kniha o jednote a rozmanitosti sveta. S. Ondrejovič	124
Konferencia o jazyku a štýle tlače, rozhlasu a televízie. M. Považaj	279
Konferencia o štylistike textu na Zemplínskej šírave. D. Augustinská	27
Kultúra reči v Krajskom bábkovom divadle v Banskej Bystrici. G. Horák	54
Nemecko-slovenský slovník. J. Horecký	315
Neodborný odborný preklad. J. Horecký	182
Niekoľko myšlienok o vysokoškolskej učebnici jazykovedy. J. Ružička	119
Nová kniha o automatizácii knižníc. J. Horecký	57
Nový dvojjazyčný frazeologický slovník. K. Buzássyová	318
O návrhoch na reformu nemeckého pravopisu. Š. Michalus	218
Odišiel náš vzácný spolupracovník. G. Horák	87
Otázky štandardizácie a kodifikácie na I. československej onomastickej konferencii. M. Považaj	372
Päťdesiat rokov Á. Kráľa. J. Horecký	248
Písanie zložených slov spolu, so spojovníkom a osobitne. E. Lukáčová	249
Poznámky k interpunkcii v texte jedného odborného prekladu. F. Kočiš	221
Poznámky ku gramatickej otázke odborného prekladu. F. Kočiš	251
Prípomienky k sprievodcovi návštevníka koncertov. I. Masár	28
Príručka o interpretácii umeleckého textu. E. Bajzíkova	122
Profesor Ján Oravec zavŕšil šesťdesiatku. G. Horák	179
XVII. letný seminár slovenského jazyka a kultúry <i>Studia Academica Slovaca</i> . M. Fazekašová	25
Seminár o metodike práce v regionálnom vysielaní Čs. rozhlasu v Bratislave. F. Kočiš	282
Seminár o transkripcii a skloňovaní antických mien. K. Buzássyová	176
Tri poznámky o knihe so psychologickou tematikou. I. Masár	184
Výchova k jazykovej kultúre v Cvičeniach zo slovenského jazyka. A. Rýzková	377
Za Albinom Baginom. J. Sabol	181

SPYTOVALI STE SA

Ako sa pracuje v novej dielni? (J. Ružička) 62 — Autá na alkoholický pohon? (J. Horecký) 95 — Csóka-Csóková, či Csókaová? (M. Považaj)

59 — Čajtko — čajenka [E. Rísová] 319 — Dabér [M. Považaj] 188 — Exlibris — ex libris [E. Smiešková] 385 — Je u seba — nie je u seba? [E. Rísová] 284 — Kábel — káblový, káblovod [K. Matějová] 288 — Kontra-indikácia proti antibiotikám? [I. Masár] 189 — Kurič strednotlakových kotlov. [J. Jacko] 190 — Nakládka [V. Betáková] 63 — Nové slovo rezist [J. Horecký] 58 — O vzťahu priezviska k všeobecným pomenovaniám [E. Smiešková] 286 — Obradník [E. Rísová] 383 — Otváracie hodiny 9—22 hod.? [I. Masár] 62 — Plastická fólia [I. Masár] 384 — Priehrada mládeže, či priehrada Mládeže? [M. Považaj] 128 — Privčasu [G. Horák] 126 — Skraperista [scraperista], či skraprista [scraprista]? [J. Jacko] 60 — Streľba stojačky, stojmo, postojačky, v stojí [E. Smiešková] 96 — Susedia aj susedovci [I. Masár] 127 — Šala, do Šale [Š. Michalus] 256 — Tam, kde by ťa nemalo ani byť [J. Ružička] 285 — Tento skromný [, ale] statočný súdruh [G. Horák] 31 — Uhoľný kameň? [Š. Michalus] 288 — Vedľajšia veta sa spojkou *takže* [J. Ružička] 224 — Vysokozdvíhací, vysokozdvíhňý, alebo vysokozdvihový vozík? [J. Jacko] 285 — Zdôrazňovacia častica *ho* [G. Horák] 60

NAPISALI STE NÁM

Formulácia označenia výrobkov. A. Chmelík	191
Györgyho, alebo Györgya? J. V. Ormis	192
Murán — muránsky, Huta — Hufan, nie Hutník. R. Svoreňová	320

INDEX 16. ROČNÍKA

Kurzívou sú vytlačené tie čísla strán, na ktorých sa slová, spojenia slov, termíny, väzby a pod. rozoberajú podrobnejšie.

- Abbeville /výsl./ 36
 akropola 78
 Aldridge /výsl./ 39, 109
 Alekšince 237—238
 algoritmus, a. delenia 361, euklidov-
 ský a., Euklidov a. 362
 alkoholický 96
 amen, prísť na a. 317
 Amerika, objaviť A-u 317
 Angers /výsl./ 36
 anglina /slang./ 45
 ansámbel 187
 antuka 270
 apartheid /výsl./ 107
 apostrof 208, 209
 asák /slang./ 45
 asymetria, a. spektrálnej čiary 168
 Atény 107
 Athabaska /výsl./ 40
 atmosféra 168
 aurignacién /výsl./ 109
- bábika, vstávacia b. 215
 Bacon /výsl./ 39
 Baldwin /výsl./ 39
 batofa 24
 Besançon /výsl./ 36
 bibliotéka 217
 bicyklovať sa 74
 biliarda 361
 bilión 361
 blato 274—275, dostať sa z b-a do ka-
 luže 317
 bod 209, 210, mrežový b. 364
 bodka 208, 209, tri b-y 211, 212
 bodkočiarka 208
 Brackenridge /výsl./ 109
 brko 45
 bufetif /slang./ 45
 bungalov /slang./ 44
 búrka 343
- byť, bolo počuť niečo 193—198, bolo
 ti mlčať 159—163, b. ďaleko od toho
 254, je u seba 284, tam, kde by ťa
 nemalo b. 285—286
- Cagliari /výsl./ 109
 cajclík 164
 Caldwell /výsl./ 39
 Cambridge /výsl./ 40, 109
 Carinhanha /výsl./ 108
 Carter /výsl./ 47
 cecúf, spodný c. 164, vrchný c., pre-
 chodový c. 165
 cefeida, dlhoperiodická c. 169, krát-
 koperiodická c. 171
 cena, nákupná c., obstarávacia c. 316
 centária, cintária 66
 ceremoniár 383
 cesta, Glacká c. 23
 cifra, dvojková c., desiatková c. 358
 cimra /slang./ 44
 Coleridge /výsl./ 109
 Colorado /výsl./ 40
 computer /výsl./ 47
 copyright /výsl./ 108
 cottage /výsl./ 108
 courtage /výsl./ 108
 Crane /výsl./ 39
 Csóka, žen. priezvisko Csóková 59—60
 cumeľ 164
 Cunhal /výsl./ 108
 cviko /slang./ 45
- čajenka 319
 čajítko /čes./ 319
 čajník 319
 čajovar 319
 čajovka 319
 čajovňa 319
 čajovník 319
 čakaná /nespis./ 55